

Vuoigatvuodaministeriija publikašuvnnat
Oikeusministeriön julkaisuja
Justitieministeriets publikationer

Čilgehusat ja rávvagat
Selvityksiä ja ohjeita
Utredningar och anvisningar

2021:13

Sámebaromehter 2020 – čilgehus sámegielaigiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamis

VUOIGATVUODAMINISTERIJA
RIEHTIMINISTERIÖ
VUÖIGGÄDVUÖTTMINISTERIA

Sámebaromehter 2020 – čilgehus sámegielagiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamis

Laura Arola
Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Vuoigatvuođaministeriija

© 2021 dahkkit ja vuoigatvuođaministeriija

ISBN pdf: 978-952-259-873-8

ISSN pdf: 2490-0990

Bordin Stáhtaráđi hálddahusovttadat, Publikašuvdnabuvttad̥s

Helsset 2021

Sámebaromehter 2020 – čilgehus sámegielaigiid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamis

Vuoigatvuođaministeriija publikašuvnnat, Čilgehusat ja rávvagat 2021:13		Fáddá	Čilgehusat ja rávvagat
Almmustahtti	Vuoigatvuođaministeriija		
Dahkki/-t Giella	Laura Arola davvisámegiella	Siidomearri	77
Čoahkkáigeassu			
<p>Sámebaromehter 2020 čielggada sámegielaigiid vásáhusaid sámegielat bálvalusain, gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamis ja gielalaš dovdduin. Dutkamuša jearahallamii válljejuvvojedje vástideaddjin dat olbmot dievas agis (1430), geaid eatnigiellan lea merkejuvvon sámegiella álbmotregistttardieđuide. Dutkamuša jearahallamii vástide viđádas (291), geain 64 % ledje sápmelaččaid ruovttuguovllus ja 38 % ruovttuguovllu olggobealde.</p> <p>Sámegielat bálvalusat ja dain diediheapmi vásihuvvoje váilevažžan. Oppalaččat geahčadettiin bálvalusaid oažžašuvvan ii adnojuvvo buorrin, ja ruovttuguovllu gielddainge dušše 7 % atnet bálvalusaid oažžašuvvama buorrin. Measta bealli atnet dili heittohin. Deháleamos sámegielat bálvalussan vásihuvvojit dearvvašvuođa bálvalusat. Das čuovvovažžan leat čuvgehus- ja sosiálabálvalusat sihke boles. Buoremusat bálvalusat leat oažžunsajis ja dain diedihuvvojit Ohcejoga gielddas. Anáraš- ja nuortalašgillii bálvalusat leat unnán oažžunsajis.</p> <p>Gielalaš vuoigatvuođat vásihuvvojit dehálažžan, muhto geavadis fuopmášahtti oassi vástideddjiin eai vikka oažžut sámegielat bálvalusaid. Dán sivvan leat čuolmmat bálvalusaid oažžašuvvamis ja doaibmamis, bálvalusain diediheamis ja vásihuvvon gielladovdduin. Vásáhus oktasaš gielladovdduin molsašuttai. Ruovttuguovllus goalmmásas vásihe suoma- ja sámegielaigiid gaskavuodaid unnimusat buorrin ja measta bealli molsašuddin. Bealli ruovttuguovllus ja goalmmásas eará sajés Suomas eai leat muosáhan vealaheami, ovdagáttuid dahje headušteami humadettiinaset sámegiela unnimusat ovttaskas háviid.</p>			
Áššesánit	sámegielaigiid, sápmelaččat, sámi giellalahka, gielalaš vuoigatvuođat, sámegielat bálvalusat, sámegielat Suomas, sápmelaččaid ruovttuguovlu, gávpotsápmelaččat		
ISBN PDF Áššenummár	978-952-259-873-8 VN/6256/2019	ISSN PDF	2490-0990
Publikašuvnna čujuhus:	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-873-8		

Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:13		Teema	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t Kieli	Laura Arola pohjoissaame	Sivumäärä	77
Tiivistelmä			
<p>Saamebarometri 2020 selvittää saamenkielisten kokemuksia saamenkielistä palveluista, kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kielellisestä ilmapiiristä. Tutkimuskyselyyn vastaajiksi valittiin ne täysi-ikäiset henkilöt (1430), joiden äidinkieleksi väestörekisteritietoihin on merkitty saamen kieli. Tutkimuskyselyyn vastasi viidesosa (291), joista 64 % oli saamelaisten kotiseutualueelta ja 36 % kotiseutualueen ulkopuolelta.</p> <p>Saamenkieliset palvelut ja niistä tiedottaminen koettiin puutteellisiksi. Yleisesti ottaen palveluiden saatavuutta ei pidetä hyvänä, ja kotiseutualueen kunnissakin vain 7 % pitää palveluiden saatavuutta hyvänä. Lähes puolet pitää tilannetta heikkona. Tärkeimmiksi saamenkielisiksi palveluiksi koetaan terveyspalvelut. Seuraava tulevat sivistys- ja sosiaalipalvelut sekä poliisi. Parhaiten palveluita on saatavilla ja niistä tiedotetaan Utsjoen kunnassa. Inarin- ja koltansaameksi palveluita on vähän saatavilla.</p> <p>Kielelliset oikeudet koetaan tärkeiksi, mutta käytännössä merkittävä osa vastaajista ei pyri saamaan saamenkielisiä palveluita. Tähän ovat syynä ongelmat palveluiden saatavuudessa ja toimivuudessa, palveluista tiedottamisesta ja koetussa kieli-ilmapiirissä. Kokemus yleisestä kieli-ilmapiiristä oli vaihteleva. Kotiseutualueella kolmannes kokee suomen- ja saamenkielisten suhteet kunnassaan vähintään hyviksi ja lähes puolet vaihteleviksi. Puolet kotiseutualueella ja kolmannes muualla Suomessa ei ole kokenut syrjintää, ennakkoluuloja tai häirintää vähintäänkin yksittäisiä kertoja puhuessaan saamea.</p>			
Asiasanat	saamenkieliset, saamelaiset, saamen kielilaki, kielelliset oikeudet, saamenkieliset palvelut, saamen kielet Suomessa, saamelaisten kotiseutualue, kaupunkisaamelaiset		
ISBN PDF Asianumero	978-952-259-873-8 VN/6256/2019	ISSN PDF	2490-0990
Julkaisun osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-873-8		

Samebarometer 2020

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2021:13		Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet		
Författare	Laura Arola		
Språk	nordsamiska	Sidantal	77
Referat			
<p>Samebarometern 2020 beskriver de samiskspråkigas erfarenheter av tjänster på samiska, tillgodoseendet av de språkliga rättigheterna samt av det språkliga klimatet. Till svarspersoner valdes de myndiga personer (1 430) vars modersmål enligt befolkningsregistret är samiska. Enkäten besvarades av en femtedel av de utvalda personerna (291), av vilka 64 procent bor i samernas hembygdsområde och 36 procent utanför hembygdsområdet.</p> <p>Svarspersonerna upplevde att möjligheterna att få tjänster på samiska och informationen om tjänsterna var bristande. De ansåg att tillgången till tjänster är dålig. Enligt enkäten är hälsovårdstjänsterna de viktigaste tjänsterna på samiska. Därefter kommer bildnings- och socialtjänsterna och polisen. Tillgången till och informationen om tjänsterna är bäst i Utsjoki kommun.</p> <p>På enare- och skolksamiska finns det få tjänster att tillgå. Svarspersonerna upplever de språkliga rättigheterna som viktiga, men i praktiken försöker bara en liten del av dem få tjänster på samiska. Orsaken till detta är problemen med tillgången till tjänster och tjänsternas funktionalitet, informationen om tjänsterna och det upplevda språkklimatet. Erfarenheterna av det allmänna språkklimatet var varierande. I hembygdsområdet upplever en tredjedel att förhållandet mellan de finskspråkiga och de samiskspråkiga i kommunen är minst bra och nästan hälften att förhållandet är varierande. Hälften av svarspersonerna som bor i hembygdsområdet och en tredjedel av dem som bor på andra håll i Finland har inte upplevt diskriminering, fördomar eller trakasserier åtminstone några enskilda gånger när de talat samiska.</p>			
Nyckelord			
samiska språklagen, tjänster på samiska, de samiska språken i Finland, samernas hembygdsområde, stadssamer, samer, samiskspråkiga, samiska språket, språkliga rättigheter			
ISBN PDF	978-952-259-873-8	ISSN PDF	2490-0990
Ärendenummer	VN/6256/2019		
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-873-8		

Sámi Barometer 2020

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2021:13		Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland		
Authors	Laura Arola		
Language	North Saami	Pages	77
<p>Abstract</p> <p>The Sámi Barometer 2020 examines Sámi speakers' experiences of services provided in the Sámi languages, the realisation of linguistic rights, and the linguistic climate in Finland. The survey was conducted among adults whose mother tongue is Sámi according to the Population Information System (1,430). One fifth of the people in the target group (291) responded to the survey, of whom 64 per cent live in the Sámi homeland and 36 per cent in other parts of Finland.</p> <p>Respondents considered that services available in Sámi and the provision of information about them are inadequate. The availability of services is not considered good. Health services are deemed the most important services that should be available in the Sámi languages. The next important ones are education, social services and the police. Services and information about them are best available in the municipality of Utsjoki. There are few services available in the Inari Sámi and Skolt Sámi languages.</p> <p>While respondents think that linguistic rights are important, a significant share of them do not, in practice, seek out services in the Sámi languages. This is due to problems with the availability and functioning of the services, the provision of information about the services, and the perceived linguistic climate. The way respondents experience the overall linguistic climate varies a lot. In the Sámi homeland, one in three respondents think that the relations between Finnish and Sámi speakers in their municipality are at least good, while almost half of respondents think that the relations are variable. Half of respondents living in the homeland and one third of respondents living in other parts of Finland have not experienced discrimination, prejudice or harassment when speaking Sámi at least in individual cases.</p>			
Keywords	Sámi Language Act, services in Sámi, Sámi languages in Finland, Sámi homeland, Sámi people, City Sámi, Sámi speakers, Sámi languages, linguistic rights		
ISBN PDF	978-952-259-873-8	ISSN PDF	2490-0990
Reference number	VN/6256/2019		
URN address	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-873-8		

Sisdoallu

1 Láidehus	8
1.1 Duogáš	9
1.1.1 Sámegielat	9
1.1.2 Sámegielagat statistihkain	10
1.1.3 Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát	13
1.1.4 Ovddit čielggadeamit ja dutkamušat	15
1.1.5 Sámegielat bálvalusat	18
1.1.5.1 Gielddat ja gielddaid sámegielat bálvalusat	19
1.1.5.2 Stáhtahálddahusa sámegielat bálvalusat	21
1.2 Dutkamušat dahkanvuohki ja materiála	23
1.2.1 Stivrenjoavku	23
1.2.2 Čuožahatjoavku	24
1.2.3 Materiálačoaggin ja gažaldatskovvi	25
1.2.4 Materiála giedahallan	27
2 Bohtosat	29
2.1 Materiála	29
2.2 Vástideddjiid duogášdieđut	32
2.3 Vástideddjiid giellamáhttu ja gielaid geavahus	34
2.3.1 Giellamáhttu	35
2.3.2 Gielaid geavahus	38
2.4 Gielalaš vuoigatvuodát	42
2.5 Bálvalusaid oažžašuvvan	44
2.5.1 Gielddaid sámegielat bálvalusat	46
2.5.2 Stáhta sámegielat bálvalusat	53
2.6 Sámegielat bálvalusaid gárgelandárbbut	56
2.6.1 Gielalaš vuoigatvuodáide váikkuheapmi	60
2.6.2 Gielalaš dovddut	62
3 Čoahkkáigeassu	66
4 Loahpas	70
Gáldut	75
Láogat	77

1 Láidehus

Sámebaromehter 2020 lea dutkamuš sámegielaigiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamis. Dutkamuš ollašuhttui vuoigatvuodaministeriija ja Oulu universitehta Giellagas-instituhta oktasašfidnun. Dutkamuša ollašuhttin lei Laura Arola (Ohcejohka). Fidnu ovddasvástideaddji jodiheaddji lei Giellagas-instituhta hoavda Anni-Siiri Länsman.

Vuoigatvuodaministeriija bargun lea čuovvut giellalágaid ollašuhttima ja guoskadeami sihke addit ávžžuhusaid láhkaásaheami gažaldagain, mat laktásit riikkagielaide. Riikkabeivviide addojuvvo válgaáigodagaid mielde ráđđehusa mitalus giellaláhkaásaheami guoskadeamis (giellamitalus). Vuoigatvuodaministeriija válmmaštallá giellamitalusa. Giellamitalusas gieđahallojuvvojit suoma- ja ruođagiela lassin ankke sámegiella, románagiella ja seavagiella. Mitalusas geahčaduvvojit earret eará giellaláhkaásaheami guoskadeapmi, gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvan sihke riikka giellagaskavuodaid ovdáneapmi.

Giellamitalusa mávssolaš oassi lea riikkavuložiid muosáhus gielalaš rivttiid ollašuvvamis. Riikkavuložiid muosáhusain lea čoggojuvvon materiála giellabaromehteriin. Giellabaromehter váldojuvvui atnui ruođagiela oasis jagi 2004. Sámebaromehter dahkkojuvvoi vuosttaš háve jagi 2016 (Pasanen 2016). Dalle sessojuvvoi, mot sámegielaigiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvet sápmelaččaid ruovttuguovllus. Jagi 2020 sámearomehteris leat fárus maid sámegielaigat ruovttuguovllu olggobealde. Jagi 2020 dahkkojuvvoi maid vuosttaš háve seavagiellabaromehter. Baromehtera materiálat adnojuvvojit gielalaš rivttiid čuovvunindikáhtoriin sihke almmolaš válmmaštallanbarggus, mii laktása giellapolitiikkii.

Dán raporttas ovdanbuktojuvvojit materiálačoaggima bohtosat, mat gusket sámegiela bálvalusaid ja sámegielaigiid vásihan gielladovdduid. 1 logus ovdanbuktojuvvojit sámegielaigiid gielalaš vuoigatvuodaid sihke fáttás ovdal dahkkojuvvon dutkamušat ja čielggadeamit. 2 logus ovdanbuktojuvvo dán dutkamuša dahkanproseassa ja materiála sihke gieđahallojuvvojit guovddášbohtosat, 3 logus lea bohtosiid čoahkkáigeassu ja analysa ja 4 logus ávžžuhusat, mat dán dutkamuša vuodul addojuvvojit sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid buorideami várás.

1.1 Duogáš

Dán logus muitaluvvo oppalaš diehtu sámegielaigiin ja sin mearis, ovdanbuktojuvvot sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođat láhkaásaheamis, ja dahkkojuvvo geahčastat fáttás ovdal dahkkojuvvon dutkamušii sihke sámegiela bálvalusaid dálá dillái.

1.1.1 Sámegielat

Suomas hállojuvvot golbma sámegiela: anáraš-, nuortalaš- ja davvisámegiela.

Anárašgiella lea árbevirolaččat hállojuvvon dušše dáláš Suoma viidodagas, Anárjávrrí lagasbirrasii. Anárašgiela hállit árvvoštallojuvvot leat sulaid 450 (Olthuis & al. 2013: 23–30; Olthuis & Trosterud 2015). 1900-logu loahpageahčen anárašgiel servošis dáhpáhuvai jođanis giellamolsun suomagillii, ja 1980-logus orui čielggas, ahte giella jávkkašii. 1990-logu mearrediđolaš giellaealáškahttinbargu goittotge álggii giellaservošis, ja anárašgiella lea fidnejuvvon ealáškahttot váigadis vuolgindilis fuolakeahtta ee. searvedoaimma, giellabeassedoaimma ja bargoahkásaččaide čuoziuvvon giellaskuvlejumiid bokte (gč. omd. Pasanen 2015; Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013). Mannan logijagiid lihkostuvvan ealáškahttinbarggus fuolakeahtta anárašgiela dilli lea ain rašši, ja giella lea áitojuvvon.

Nuortalašgiella hállanguovlu lea Suomas Anára gieldda nuortaosiin, gosa eanaš Beahccámis evakuerejuvvon nuortalaččain ásaiduhttoje joatkkasoadi nohkama maŋŋel. Suomas nuortalašgiela hállit árvvoštallojit dábálaččat leat 300, muhto pessimisttalaččamus árvvoštallama mielde dušše sulaid 150 (Feist 2015: 22). Nuortalaččaid guovlu joatkašuvvá Ruošša ja Norgga beallái, muhto dálá áigge nuortalašgiela hállit leat Ruošša bealde eanemustá moaddelogi ja Norggas várra eai ollenget. Suomasge nuortalašgiela gielladilli lea geažos áigge hedjonan ođđasisásaidhattima álgima rájes, ja giella lea hui áitojuvvon. Dego anárašgielage dáhpáhusas, giela sirdin ođđa buolvvaide ruovttuin lea gaskkohagaid geavadis boatkanan ollásit, ja giella lea danin hui uhkivuloš. Ealáškahttinbargguin giellamolsuma ovdáneapmi lea maŋemuš áiggiid fidnejuvvon jorgaluvvot, ja aiddo dál leat fas mánát, geat ohppet nuortalašgiela giellabesiin ja ruovttus.

Davvisámegiella lea hubmimearis mielde eará sámegielaid stuorit. Giela sajádat lea maid geopolitihkalaččat spiehkastatlaš, daningo hubmiesearvvuš juohkása golmma riikka viidodahkii. Suomas davvisámegiela árbevirolaš hupmanguvlui gullet Ohcejoga ja Eanodaga gielddat, Anára gieldda nuorta- ja davveoasit sihke Soađegili gieldda davveoassi. Dábálaččat hubmimearri árvvoštallojuvvo Suomas leat 2000 sulaid, muhto dát lohku orru geardduhuvvon gáldus nubbái juo guhká, iige leat aivve čielggas masa dat álgoálggus vuodđuduvvá. Juohke dáhpáhusas eanaš davvisámegiela giellaservošis lea Norgga bealde,

gos leat árvvu mielde 15 000 hubmi, ja Ruotasge hubmit árvvoštallojuvvojit leat sulaid 5 000. Davvisámegiella lea eará sámegielaide gievrrat sajádagas fuolakeahhtá maid áitojuvvon giella, daningo dan sirdin čuovvovaš buolvvaide lea hedjonan eanaš hupmanviidodaga ja báikkuid boatkanan ollásit. Giela ealáskahttima várás lea dahkkon mánggasuorggat bargu ankke 1980-logu rájes, ja mángga sajés giela sajádat lea lihkestuvvan nannejuvvot ja ovdánan giellamolsun jorgaluvvot.

Suomas hállon sámegiela leat oalle lagas sogalaččat nuppiidasaset. Anáraš- ja davvisámegiela hállit sáhttet dávjá oalle unnánaš hárvjemiin oahppat gulahallat gaskaneaset oalle bures, muhto nuortalašgiela gaska dáidda gielaide lea guhkit. Maiddái anáraš- ja davvisámegiela gaskavuodá áddehallamii váikkuha hálliid suopmaniid gaska nuppiineaset, ja ovdamearkka dihte davvisámegiela hubmi Ruota ja Norgga bealde ii vealttakeahhtá ipmirdivčče anárašgiela.

Gánnáha fuomášit, ahte sierra sámegielaide hállimearit vuodđuduvvet árvvoštallamiidda, eaige dárkilis dieđut leat oažžunsajis. Dasa lassin 'giela hálli' doaba lea áitojuvvon gielaide dáhpháhusas juo iešladdes mángga láhkai dulkomis, daningo dákkár giellaservošiidda gullet sihke giellamáhtuset ja giellageavahanválljemiiddiset dáfus hui mánggalágán olbmot. Measta buot sámegiela hubmit leat guovtte- dahje mánggagiela, ja sii hálldašit maid ássanriikkaset álbmotgiela juogo eatnigiellan dahje ankke measta eatnigiela láhkái; earenoamážit nuorat ahkebuolvvaide gaskavuodas ain hárvvibuin sámegiella leat gievrrat giella. Nuppe dáfus revitalisašuvnna mielde hálliservošiin leat olu giela ráves olmmožin dahje vaikkobe giellalávguma bokte oahppan geavaheaddjit. 'Sámegiela' meroštallama ja árvvoštallama problematikkas gc. omd. Pasanen 2015: 40–42, 73–76 ja 163–170.)

1.1.2 Sámegielagat statistihkain

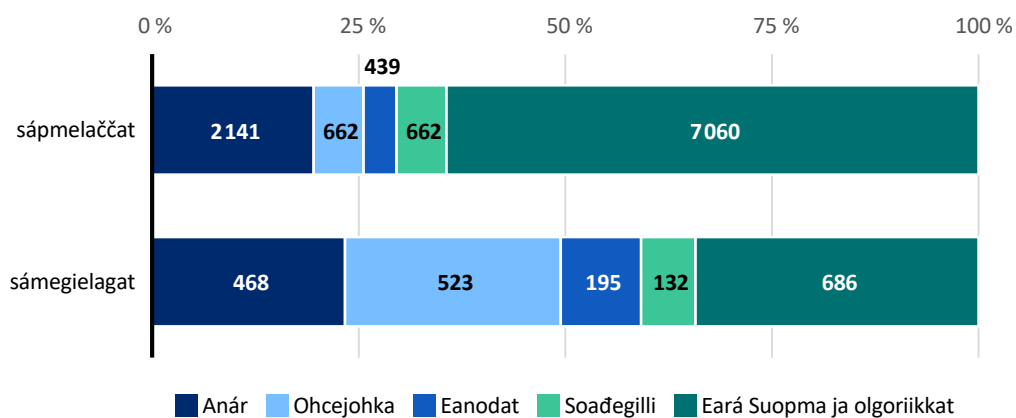
Suomas sápmelašvuohta meroštallojuvvo sámédiggelágas (Láhka sámédikkis 974/1995). Sápmelažžan dárkkuhuvvo lágas olmmoš, guhte atná iežas sápmelažžan, dainna eavttuin:

- ahte son ieš dahje su váhnemiin dahje áhkuin dahje ádjáin unnimusat okta lea oahppan sámegiela vuosttaš giellanis; dahje
- ahte son lea dakkár olbmo manisboahtti, guhte lea merkejuvvon duottar-, vuovde- dahje guolásteaddjisápmelažžan eanan-, vearroguoddin- dahje heaggagirjjiis; dahje
- ahte unnimusat okta su váhnemiin lea merkejuvvon dahje livččii sáhtán merkejuvvo jietnavuoigadahtton olmmožin sámi parlameantta dahje sámédikki válggain.

Jagi 2019 Sámedikki válggaid áigge dahkkon statistihkaid mielde sápmelaččaid mearri Suomas lei 10 759 (Sámediggi 2019). Sis sápmelaččaid ruovttuguovllus ásse 3406, ruovttuguovllu olggobealde Suomas 6 681 ja olgoriikkain 672. Ruovttuguovllus ásse nappo dušše vuollái goalmmás (31,7 %) Suoma sápmelaččain; guovllu olggobealde ássi sápmelaččaid mearri lea šaddan garrasit 1960–1970-loguid rájes (Heikkilä & al. 2019: 16).

Jagi 2019 sámegielat lei merkejuvvon 2004 olbmo eatnigiellan álbmotdiehtovuogádahkii, mii dávista 18,6 % meari Suoma sápmelaččain. Sámegielagin merkejuvvon olbmot eai juohkás oppanassiige dásseidit sámi álbmoga gaskavuhtii. Ássangielddaid juohkašumi spiehkastit mearrideaddji láhkái, go veardiduvvojit gaskaneaset eatnigiellanis sámegielat álbmoga (álbmotdiehtovuogádaga dieđuid mielde) ja sámi álbmoga (Sámedikki 2019 mielde). Dego skovádagas 1 boahat ovdan, sápmelaččaid ruovttugieldda gielddain¹ ássat sámegielagiin juobe sulaid guokte goalmmás, muhto oba sámi álbmogis dušše okta goalmmás.

Skovádat 1. Sámegielat álbmoga ja sámi álbmoga juohkašupmi ássangielddaid mielde j. 2019.

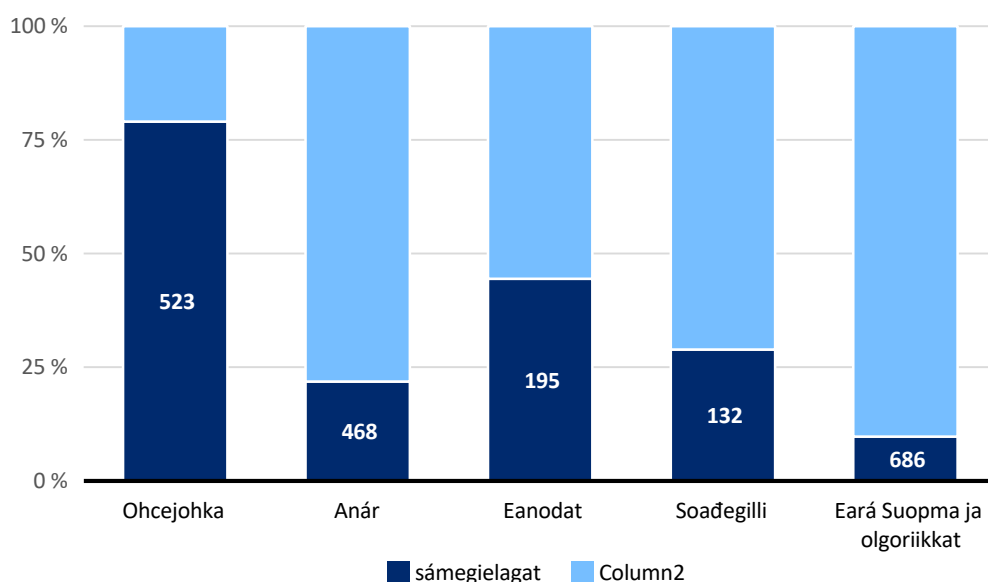

Sámegielat álbmot lea nappo hui vuoimmálaččat čeahkkanan sámiid ruovttuguvlui, vaikko seamma ii guoskka sámi álbmoga ollislaččat. Vuorddehahti lea, ahte ruovttuguovllu olggobealde giella ii sirdás čuovvovaš buolvvaide seamma láhkai go ruovttuguovllus, daningo ruovttuguovllu olggobealde gillii lea mihá unnit doarjja birastahti giellaservošis,

¹ Sápmelaččaid ruovttuguovlu gokčá Eanodaga, Anára ja Ohcejoga gielddaid ollislažžan ja Soađegili gieldda davveoasis Sámi bálgosa viidodaga. Statistihkkaguovddáža almmustuhttin diehtovuoduin, mat gusket álbmotráhkadusa, ii sirrejuvvo Sámi bálgosa viidodaga ja Soađegili gieldda statistikkadieđuin, mat gusket eará osiid ássiid, nu ahte dán oktavuodas sáhtá sessojuvvot dušše dilli sámiid ruovttuguovllu gielddain (oba Soađegili gielda mielde lohkojuvvon).

árrabajásgeassimis ja skuvlaoahpahusas. Nuppe dáfus maid sámi guovllu gielddaid gaskkas leat mearkkašahhti erohusat dan dáfus, man stuora oassi gielddas ássi sápmelaččain leat merkejuvvon eatnigielaset mielde sámegielagin. Earenoamážit Ohcejoga gielddas oassi lea mearkkašahhti allat. Juohke sajies ruovttuguovllu gielddain sámegielagiid oassi sámi álbmogis lea mihá stuorit go guovllu olggobealde ássi sámi álbmoga gaskavuodas (gč. Skovádat 2).

Skovádat 2. Álbmotdiehtovuogádahkii eatnigiellan sámegielagin merkejuvvon olbmuid oassi sámi álbmogis j. 2019.²

Gánnáha fuomášit, ahte álbmotdiehtovuogádaga eatnigiella merkemat eai atte rivttes gova sámegielat álbmoga mearis. Eatnašat dain, geaid eatnigiellan lea girjejuvvon sámegiella, leat eahpitkeahhtá maid duođalašvuodas sámegielat olbmot. Nuppe guvlui danveardásaš jurddaboadus ii liikká sáhte dahkkojuvvot: vaikko sápmelaš olbmo eatnigiella lea girjejuvvon suomagiella, de son sáhtá dattege máhttit sámegiella njuovžilit dahje leat juobe sámegiella eatnigiellan hálili. Dása leat mánnga suja. Mearkkašahhti oassi sámegielagiin leat guovtteeatnigielagat, muhto álbmotdiehtovuogádahkii sáhtá girjejuvvot dušše okta eatnigiella, vaikko vejolašvuhta mánngga giella merkemii leage čielggaduvvon

² Skovádat 2 vuodđuduvvá statistihkkaguovddáža ja Sámedikki (2019) almmustuhttin dieđuide Suoma sápmelaččaid mearis guovlluid mielde. Skovádat doallá sisttis veaháš ovttageardánahtti navdosa, man mielde buot álbmotdiehtovuogádahkii eatnigiellanis sámegielagin merkejuvvon olbmot livčče maid olbmot, geat Sámedikki (2019) statistihkain lohkkajuovvojit sápmelažžan. Aivve juohke olbmo dáhpašusas dát ii jáhku mielde doala deaivása, muhto spiehkastagat ležžet goitge dan meare hárvenaččat, ahte dain lea dušše unnán, juos ollenge statistihkalaš mearkkašupmi.

(Riekteministeriija 2020). Oassi sámegielaigiin eai dovdda vejolašvuoda girjet sámegiela eatnigiellan heaggadieđuide dahje eai ane ášši dárbblašlažžan. Dieđut eai leat maid sierra buolvadagaid gaskkas veardidangelbbolaččat, daningo sámegiella leat álgán merkejuvvot viidáseappot eatnigiellan álbmotdiehtovuogádahkii easka jagi 1992 rájes sámi giellaláhka fápmuiboahhtima mielde (Pasanen 2016: 12). Earenoamážit boarrásit sámi álbmoga gaskavuodas lea dábálaš, ahte eatnigiellan lea merkejuvvon suomagiella olbmo duodalaš gielladuogážiis fuolakeahtta. Sámegielat álbmoga mearri lea nappo duodálági mielde stuorit go heaggadieđuin ovdan boahtti 2004 heakka. Nubbi buncarakkis lea, ahte ovdal jagi 2013 sierra sámegielaid gaskkas eai leat sirrejuvvon álbmotdiehtovuogádagas, eaige dieđuid vuodul sáhte danin oppanassiige árvvoštallojuvvot sierra sámegielaid hubmimearit. Dán dihte maid eanemusain dán čielggadeami válljašumi olbmui ii sáhte diehtit, leago gažaldagas eatnigiellanis davvisáme-, anáraš- vai nuortalašgielat olmmoš.

1.1.3 Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát

Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát bohtet vuodđolágas (17.3 §), man mielde sápmelaččain vuoigatvuohta iežaset giela ja kultuvrra doalaheapmái. Vuoigatvuodát leat dorvvastuvvon vuolit láhkaásahemiin, main dehálepmosat leat sámiid giellaláhka 1086/2003, vuodđooahpahusláhka 628/1998, árrabajásgeassinláhka 540/2018, sámédiggeláhka 1995/974, láhka riikkaráđio Yle doaimmas 1380/1993 ja lágat buohcci sajádagas 785/1992 sihke sosiálafuolahusa áššehasa sajádagas ja vuoigatvuodain 812/2000.

Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát nannejuvvoje sierra Suomas vuosttaš geardde jagi 1992 (Láhka sámegiela geavaheamis eiseválddiid olis 516/1991). Jagi 2004 álggus rájes bodii fápmui ođđa gokčevaččat sámi giellaláhka. Dan mielde sápmelaččas lea vuoigatvuohta dikšut áššiid sápmelaččaid ruovttuguovllus sihke sierra nammaduvvon doibmiiguin oba riikkas. Sámi giellaláhka dorvvasta namalassii sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid, ja sápmelaččain dárkkuhuvvojit dat olbmot, geat meroštallojuvvot siterejuvvon sámédikkis addojuvvon lágas. Lága 7 § nanne sápmelažžii vuoigatvuoda almmuhit sámegiela eatnigiellan álbmotdiehtovuogádahkii. Sámi giellaláhka dorvvasta gielalaš vuoigatvuodaid oba Suomas ja dasa lassin gielalaš vuoigatvuodaid sápmelaččaid ruovttuguovllus. (Sámi giellaláhka 1086/2003). Ruovttuguovlu lea meroštallojuvvon sámédiggelágas, ja dasa gullet Ohcejoga, Eanodaga ja Anára gielddat sihke Soađegili gieldda davveoassi dahjege Sámi bálgosa viidodat. Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát leat čielgasit viiddibut sápmelaččaid ruovttuguovllus go dan olggobealde.

Giellaláhka geatnegahtta eiseválddiid fuolahit, ahte bálvalusaid ollašuhhtima várás leat dárbbahassii sámegiela bargit. Juos sámegiela bargit eai leat, eiseválddit fertet fuolahit dulkomis sámegiela ja suomagiela gaskka. Lága ulbmilin lea, ahte “sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát ollašuhhtojit almmá dan haga, ahte daidda dárbbáša sierra doarjalit. Sámi

giellalága 3 §:s daddjojuvvo lága guoskat “anárašgiela, nuortalašgiela dehe davvisámegiela adnon gielas dahje válđoáššálaš čuožahatjoavkkus sorjádettiin. (Sámi giellaláhka 1086/2003.) Giellalága ollašuvvan galgá maid bearráigeheččojuvvot vai sáhttet plánejuvvo sámegeielat bálvalusat guhkes áigge plánemiin, ovdamearkka dihte nu ahte álggahuvvojit buriin áiggiin dárbbášlaš rekryterenproseassat. Vealahangiieldu ovtaveardásašvuhta mielde guoská maid bálvalusaid. Eiseválddit fertejit árvvoštallat ovtaveardásašvuoda ollašuvvama doaimmasteaset ja riepmat dárbbášlaš doaibmabijuide ovtaveardásašvuoda ovddideami várás (Ovtaveardásašvuotaláhka 1325/2014).

Árrabajásgeassinláhka geatnegahtta gielddaid ordnet mánáid beaivedikšuma sámegillii: “Giela ferte fuolahit das, ahte mánna sáhtta oazžut árrabajásgeassima máná eatnigillii suoma- dahje ruotagillii dahje sámi giellalága (1086/2003) 3 § 1 čuoggás dárkkuhuvvon sámegeielain” (540/2018). Vuodđoahpahuslága mielde fas “Sápmelaččaid ruovttuguovllus ássi sámegeiela máhtti ohppiid oahpahus addojuvvo galgá addojuvvot eanaš sámegeielain” (Vuodđoahpahusláhka 628/1998). Gánnáha mearkkašit, ahte árrabajásgeassimis ja oahpahusas lea olu earáge doaibma go ieš beaivedikšun ja oahpahus, ja giellaláhka guoská maid eará dán doaimma dalle, go sámegeielat olmmoš lea dahkamušas eiseválddiin.

Riikkaradiolága Yle 7 § bealistis geatnegahtta Yleisradio Oy fállat bálvalusaid sámegeielaide (Láhka Yleisradio Oy:s 1380/1993). Eatnigiela vuhtii váldin lea lágas buohcci sajádagas ja vuoigatvuodain (785/1992) sihke lágas sosiálafuolahusa áššehasa sajádagas ja vuoigatvuodain (812/2000). Lámesolbmuid bálvalanlága mielde áššehasas lea vuoigatvuolta oazžut dárbbášettiinis dulkoma eatnigielas mielde.

Sámi guovllu olggobealde gielalaš vuoigatvuodat gusket eanaš mánáid, geain lea vuoigatvuolta eatnigielat beaivedikšumii ja skuvllas guovtti vahkkodiimmu veardde iežaset eatnigiela dievasmahtti oahpahussii. Dása lassin giellaláhka dorvvasta vuoigatvuoda dikšut áššiid dihto riikkaviidosaš eiseválddiiguin sámegillii. Sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobeale gielddat eai sáhte oazžut stáhtadoarjaga sámegeielat oahpahussii, dego sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddat. Dat eai maid oaččo sámegeielat olbmuid vuodul bajiduvvon stáhtadoarjaga bahuduvvon stáhtadoarjaga eaige dat sáhte ohcat sámegeielat sosiála- ja dearvvašvuotabálvalusaid buvttadeapmái dárkkuhuvvon sierra mearreruđa dahje árrabajásgeassima ordnemii sierra lassioasi. Sápmelaččaid kultur- ja giellabeassedoibmii mieđihuvvo ruhtadeapmi oba riikii.

Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodat leat meroštallon sierra lágain sierra vugiid mielde. Sámi giellalágas meroštallon gielalaš vuoigatvuodat gusket buot sámediggelága dárkkuhan sápmelaččaid. Gielalaš vuoigatvuodat sámi giellalágas gusket buot sámediggelága dárkkuhan sápmelaččaid. Gielalaš vuoigatvuodat sámi giellalága mielde eai leat čadnojuvvon álbmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon eatnigillii (Näkkäljärvi 2007: 14). Árrabajásgeassinlágas goitge vuoigatvuolta sámegeielat árrabajásgeassimii lea

čadnojuvvon máná eatnigillii ja vuodđooahpahuslágas sámegiela máhttui. Sámedikki mielde (Sámediggi 2013) dás dárkkuhuvvo namalassii máná juridihkalaš eatnigiela, ja sosiála- ja dearvvašvuohtaministeriija sámediggái jagi 2011 addin cealkámuša mielde juridihkalaš eatnigiellan lohkkjuvvu heaggadieđuide almmuhuvvon eatnigiella (Lehtola & Ruotsala 2017)³. Liikká árrabajásgeassinlága dárkilis ákkain dárkkánuhttojuvvu, ahte geavadis máná vuoigatvuodas oažžut árrabajásgeassima eatnigielas mielde mearridit máná váhnemat dahje eará fuolaheaddjit. Maiddái veahkkevuoigatvuohtaolmmoš lea cealkán, ahte vaikko álbmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon diehtu addá gievrras čujuhusa olbmo eatnigielas, de diehtu ii okto sáhte atnit mearrideaddjin guorahaladettiin vuoigatvuoda sámegielat árrabajásgeassimii ja dan ordnenvuohkái.⁴

Juohke eiseválddis lea geatnegasvuohta bearráigeahččat sápmelaččaid giellavuoigatvuodaid ollašuvvama iežaset doaimmas. Dása lassin sámi giellalága ollašuvvama bearráigeahččat riekteministeriija ja sámediggi. Sámediggi almmustuhtá válgaáigodagaid mielde mitalusa sámi giellalága ollašuvvamis. Sámedikki attii vuosttaš sámi giellalága mitalusas jagi 2008. Maŋemuš mitalus lea válgaáigodagas 2016–2019.

Sámi giellaláhka geatnegahtá sámegiela máhtu duođašteami gielladuođaštusain. Čuolbmámus lea, ahte gielladutkosa sáhtá čadahit dušše davvisámegielas. Dán fuomášahtii Näkkäljäjärvi juo jagi 2007, muhto dilli lea ain seamma:

Anárašgielas ja nuortalašgielas ii sáhte čadahuvvot almmolaš gielladutkkus. Gielladutkkus lea plánejuvvome, muhto gáibiduvvon sihke čálalaš ja njálmmálaš dutkkusmateriála váilu dego maid dutkosa árvvoštallitge. Sámi giellalága hárrái lea čuolbman, ahte sámi giellaláhka gáibida giellamáhtu duođašteami gielladuođaštusain, mii fas lea veadjemeahttun vehádatsámegielaide ja bidjá daid hálliid skunihis sajádahkii bargoohcandilis. (Näkkäljäjärvi 2007: 25.)

Nuortalaš- ja anárašgillii sáhtá goitge čadahuvvot sámegiella eatnigiellan dahje vieris giellan stuđeantaiskkus ja dáin gielain sáhtá maid čadahit oahpuid universiteahtas.

1.1.4 Ovddit čielggadeamit ja dutkamušat

Sámegielat bálvalusain ja sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamis lea eatnat diehtu oažžunsajis.

3 HE 40/2018 vp

4 EAO 18.12.2013, dnr 410/4/12, guoskadettiin sámegielat árrabajásgeassima

Sámi giellalága (1086/2003) 29 § mielde Sámegiela doaimmahat ovtta Sámedikki ásahan giellaráđiin addá válgáigodagaid mielde Sámediggái mitalusa sámegiela láhkaásaheami guoskadeamis sihke sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamis ja gielladiliid gárggiideamis. Stáhtaráđi ásahusa sámi giellalága ollašuttimis (12.2.2004/108) 4 § mielde sámi giellaláhkamitalus laktojuvvo Sámediggelágas addojuvvon lága (974/1995) 7 §:s dárkkuhuvvon Sámedikki mitalussii stáhtaráđđái. Sámi giellaláhkamitalus addojuvvui vuosttaš háve 2008, ja dan vuođđun lei viiddes čilgehus *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006 (sámás: Sámi giellalága ollašuvvan jagiid 2004–2006)* (Näkkäljärvi 2007).

Čielggadeami čuožahatjoavkun ledje stáhta ja gielddaid eiseválddit ja sámi organisašuvnnat ja -searvvit, mat gulle vuosttaš sámi giellalága ollái (Näkkäljärvi 2007: 12–13. Dutkamuš buktá oidnosii duođalaš váilliid giellalága ollašuvvamis. Sámegielat bargit ledje sihke gieldda ja stáhta sektoris áibbas ilá unnán, dulkonbálvalusaid ordnen ádjánii olu sajiin ilá guhká, ja giellaláhka dovdojuvvui hejot ja dieđu juohkin dan birra lei unnán. Buot heajumusat ollašuvve anáraš- ja nuortalašgiela hálliid gielalaš vuoigatvuođat.

Sámedikki (2017) raporta *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2012–2015 (sámás: Sámi giellalága ollašuvvan jagiid 2012–2015)* mielde sámi giellalága ollašuvvan ii leat olus buorránan ovddit seassanáigodaga ektui logi jagi ovdal. Giellalága dovdamuš lea bálvalusaid fálliid gaskavuodas ain heittot. Gažaldahkii vástidan gielddaid, stáhta ja almmushálddahusa vástideaddjit atne giellalága ollašuvvama mánngga ládje hástaleaddjin. Ođđaseamos giellamitalus lea áigodagas 2016–2019 (Sámediggi 2020).

Fuopmášahttimus veardidansadji Sámebaromehterii 2020 lea njeallje jagi ovdal ollašuttton Sámebaromehter 2016 (Pasanen 2016), mas dutkojuvvui sámi giellalága ollašuvvan riikkavuloža oaidninvuogis. Seassama deaddu lei sosiála- ja dearvvašvuođa bálvalusain. Čielggadeamis sessojuvvui, mot sierraahkásaččat ja sámi guovllu sierra gielddain ássi sámegiela muosáhe iežasgielat bálvalusaid mearkkašumi ja oažžašuvvama. Metodan lei jearahallat telefovnna bokte gávccilogi 20–80-jahkásaš olbmot, geaid eatnogiella lei álbmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon sámegiella. Dánnai čielggadeami bohtosat čujuhe, ahte sámegiela vuoigatvuođat sámegiela bálvalusaide ollašuvvet oalle hejot. Buoremus dilli lei davvisámegiela Ohcejoga gielddas, heajumus fas Soađegili gieldalaččain sihke anáraš- ja nuortalašgiela hálliin. Oppalohkái dušše uhca oasáš vástideddjiin ledje ožžon sosiála- ja dearvvašvuhtabálvalusaid muhtin sámegiela. Earenoamáš čuolbmájin vástideaddjit oidne sámegiela vuorasiidda ja mánáide čuozihuvvon bálvalusaid váiluma. Nuppe dáfus olbmot ledje duhtavaččat daidda sámegiela bálvalusaide, mat ledje oažžunsajis. Dutkamuša mielde bálvalusaid oažžašuvvan lei vástideddjiid mielas muhtun veardde buorránan dutkamuša ovddit jagiid rájes. Eanaš vástideddjiin atne dehálažžan vuoigatvuođa sámegiela bálvalusaide.

Sámegielaat bálvalusaid dilli lea čielggaduvvon maid jagi 2017, go sosiála- ja dearvvašvuohtaministeriija dingui Davvi-Suoma sosiálasuorggi máhttguovddáša sámi ovttagas gártema dálá dili bálvalusain, mat leat fáldaldahkan sámi mánáide, nuoraide ja bearrašiidda (Lehtola & Ruotsala 2017). Raporttas buktojuvvojit ovdan bálvalusfálaldaga givrodagaid ja gárgehandárbuid sihke addojuvvojit ávžžuhusat bálvalanváilliid deavdima várás. Seassama čuoáhahkan ledje bealit, mat buvttadit sámegielaat bálvalusaid sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde Roavenjárggas, Oulus, Tampere, Jyväskylä ja oaivegávpotguovllus. Raportta materiálan leat ovddit čilgehusat sihke bálvalusaid buvttadeddjiide dahkkojuvvon šleađgaboastajearahallamat.

Eanemusat ášši čilgehusain gusket vuosttažettiin dahje duššefal sápmelaččaid ruovttuguovllu, muhto dutkanfidnus *SÁRA – Saamelaisten hyvinvointi ja yhdenvertaisuus (sámás: SÁRA – Sápmelaččaid buresbirgejupmi ja ovtaveardásašvuohta)* (Heikkilä & al. 2019) dutkojuvvui Suoma ruovttuguovllu olggobealde sápmelaččaid buresbirgejupmi ja árggas birgen sihke sosiála osolašvuohta. Bohtosiid mielde sámegiela sajádat lea heittot sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde. Sámegielaat bálvalusat leat uhccán, ja dat ráđjašuvvet lagamusat davvisámegielaat árrabajásgeassinbálvalusaide ja giellabeassedoibmii; eará surgiid bálvalusat sihke anáraš- ja nuortalašgielaat bálvalusat illá oba gávdnojitge. Eai oba lágaiguin dorvvastuvvon gielaat vuoigatvuođat eai beare dávjá ollašuvva sámi guovllu olggobealde, áinnas uhcit báikegottiin. Daningo servodatlaš doarjja lea hui uhccán ja gielaat vuoigatvuođat ollašuvvet hejot, de sámegiela doalaheapmi sámi guovllu olggobealde sorjá ovttaskas olbmuid ja bearrašiid válljemiin ja čovdosiin. (Gč. maid Lehtola & Ruotsala 2017; Arola 2014).

Oahpahus- ja kulturministeriija ásahan sámegielaat ja sámegielaat oahpahusa gárgehanjoavku bargá 2020-2021 sámegielaat árrabajásgeassin- ja oahpahusbálvalusaid gárgeheami várás. Barggu oassin lea ráhkaduvvon raporta sámegielaat árrabajásgeassima ja oahpahusa bargiidilis ja skuvlendárbuin (Arola 2020). Raportta mielde sámegielaat bargiid vátni lea guovddášbuncarakkis sámegielaat árrabajásgeassin- ja oahpahusbálvalusaid ollašuhhtimis ja gárgeheamis, ja konkrehta oahpahusa ja árrabajásgeassima lassin dat váttásmahtta maid eará bálvalusaid (omd. ohppiid fuolahusa) fállama sámegielaat mánáide ja nuoraide. Gárgehanjoavkkus čielggaduvvojit maid doaibmabijut sápmelaččaid sosiála. ja dearvvašvuohtasuorggi bargoveaga oažžašuvvama dorvvasteami várás.

Seamma láhkai jeavddalaš giellavuoigatvuođaid bearráigeahču dahká áššedovdikomitea, mii doaibma Eurohpa ráđi olis, ja bearráigeahččá guvllolaš gielaat ja vehádatgielaat eurohpalas vuodđogirjji (giellavuođogirjji) ollašuhhtima lahttoriikkain. Maiddái Suopma lea vuolláičállán vuodđogirjji ja lea geatnegahtton reporteret gielaat dilis. Manemuš áššedovdikomitea ávžžuhusas (Ministarkomitea 2018) daddjojuvvo, ahte sámegielaat oasis lea dáhpáhuvvon ovdáneapmi oahppamateriálaide gárgeheamis ja giellabesiid doaibmamis. Liikká sámegiela geavaheamis leat ain čuolmmat earenoamážit dearvvašvuohtafuolahusas

ja sosiálabálvalusain. Áššedovdikomitea maid ávžžuha, ahte sámegielat oahpahus galggašii viiddiduvvot maid ruovttuguovllu olggobeallái, gos badjel 60 % sápmelaččain ássat.

Čoahkkáigeassun sáhtta gávnnavuvvot, ahte sámegielat bálvalusaid dilli ja sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát leat čielggaduvvon gokčevaččat ja guhkes áigegaskkas. Čielggadusaid bohtosat leat visot ovttaláganat ja dat sáhttet čohkket oktii čuovvovaččat:

- Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát ollašuvvet hejot.
- Stuorimus sivva dasa, ahte gielalaš vuoigatvuodaid eai ollašuva, lea sámegielat bargoveaga vátni.
- Eará suijat sámegielat bálvalusaid heajos dássái lea eiseválddiid diehtemeahttunvuohta sámi giellalágas, unnán diediheapmi sámegielat bálvalusain sihke váillit bálvalusaid anolašvuodas.
- Sámegielat gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamis leat erohusat guovlluid ja joavkkuid mielde: buoremusat ollašuvvet davvisámegielagiid vuoigatvuodát Ohcejogas, heajumusat fas anáraš- ja nuortalašgielat vuoigatvuodát sihke davvisámegielagiid vuoigatvuodát Soađegilis.
- Sámegielagiid mearri šaddá, geat ássat ruovttuguovllu olggobealde, muhto sis leat hui unnán gielalaš vuoigatvuodát ja vejolašvuodát atnit sámegielat bálvalusaid.

1.1.5 Sámegielat bálvalusat

Vaikko oppalaš govva sámegielat bálvalusaid dilis lea seilon seammán giellalága álgojagiid rájes, de sámegielat bálvalusaid oažžašuvvamis leat seassanáigodagas dáhpáhuvvan maid earáhuvvat. Gokčevaš čilgehus sámegielat bálvalusaid dilis lea oažžumis sámedikki giellamuitalusas (Sámediggi 2020) sihke ruovttuguovllu oasis sámi guovllu gielddaid oktasaš giellastrategiija várás dahkkojuvvon čielggadeamis (Miettunen 2020). Daningo gažaldagas lea unna giellaservodagaš, de lea vejolaš govvidit juohke gieldda ja stáhta hálldahusa bálvalanovttadaga vejolašvuoda bálvalit sámegillii oalle dárkilit juobe olmmošdásis. Ođđaseamos giellamuitalusas čielgá, mainna gielain sámi giellalága geatnegahttin eiseválddi fierbmesiiddut leat oažžumis ja mot sámegielat bálvalus livččii muđuid ordnejuvvon. Bálvalusat, mat dás giedáhállojuvvojit, gusket gieldda ja stáhtahálldahusa giellalága vuollásaš bálvalusaid.

Sápmelaš lámes olbmuid vuoigatvuodaide lea giddejuvvon fuomášupmi raporterenáigodaga áigge. Fáttás leat dáhkkujuvvon dutkamušat (Olsen, Heinämäki ja Harkola 2017) ja addujuvvon cealkamušat (Sámediggi 2018), ja ovdamearkka dihte DBL siidduin lea fáttás artihkal (Ruotsala 2019). Sámegielat lámes olbmuid vuoigatvuodát iežasgielat bálvalusaide

ollašuvvet hui hejot. DBL Lámes olbmuid bálvalusaid giehtagirjjis lea almmustuhttojuvvon čoahkkáigeasut davvisámegillii, anárašgillii ja nuortalašgillii jagi 2019.

1.1.5.1 Gielddat ja gielddaid sámegielat bálvalusat

Sápmelaččaid ruovttuguovllus fuopmášahttimus bealli, mii fállá sámegielat bálvalusaid lea gielda. Sámi ruovttuguovllu gielddat earránaddet nuppiineaset sihke olmmošmeari ja sápmelaččaid ja sámegielat olbmuid oasi mielde.

Ohcejohka (1215 ássi) lea davvisámegiela hállanguovlu ja Suoma áidna gielda, gos sápmelaččat leat eanetlohkun. Gieldda ássiin 54 % leat sápmelaččat ja eatnigiellan sámegiela hállit leat 43 % álbmotdiehtovuogádaga mielde. Gieldda fierbmiesiidut ja diediheapmi doibmet guovtti gillii. Gieldda buot hálddahussurggiin leat sámegielat bargit, muhto gelbbolaš sámegielat bargiin lea vátni earenoamážit sosiála- ja dearvvašvuoda bálvalusain ja čuvgehusbálvalusain. Sámebaromehter 2016 mielde ássit vásihe, ahte sámegielat bálvalusat fidnejuvvojit buoremusat Ohcejogas, muhto maiddá Ohcejogas mánggat guovddášbálvalusat leat dušše suomagillii dahje oažžumis dulkoma bokte (Pasanen 2016: 39). Sámi guovllu gielddaid giellastrategiija čielggadeami (Miettunen 2020: 49) gieldda olbmuid jearahallamis Ohcejoga bálvalusain loktejuvvoje ovdan dearvvašvuoda bálvalusat (earenoamážit doavttir), čuvgehusbálvalusat sihke teknikkalaš doaimma ja ealáhusdoaimma bálvalusat. Ohcejoga gieldda fuolastuhtti áššin ledje váilevaš sosiála- ja dearvvašvuoda bálvalusat – earenoamážit dikšundárbbu árvoštallan – sihke čuvgehusdoaimma bargiiddilli. Ohcejogas earenoamáš lea maid Norgga ráji lagasvuohta, man dihte muhtin bálvalusaid lea vejolaš fidnet sámegillii ráji nuppe bealde. Ohcejogas lea leame sámegielat friddjaágge doaibma, girjerádjodoaibma sihke nuoraidbargu.

Anáris (6 922 ássi) hállojuvvojit golbma sámegiela: anáraš-, nuortalaš- ja davvisámegiella. Gieldda ássiin leat 31 % sápmelaččat, muhto dušše 6,7 %:s sámegiella lea merkejuvvon eatnigiellan álbmotregistarii. Mearkkašahtti sivva dása lea, go Anára gielddas hállojuvvojit anáraš- ja nuortalašgiella, mat leat duodalaččat áitojuvvon gielat ja giela sirdáseapmi eatnigiellan lea gaskkas boatkanan logijagiide. Anáraš- ja nuortalašgiela hállit leat goitge eanet go dat, geaid eatnigiellan juobbágoabbá gielain leat merkejuvvon álbmotdiehtovuogádahkii. Bálvalusaid fállan gokčevaččat buot golmma gillii lea earenoamáš hástaleaddji. Gieldda fierbmiesiidut leat buot gielaide, muhto diediheapmi sierra sámegielain molsašuddá. Sámebaromehter 2016 mielde Anáris sámegielat bálvalusat leat heittogit oažžunsajis (Pasanen 2016: 39). Giellastrategiijabarggu čielggadeamis (Miettunen 2020: 32–36) daddjojuvvo, ahte gieldda bargoveagas leat olbmot, geat máhttet sierra sámegielaid, sihke hálddahas ja sierra bálvalussektoriin. Sámeielat bálvalusat leat earenoamážit sosiála- ja dearvvašvuoda suorggis ja čuvgehusbálvalusain, muhto sosiála- ja dearvvašvuohtabálvalusain čuolbman lea áššehasa ja sámegiela máhtolaš bargoveaga

deaivvadeapmi. Friddjaáigge ja nuoraiddoaimma bálvalusain sámegiela bálvalusa fállan lea hástaleaddji bargu.

Eanodagas (1 849 orru) hubmojuvvon sámegiella lea davvisámegiella. Suohkana orruin 23,7 % leat sápmelaččat ja 11 %:s lea sámegiella merkejuvvon eatnigiellan álbmotdiehtovuogádahkii. Suohkana fierbmiesiidut leat suomagillii; sámegillii leat dušše muhtin dieđáhusáššit ja diehtu das, ahte sámegillii sáhtá dikšut earániid sosiálabálvalusain ja hálddahusa bálkáčáliin sihke dulkka bakte. Sámebaromehtera 2016 (Pasanen 2016: 39) vástideddjiid mielde Eanodaga sámegielalaš bálvalusat ledje oba mihá unnán.

Soađegili (8 300 orru) giliin Vuohčču lea davvisámegielalaš guovlu. Soađegili gieldda orruin 5,5 % leat sápmelaččat ja sámegiella lea merkejuvvon eatnigiellan álbmotdiehtovuogádahkii 1,6 %:s orruin. Sámi bálgesa (Vuohčču) viidodagas sápmelaččaid oassi lea stuorit. Gieldda fierbmiesiidut leat suomagillii; siidduin lea muhtin dieđáhus sámegillii. Sámebaromehtera 2016 vástideddjiid mielde sámegielalaš bálvalusaid dilli lea gielddas heittot (Pasanen 2016: 39). Giellastrategiijačielggadeami mielde (Miettunen 2020: 43) Soađegili gielddas sámegielalaš bálvalusat leat čoahkkanan eanaš Vuhčču. Soađegili gieldda viidodagas sámegielalaččaid assimilašuvdna lea leamaš guhkin, muhto manemus jagiid giellaaláskahttin lea leamaš jođán, ja bálvalusdárbbut Soađegili gieldda viidodagas leat earáhuvvan jođánit. Soađegili gielddas lea oažžunsajis muhtin davvisámegielalaš bálvalus agáiduvvan olbmuid ja mánáide, muhto eará bálvalusat eai jur gávdno.

Positiiva gárggiideapmin sáhtá namuhit, ahte sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddat leat gárgehišgohtán sámegiela bálvalusaideaset. Sámi guovllu gielddaid oktasaš giellastrategiijabarggus (Miettunen 2020) ráhkaduvvui gielddaid mielde ulbmilplána, man mielde gielddat gárgehit sámegiela bálvalusaid oažžašuvvama, giellalága dovdamuša ja sámegiela bálvalusain dieđiheami. Giellastrategiijabarggu ollašuhttin lea dál johtáhuvvon buot gielddain. Giellastrategiijabargui leat gullan konkreta doaimmat sámegiela bálvalusaid čuoziheami ja koordinerema várás. Dát leat ee. sámegiela bálvalusain dieđiheapmi, sámegiela bargiid giellamáhtu merken oidnosii gieldda fierbmiesiiduin ja áššehasbálvalusas, dárbbalaš váilevaš skoviid gárten ja jorgaleapmi sámegillii, giellagursadárbbuid gárten, skuvlen giellalága birra sihke dulka- ja jorgaleaddjiresurssaid gárten. Ohcejoga ja Eanodaga gielddat leat máksigohtán fuopmášahtti láhkái bajiduvvon sámi giellalasi, man ulbmilin lea dorvvastit sámegiela bargiid ja bálvalusa fálliid oažžašuvvama. Anára ja Soađegili giedahallet ášši bárrásin.

Sápmelaččat ássat miehtá Suoma. Sámi ruovttuguovllu olggobealde gielddaid ordnen sámegiela bálvalusat leat eanaš sámegiela oahpahus ja árrabajásgeassinbálvalusat. Sámegiela árrabajásgeassinbálvalusaid lágit Roavenjárgga, Oulu ja Helssega gávpogat. Friddja čuvgehusbarggu sámegiela gurssaid leat lágidan anke Oulu, Roavenjárgga, Jyväskylä

ja Durdnosa rávesolbmuidskuvllat. Fuomášánveara lea, ahte ovdamearkka dihte sámegiela álgogursa ii goitge dávis sámegiela olbmo dárbbuide.

Tabeallas leat buktuojuvvon ovdan stuorimus sámi guovllu olggobeale sámi čoahkkaneamit sihke sápmelaččaid ja daid olbmuid mearri, geain lei sámegiella merkejuvvon eatnigiellan álbmotregistarii jagi 2019 dieđuid mielde. Loguin lea oaidnimis, ahte maid sámi guovllu olggobealde lea earru das, man stuora oassi sápmelaččain leat merken sámegiella eatnigiellan.

Tabella 1. Sápmelaččat ja olbmot, geain sámegiella lea eatnigiellan álbmotregistardi-
eđuin stuorimus čoahkkaneamiin sámi guovllu olggobealde 2019. Gáldu; Statistihkkaguo-
vddáš, Heikkilä et al. 2019

	Sápmelaččat	Sámegiella eatnigiellan álbmotdiehtoregistaris	Álbmotregistara eatnigelagiid oassi sápmelaččain
Roavenjárga	520	173	33 %
Oulu	352	133	37 %
Helset, Espoo, Vantaa	480	104	21 %
Tampere	89	17	19 %
Turku	64	12	18,7 %

Loguid dáfus Oulus ja Roavenjárggas sulaid goalmmásas sápmelaččain lea sámegiella merkejuvvon eatnigiellan álbmotregistarii, go oaivegávpotguovllus, Tampere ja Turku dušše sulaid viđadasas. Dás fertjit váldojuvvot vuhtii álbmotregistareatnigiella čuoimmat, dahjege ii sáhte vuohttit, ahte sámegiella hállit duođalašvuođas livčče almmuhuvvon mearri. Gorriproseanta sáhtá dattege adnot sullán, daningo SÁRA-dutkamušas veardiduvvui sápmelaččaid mearri olbmo iežas almmuhan eatnigillii, ja dänge dáhpháhusas Oulu ja Roavenjárga loktane čielgasit ovdan eanemus sámegiellaččamus čoahkkaneapmin (Heikkilä et al. 2019: 115).

1.1.5.2 Stáhtahálddaha sámegiela bálvalusat

Čuovvovaččat buktuojuvvot ovdan tabeallahámis dat dieđut, mat leat oazžunsajis stáhtahálddaha sámegiela bálvalusain. Seassanáigodaga áigge muhtin stáhtahálddaha eiseválddit leat buoridan sámegiela bálvalusaideaset. Tabeallas lea liikká oaidnimis, ahte mángga eiseválddis váilot ain vuodđogáibádusat sámegiela gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamii, iige ovdamearkka dihte buot fierbmiesiidduin leat oba diehtu das, mot áššehas sáhtá dikšut áššiid sámegillii. Earenoamáš čuoimmaid leat dagahan viiddesvuđot sirdáseapmi riikkaviidosaš suoma- ja ruotagiela bálvalannummáriidda sihke áššiid dikšuma

fierpmis lassáneapmi almmá dan haga, ahte sámegielat áššiid dikšun fierpmis livččii dahkkojuvvon vejolažžan.

Tabealla 2. Stáhta bálvalusaid oazžašuvvan sámegillii. Gáldu: Sámediggi 2020 ja eiseválddiid fierbmesiiddut.

Eiseváldi	Diehtu sámegillii áššiid dikšumis	Sámegielat fierbmesiiddut	Vejolašvuohta dikšut áššiid sámegillii
Heahteguovddáš	—	davvisámegielat rávvagat heahtenummárii čuojaheamis, várradieđáhusat sámegillii	—
Álbmotealáhátládus	lea	fierbmesiidduin diehtu golmma sámegillii, elektrovnnalaš áššiid dikšun ii vejolaš	davvisámegillii
Sámi (Lappi) gádjunládus	—	—	dulkonvejolašvuohta
Sámi (Lappi) EJB-guovddáš	—	Bissovaš siiddut davvisámegillii, nuortalašlága áššit nuortalašgillii	dulkon, áššegirjeorgalusat
Sámi (Lappi) guovlohálddahušdoaimmahat	—	Bissovaš siiddut davvisámegillii	dulkon, áššegirjeorgalusat, okta sámegielat bargi
Sámi (Lappi) gearretriekti	—	fierbmesiidduin diehtu buot sámegielaide	dulkon, áššegirjeorgalusat
Sámi magistáhta / Digi- ja álbmotdiehtodoaimmahat	davvisámegillii áššiid dikšumis	—	oktii vahkus davvisámegillii
(Sámi) (Lappi) bággobearrandaoaimmahat	—	—	vejolaš
Eananmihtidanládus	—	Eananmihtidanládusa fierbmesiiddut davvisámegillii, muhto áššiid dikšunvejolašvuohta fierpmis lea dušše suomagillii.	?
Mela	lea	davvisámegillii ja sisdoallu lea maid anáraš- ja nuortalašgillii	vejolaš
Bálgosiid ovtastus	—	davvisáme- ja anárašgielat sisdoalut	vejolaš
Darvi-Suoma duollu	—	—	vejolaš

Eiseváldi	Diehtu sámegillii áššiid dikšumis	Sámegielat fierbmessiiddut	Vejolašvuohta dikšut áššiid sámegillii
Boles	—	oassi elektrovnnalaš áššiid dikšumis lihkostuvvá davvisámegillii	Roavenjárggas okta davvisámegielat boles
Rádjebearráigeahčču	—	Bissovaš siiddut ja skovit davvisámegillii	?
BE-bálvalusat	sámegillii mitaluvvo, mot sáhtta dikšut áššiid suomagillii	diedihangihpa	Ohcejogas
Vearrohálddahu	lea	Guovddášskovit davvisámegillii, rávvagat eará sámegielaide. ležas Vearro-bálvalus suomagillii (deavdinrávvagat govaiguin sámegillii)	Avvilis ja telefovnna bokte oktii vahkus

1.2 Dutkamuša dahkanvuohki ja materiála

Dán logus mitaluvvo dutkanproseassas, adnojuvvon vugiin ja čoggojuvvon materiálas.

1.2.1 Stivrenjoavku

Dutkamuš válmmaštallojuvvui ovddit Sámebaromehtera (Pasanen 2016) ja johttáhuvvon ruohtagiela giellabaromehtera vuodul. Giellabaromehterbarggus lea stivrenjoavku, man ovddasvástádussan lea baromehtera ollašuvvan, dutkandieđu almmustahttin ja bohtosiiguin ávkkástallan gielalaš vuoigatvuođaid ja giellapolitihka gárgeheamis. Stivrenjoavkku bargun lei:

- 1) mearridit gažaldagain, mat gusket baromehtera sisdoaluid ja metodologiija
- 2) mearridit gažaldatollisvuodain
- 3) čuovvut baromehtera válbmaneamii ja doaibmat dutkiid doarjjan válmmaštallamis

Stivrenjoavkku deaivvademiin giedahallojuvvoje guđege baromehtera dutkangažaldagat, čuožatjoavkku oažžašuvvan sihke áššit, mat laktásit materiála čoaggimii ja giedahallamii.

Stivrenjoavkku lahtut ledje:

sierraáššedovdi Vava Lunabba (sd.) 1.8. 2020 rájes Linda Lindholm	vuoigatvuodaministeriija
njunuáššedovdi Mikko Aaltonen	vuoigatvuodaministeriija
sierraáššedovdi Panu Artemjeff	vuoigatvuodaministeriija
giellaáššiidráđđi Corinna Tammenmaa	vuoigatvuodaministeriija
hoavda Kaisa Alanne	Bealljehemiid lihttu
spesiáladutki Pasi Saukkonen	Helssega gávpot
dutkanjođiheaddji Marianne Pekola-Sjöblom	Suoma giieldalihttu
dutki Annika Pasanen	Helssega universiteahтта
dutki Marina Lindell	Åbo Akademii
dutkanjođiheaddji Lauri Rapeli	Åbo Akademii
dutki doseanta Päivi Rainò	Humanisttalaš ámmátallaskuvla

1.2.2 Čuozáhatjoavku

Čielggadeami ulbmilin lea gártet sámegiela bálgusaid ollašuvvama ja geavaheddjiid muosáhusaid bálgusain nu viidát go vejolaš, ja danin čuozáhatjoavkun válljejuvvoje buot sámegiela dievasahkásaš olbmot Suomas. Čielggadanbarggu materiála čoggojuvvui iešheanalis devdojuvvon gažaldatskoviiguin, mat ledje sihke báber- ja fierbmehámis.

Vuođđoavkku čoakkusin válljejuvvoje buot olbmot dievasagis, geaid eatnigiellan lea álbmotdiehtovuogádagas merkejuvvon sámegiella. Dát lea geavadis áidna joavku, man dutkamušii sáhtta válljet, juos ulbmilin lea fidnet nu stuora oasi sámegielaiguin go vejolaš. Sámedikkis lea iežas válgalogahallan olbmui, geain lea jietnavuoigatvuohta Sámediggeválggain, muhto dát registtar ii dávvistivčče dárui, daningo lahkage buot sápmelaččat eai leat sámegiela. SÁRA-dutkamušas (Heikkilä et al. 2019: 110–11) vuođđojuvui gullan sápmelaččain, geat ellet sami guovllu olggobealde, sámegiella lei albmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon eatnigiellan 13 proseanttas. Jearahallamii vástidan 14 % almmuhe áidna eatnigiellanis muhtin sámegiela, muhto dása lassin 17 % almmuhe eanet go ovttá eatnigiela, dábálaččamusat davvisámegiela ja suomagiela. Dát addá veaháš čujuhusa das, man muddui sámegiellan eatnigiellanis muosáheadjit leat sáhtán báhcit eret dán dutkamušas sami guovllu olggobealde, go lea váldon mielde dušše álbmotregistara eatnigiellamerkemat.

Čoggosii gullama joksama várás Digi- ja álbmotdiehtodoaimmahagas ohccojuvvui lohpi dieđuid čoaggimii álbmotdiehtovuogádagas. Čoaggimii čáhkaduvvoje čoagginnuttu

buot olbmot dievasagis, geaid eatnigiellan lea álbmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon sámegiella. Čoaggin doalai sisttis olbmuid namma- ja čujuhusdieđuid, ruovttugieldda sihke álbmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon eatnigiella. Dasa lassin dihtui fidnejuvvui čoggosii gullevaš olbmuid statistihkalaš juohkašupmi, muhto riegádanjagat eai lean ovttahttimis eará heaggadieđuide.

Sámegiellat olbmuid joksán válljejuvvon vugiin lea hástaleaddji. Dego ovdal daddjojuvvui, álbmotdiehtovuogádaga eatnigiella dieđuin leat váillit, mat váikkuhe dutkamušša ollašuttimii. Válljejuvvon čoggosiin sáhtii fidnejuvvot dušše oassi čuožahatjoavkkus, daningo oasis sámegiellagiin álbmotdiehtovuogádahkii registrerejuvvon olbmuid eatnigiella lea suomagiella.

1.2.3 Materiálačoaggin ja gažaldatskovvi

Materiála čoaggima várás ráhkaduvvui gažaldatskovvi guoktin veršuvdnan: veaháš gáržžit jearahallan ássiide sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde (ČUOVUS 2) sihke veaháš viiddit jearahallan ruovttuguovllu gielddaid ássiide (ČUOVUS 1). Guokte veršuvnna jearahallamis dárbbášuvvoje, daningo mearkkašahtti oassi sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodain lea fámus dušše sápmelaččain ruovttuguovllus, eaige buot gažaldagat, mat gusket sámegiellat bálvalusaid, leat danin guovllu olggobeale ássiide relevánttat.

Buohkaide čoggosii boahtán olbmuid sáddejuvvui boastta bokte jearahallanskovvi oktan sáttareivviin. Sáttareivves vástideaddjái mitaluvvui maid URL-čujuhus (internet-čujuhus), mas vástideaddji skovi sáhtta fitnat deavdime elektrovnnalaččat. Konfaluhtas lei fárus vástidanreive, mainna bábervástáduskovvi sáhtii doaimmahuvvot Giellagas-instituhtii Oulu universitehtii.

Materiálačoaggima plánema áigge árvvoštallojuvvui, mot fierpmis vástideapmi galggašii teknikalaččat dahkkojuvvot. Álgoálgosaš dutkanplána dagadettiin ii lean vel árvvoštallojuvvon fierbmeskovi geavaheapmi, muhto barggu ovdáneami mielde čielggai, ahte oassái vástideddjiin fierpmis vástideapmi lea milloseabbo molssaeaktu ja sáhtta danin lasihit vástádusaid mearri. Fierbmejearahallan ollašuttuhttojuvvui Webropol-programmaide. Čuožahatjovkui gulakeahtes vástideddjiid garvima várás fierbmejearahallama URL-čujuhus ii juhkkajuovvon áibbas almmolaččat, muhto dat dieđihuvvui buohkaide geat gulle čoggosii jearahallanskovi sáddenreivves. Eahpevuogálaš dahje čádjidahtti vástádusaid vejolašvuhta árvvoštallojuvvui hui unnin, vaikko fierbmeskovvá prinsihpas basttii vástidit gii beare, geas lei dieđustis skovi URL-čujuhus.

Skoviid ja álbmotdiehtovuogádaga addin čoggosa čujuhusaid čáliheapmi ostojuvvui olggobeale fitnodagas. Skovit ja vástidankonfaluhtat bostejuvvoje Oulu universitehtas. Dán

barggu divššui dutkanassisteanta Sonja Tanhua. Skoviid bosten ádjánii geavada buncaraggáid dihte ja danin skoviide juo merkejuvvon vástidanbeaivemearri 8.11.2020 lei oassái vástideddjiin ilá fargga jearahallama boahtima maŋnel. Vástidanáigi jotkojuvvui 15.11.2020 rádjái. Ferte fuopmášit, ahte vástidanáigi ii dás fuolakeahtá lean beare guhkki daidda vástideddjiide, geaidda konfaluhtta ollui easka hui lahka álgoálgosaš vástidanáiggi nohkama dahje dan maŋnel. Dát lea sáhttán váikkuhit vástádusaid mearrái.

Dutkamusa materiála čoaggimis dieđihuvvui guovtte háve Yle Sápmi bokte: dutkamusas oppalohkái 28.10.2020 ja vástidanáiggi guhkideamis 9.11.2020. Dasa lassin vástidanáiggi guhkideamis dieđihuvvui Facebookas giliid ja sámii guovllu gielddaid álbmotkanálaid bokte sihke sámii servviid siidduid bokte. Dieđáhusas mitaluvvui, ahte jearahallamii lea vejolaš vástidit, vaikko ii livčče ožžon jearahallama boasttas. Muhtin oktavuoda váldin bođii dieđáhusaid maŋnel ja oktavuoda váldán olbmuid addojuvvui fierbmeskovii URL-čujuhush. Čielggadanbarggu dahkki maid árvoštalai ovddit Sámebaromehteris (Pasanen 2016: 16) fidnejuvvon vásáhusaid vuodul, ahte anáraš- ja nuortalašgielat vástideddjiid mearri sáhtta báhcit čoggosis unnin. Dán dihte vástádusskovit čálihuvoje maid nuortalaččaid siidačoahkkima sajiide sihke bivdojuvvui juohkit Nuortalašráđi sihke anárašgiela searvvi *Anarâškielâ servi* šleadgaboastalisttus.

Skovi ráhkadus ja gielat

Skovvi ráhkaduvvui geavahuvvon jearahallangažaldagaid vuodut, mat geavahuvoje Sámebaromehter 2016 olis, sihke jagi 2020 giellabaromehtera ruotagiela giidda čuozihuvvon skovi vuodul. Skovvi viggojuvvui plánat nu ovttalágánin go vejolaš ruotagiela giidda čuozihuvvon skoviin, vai materiálat livčče maid muhtin oassái veardidangelbbolaččat. Ollásii seamma gažaldagat eai liikká sáhttán geavahuvoje giellaservošiid ja gielladiliid sierralágánvuoda dihte. Sámebaromehter 2016:s geavahuvoje gažaldagaid ektui earut ledje stuoribut, daningo ovddit baromehter vuojulduvai dearvvašvuoda bálvalusaide ja dan materiála čoggojuvvui telefonjearahallamiiguin iige skoviiguin.

Nummárastojuvvon gažaldagat ledje 36 (sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddaid vástideddjiide) dahje 34 (eará vástideddjiide). Nummárastojuvvon gažaldagaid lassin skovis ledje dihto sajiin kommeantagiettit, maidda sáhtii deavdit lupmosit, ja maidda vástideaddjit sáhtte čállit iežaset fuomášumiid lupmosit. Fierbmeskoviin ledje nummárastojuvvon gažaldagat danveardásaččat 46/43; tehnikkalaš sivaiddi dihte muhtin báberskovii gažaldagat ledje ferten juhkkujuvvoje guovtti gažaldahkan fierbmeveršuvnnas, ja kommeantagiettit, mat devdojuvoje lupmosit ferteje čáhkaduvvot fierbmeskovvái sierra nummárastojuvvon gažaldahkan. Fierbmeskoviid gažaldagaid sisdoallu lei ovttalágán báberskoviin.

Skoviid gažaldagat ledje temáhtalaččat juhkkovuvvon čieža oassái:

- vuodđodieđut
- giellamáhttu
- gielaid geavahus
- gielalaš vuoigatvuodát
- almmolaš bálvalusaid oažžašuvvan sámegillii
- sámegielat bálvalusaid gárgelandárbbut
- gielladovddut vástideaddji gielddas

Go materiála veardiduvvo Sámebaromehter 2016 -dutkamuššii, de fuomášuvvo, ahte ovddit baromehter lei materiálačoaggima dáfus gáržžit. Jagi 2016 Sámebaromehteris ledje 20 gažaldaga njealji oasis:

- duogáš (8 gažaldaga)
- gielalaš vuoigatvuodát (3 gažaldaga)
- almmolaš bálvalusaid oažžun sámegillii (5 gažaldaga)
- sámegielat bálvalusa gárgelandárbbut (4 gažaldaga)

Dego ovddabealde bođii ovdan, sierra sámegielat leat álbmotdiehtovuogádagas sirrejuvvon easka jagi 2013 rájes. Birgetmeahtun eanetloguin, 95 %:s, čoggosa olbmui lea álbmotdiehtovuogádahkii eatnigiellan merkejuvvon dušše sirremeahtun “sámegiella”. Daningo ii lean vejolaš diehtit, man golmma sámegiela jearahallan galggašii guđege vástideaddjái sáddejuvvot, de gártojuvvui čuovvovaš čovdosii: Ohcejoga, Eanodaga ja Soađegili ássiide sáddejuvvoje davvisámegielat ja suomagielat gažaldatskovit, muhto Anára gieldda ássiide ja eará báikkiin Suomas ássiide jearahallanskovit sáddejuvvoje buot golmma sámegillii ja suomagillii. Juos olbmo sámegiella lei álbmotdiehtovuogádagas sirrejuvvon, skovvi sáddejuvvui diehttelas dan gillii sihke suomagillii. Ohcejoga, Eanodaga ja Soađegili gieldda ássiid buohta mearriduvvui, ahte sidjiide eai sáddejuvvo anáraš- ja nuortalašgielat skovit, daningo njeallje skovi lea stuora mearri bábir ja nuppe dáfus lei juo ovddalgihtii dieđus, ahte namuhuvvon gielddain orrot dušše muhtin ovttaskas anáraš- ja nuortalašgielat olbmot. Suomagielat skovvi gávnnavuvvui dárbbalažžan sáddet buohkaide, daningo lahkage visot sámegielagat eai máhte lohkat ja čállit sámegiela, eaige visot čálalaččatge giela máhttit leat hárrjána hálldahusgiela sátnerádjui sámegillii.

1.2.4 Materiála gieđahallan

Boastavástádussan boahán skovit bibmojuvvoje seamma Webopol-diehtovuđđui, main addojuvvon šleađgavástádusat juo ledje. Barggu dikšo Giellagas-instituhta dutkanveahkit. Vástádusskovit ja vástideddjiid čujuhusdieđut eai ovtastahhtton, nu ahte vástideddjiid

anonymavuohta seaillui. Skovvedáhta vurkejuvvui Giellagas-instituhta arkivii, mas dat sirdojuvvo servodatdieđalaš diehtoarkivii. Álbmotdiehtovuogádagas fidnejuvvon čoakkus jávkaduvvui materiálačoaggima manjel.

Jearahallanskoviin čoggojuvvon šleađgamateriála gieđahallojuvvui Webropol-prográmma bargoneavvuiguin sihke Microsoft Excel -prográmmain. Materiála analyserejuvvui sihke kvantitatiivvalaččat ja kvalitatiivvalaččat. Kvantitatiivvalaš gieđahallamis galgá váldojuvvot vuhtii, ahte aitosaš statistihkalaš vuogit eai adnojuvvon materiála gárživuoda dihte. Ollislaš materiála dahká vejolažžan muhtin statistihkalaš jurddabohtosiid dahkama, muhto go dat leat juhkkujuvvon vuollejoavkkuide, ovdamearkka dihte gielddaide, materiála leat ilá unni statistihkalaš seassamii. Materiála gieđahallamis materiála sturrodat lea váldojuvvon vuhtii ja dalle, go vuodđomateriála lea unni, ovdanbuktojuvvojit omd. sula addi lahkaárvvut dárkilis proseantaosiid sajies. Gánnáha fuopmášit, ahte vaikko sulaid 300 jarahallanvástádusa materiála sáhtta orrut statistihkalaččat unni, de dutkančuozáhaga ektui gažaldagas lea fuopmášahtti stuora dáhta: sámegielagat Suomas leat ollislaččatge unna jovkkoš, iige Suoma sámegielagiin leat dutki dieđuid mielde ovdal čoggojuvvon dán stuoru dutkanmateriála.

Rabas gažaldagaide boahtán vástádusat ja kommeantagittiide čállojuvvon fuomášumit leat jorgaluvvon suomagillii, juos dat siterejuvvojit dán raporttas. Vaikko mánga ášši livčče bealuštan sámegielat originálakommeanttaid almmustuhttima, de vástideddjiid anonymavuođa suddjema dihte válljejuvvui jorgalus. Jorgalusaid lea dahkan dutki ja anáraš- ja nuortalašgiela dáhpáhusas dutki lea dárkkistan dulkomis riektavuođa giellaáššedovdis. Siterejuvvon kommeanttain ii maid mitaluvvo, man gillii dat lea álgoálggus čállojuvvon, daningo anáraš- ja nuortalašgillii vástideddjiid mearri lea hui unni. Davvisámegiela vástideaddjit leat eanet, muhto čáli suopmanguovlu ja riektáčállima dássi sáhtáše leat spesifiserejuvvon dieđut.

2 Bohtosat

Dán logus buktovuvvojit ovdan baromehterjearahallamis fidnejuvvon guovddášbohtosat. Ovdanbuktojummi lea juhkkovuvvon skovi mielde osiide vuodđodieđut, giellamáhttu ja giela geavahus, gielalaš vuoigatvuodát, almmolaš bálvalusaid oázžašuvvan sámegillii, sámegielat bálvalusaid gárgelandárbbut ja gielladovddut vástideaddji ruovttugielddas.

2.1 Materiála

Materiála čoahkkana jearahallanskovvá juogo báhpriin dahje fierpmis vástidan vástideddjiid vástádusain.

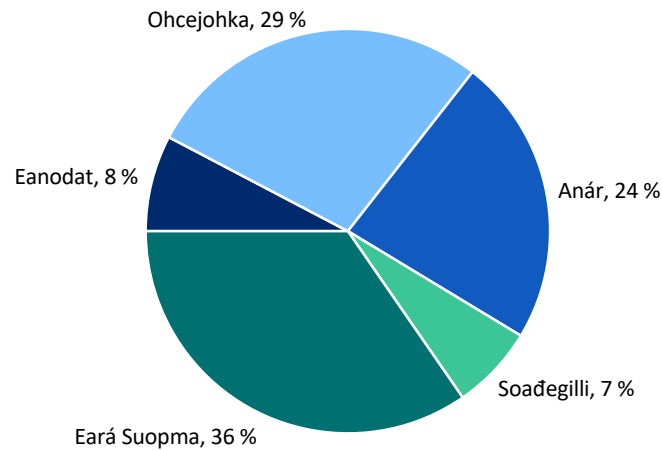
Sápmelaččaid ruovttuguovllu jearahallamii vástide 187 olbmo ja eará Suoma jearahallamii 104 olbmo, dahjege oktiibuot jearahallamii vástide 291 olbmo. Vástideddjiin ankke 95 % (270 vástideaddji) bohte aitosaš čoggosis. Dasa lassin fierbmeskovvá vástide 15 olbmo, geat almmuhe, ahte sii eai leat vuostávdán reivve dutkamuša birra, sihke 6 olbmo, geat eai vástidan gažaldahkii reivve boahtimis. Oassi dáinnai vástideddjiin leat sáhttán gullat čoggosii. Dasa lassin 17 skovi bohte nu manjit, ahte dat eai sáhttán čáhkaduvvot dutkanmateriálii. Dutki liikká geahčai dáidnai vástádusaid čađa ja fuomášii, ahte dat eai olus spiehkas almmolaš linnjás.

Dain, geaidda jearahallan sáddejuvvui, vástide 19 % dahjege measta viđádas. Vástidanproseanta ii iešalldes lea beare allat, muhto dávista goitge jearahallandutkamušaid oppalaš vástidanaktiivavuoda dálá áigge. Sámi guovllu olggobeale olbmuid dutkan SÁRA-fidnus sáddejuvvui jearahallanskovvi buohkaide 18 jagi deavdán sápmelaččaide gv. guovllus; vástádusproseanta lei 23 % (Heikkilä & al. 2019: 84). Dán jearahallama veaháš vuolit vástádusproseanta sáhttá laktásit jearahallamiid bostemii ja čoaggináigedávvala čuoImmaide. Jearahallan ollašuhhtui geardejearahallamin, iige vástitkeahtá guodđán olbmuid sáddejuvvon muittuhus. Vástádusproseantas ii leat olus erohus ruovttuguovllu ja eará Suoma gaskkas, eaige beare stuora erohusat maid ruovttuguovllu sierra gielladaid gaskkas, dego Tabeallas 3 bohtá ovdan.

Tabealla 3. Jearahallama vástádusproseanta guovlluid mielde ja ollislaččat.

Gielda / guovlu	Olbmot čoggosis	Reivve ožžon vástideaddjit	Eará vástideaddjit	Vástádusproseanta
Eanodat	129	23	—	18 %
Anár	330	55	8	17–19 %
Soađegillii	102	13	3	13–16 %
Ohcejohka	369	82	2	22–23 %
Ruovttuguovlu okb.	930	174	13	19–20 %
Eará Suopma	500	97	7	19–21 %
Olles čoakkus okb.	1430	270	21	19–20 %⁵

Ollislaš vástádusprosentii sáhtttá váikkuhit dat, ahte oassi reivviin lei vástideddjiin easka jur ovdal reivii merkejuvvon máhcahanbeaivvi, iige diehtu jotkojuvvon vástidanáiggis joksas buohkaid. Goappaš jearahallamiidda eanaš vástádusain bohte báberskovvin. Fierbmevástidanvejolašvuođa geavahe 26 vástideaddji goappašiin joavkkein, dahjege 25 % eará Suoma vástideddjiin ja 14 % ruovttuguovllu vástideddjiin.

Skovádat 3. Jearahallamii vástideddjiid juohkašupmi guovlluid mielde.

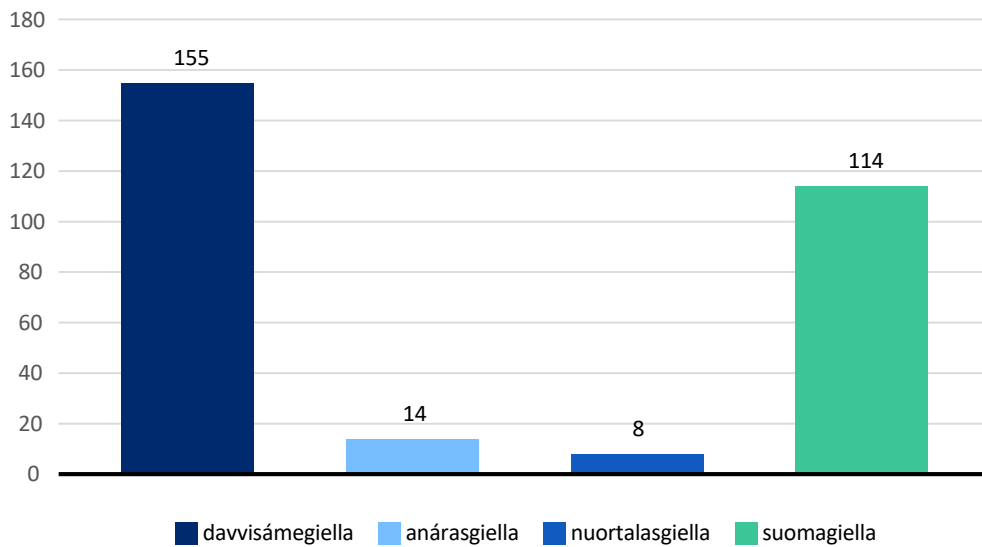
⁵ Biedganeapmi proseanttain govvida dan, leatgo mielde dušše ii-vástidan olbmot, geat leat almmuhan iežaset ožžon skovi (vuosttaš proseantalohku) vai buot gieldda viidodagas vástidan olbmot (nubbi proseantalohku).

Vástádusaid guvllolaš juohkašupmi materiálas oidno Skovádagas 3. Materiálas leat mearálaččat eanemus vástideaddjit sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde sihke Ohcejogas. Eará Suoma vástideddjiin sulaid bealli leat Roavenjárggas, Oulus, Helssegis ja Tampere. Stuorimus vástideaddjiioavkkut leat Roavenjárggas ja Oulus, sulaid viđadas goabbasisge.

Buorre gažaldat lea, man dihte sulaid 80 % olbmui guđđe vástitkeahtá jearahallamii. Ákkat sáhttet leat mánja. Ságastallamiin dutkiin ággan lea namuhuvvon earret eará dat, ahte ii ieš ane ášši dehálažžan, váibbasvuolta dutkamušaide ja skoviide sihke dat, ahte ii jáhke dutkamuša váikkuhit sámegielat bálvalusaide.

Skovvá lei vejolaš vástidit njealji gillii: suoma-, davvisáme-, anáras- ja nuortalašgillii. Sámegillii vástide 177 vástideaddji, 61 % vástideddjiin. Lohku sáhtá adnojuvvot alladin, go váldojuvvo vuhtii, ahte sámegiela čálalaš máhttu ii leat eandalii boarrásit ahkeluohkái diehtelasvuolta. Dárkilit dieđut skovi giellaválljemis bohtet ovdan Skovádagas 4.

Skovádát 4. Jearahallanskovi giela válljen vástideddjiid gaskavuodas.

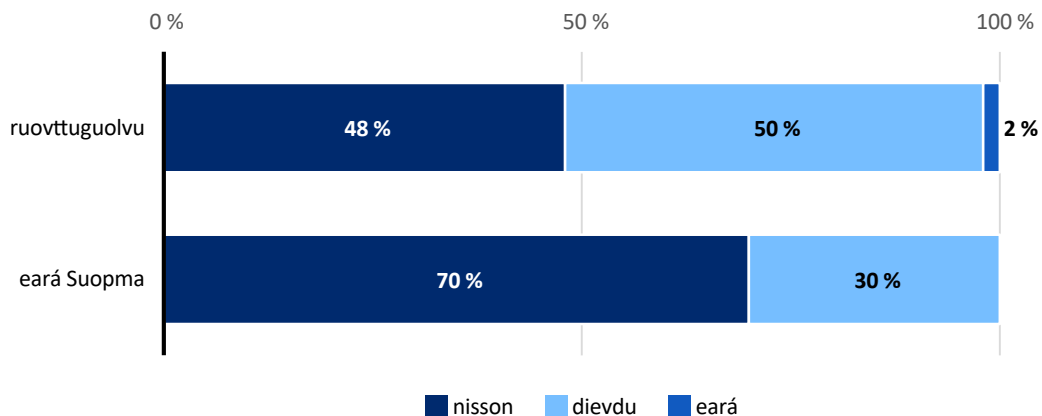
2.2 Vástideddjiid duogášdieđut

Dán oasis gieđahallojuvvojit dat dieđut, mat fidnejuvvoje skovi duogášdiehtooasis. Dieđut addet gova das, mainna lágiin vástideaddjit ovddastit dutkanjoavkku ja čuozáhatjoavkku.

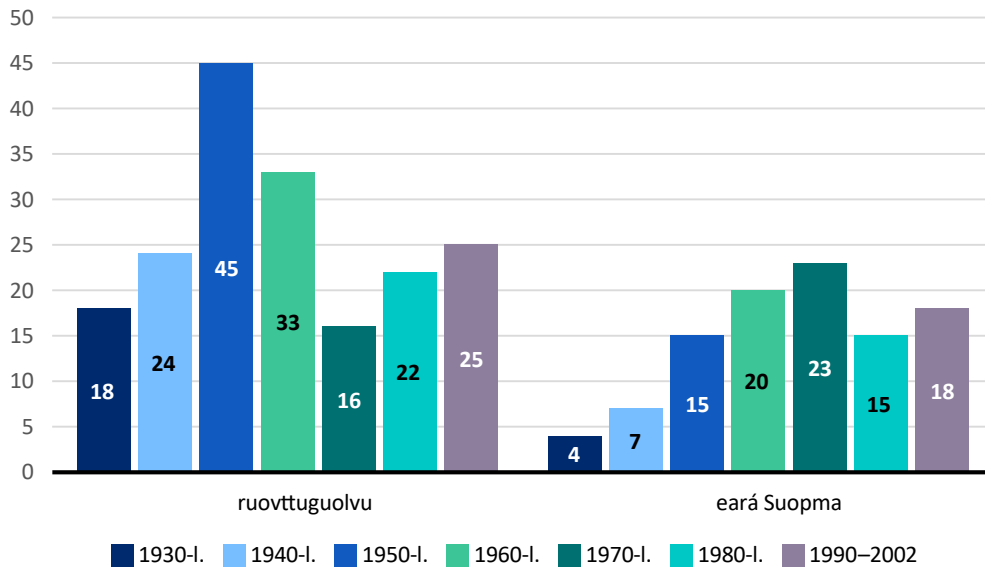
Ahke- ja sohkaallejuohkašupmi

Vástideddjiid sohkaallejuohkašupmi lea stádis ruovttuguovllus; eará sajes Suomas vástideddjiin 2/3 ledje nissonolbmot (gč. Skovádat 5). Maddedái ruovttuguovllu ja eará Suoma vástideddjiid ahkejuohkašumit spiehkastit nuppiineaset; ruovttuguovllus agáiduvvan olbmuid oassi lea stuorit ja nuppe dáfus 1970-logus riečádan olbmuid oassi unnit (gč. Skovádat 6).

Skovádat 5. Vástideddjiid sohkaallejuohkašupmi.

Skovádat 6. Vástideddjiid ahkejuohkašupmi riečadanlogijagiid mielde.

Vástideddjiid skuvlendássi ja sajuštuvvan bargoeallimii

Ruovttuguovllu vástideddjiid skuvlendássi lea čielgasit eará Suoma vuollegit: njealjádas lea čađahan dušše vuodđo- dahje álbmotskuvlla, go eará sajies Suomas dušše 5 %:s váilu unnimusat nuppi dási dutkkus. Eará sajies Suomas bealis vástideddjiin lea allaskuvladutkkus, go ruovttuguovllus dávisteaddji oassi lea 30 %. Sápmelaččaid ruovttuguovllus fuopmášahtti ealáhus lea luondduealáhus (17 %), go

fas ruovttuguovllu olggobeale vástideddjiin dat ii leat. Eará sajies Suomas bálkábargu (60 %) addá eanet dietnasa go ruovttuguovllus (41 %).

Álbmotregistarii merkejuvvon eatnigiella

Tabealla 4. Čoggosa ja vástideddjiid álbmotdiehtovuogádahkii merkejuvvon eatnigielat

eatnigiella álbmot- diehtovuogádagas:	oba čoggosa osolaččat	gearahallamii vástideddjiid iežaset oaidnu:
sámegiella	1 354 (95 %)	81 (31 %)
davvisámegiella	41 (3 %)	133 (49 %)
anárašgiella	17 (1 %)	13 (5 %)
nuortalašgiella	17 (1 %)	10 (4 %)
suomagiella	—	20 (7 %)
ii diehtu	—	10 (4 %)
oktiibuot	1 429	270

Dain vástideddjiin, geaidda gearahallanskovvi lea sáddejuvvon, daningo sis lea álbmotregistaris eatnigiellan sámegiella, 7 % almmuhii registarii merkejuvvon eatnigiellan leat suomagiella ja 4 % eai diehtán, mii giellaid álbmotregistaris lea. Čoggosis 95 %:s lea merkejuvvon eatnigiellan sámegiella ja dušše 5 %:s sámegiella lei sirrejuvvon davvisáme-, anáraš- ja nuortalašgiellan. Vástideddjiin 133 dahjege bealli almmuhe, ahte sin álbmotregistarii merkejuvvon eatnigiella lea davvisámegiella, vaikko oba čoggosis dát gal lei duodalašvuodas dušše 41 dahjege 3 %:s dáhpáhusain ja vuorddaárvvu ollislaš vástidanproseanta mielde livččii sulaid 10 vástideaddji, geain lea davvisámegiella eatnigiellan. Almmuhuvvon álbmotregistarii merkejuvvon eatnigielaid čuovggas orošii maid leame nu, ahte measta buohkat (13/17) čoggosa anáraččat livčče vástidan gearahallamii, muhto dát gal illá doallá deaivása. **Lea čielggas, ahte fuopmášahtti oassi vástideddjiin eai dieđe, mii sidjiide lea merkejuvvon eatnigiellan ja oassái lea maid merkejuvvon boasttodiehtu.** Oassi eai dieđe, ahte sis lea sámegiella eatnigiellan. Fuopmášahtti oassi gáddá, ahte eatnigiella lea merkejuvvon giellaguovdasaččat, vaikko merken lea dušše sámegiella. Dutki fidnii maid čoaggima áigge eatnat oktavuoda váldimiid, main jerrojuvvui, manin sámegielat olmmoš ii leat ožžon gearahallama. Measta buohkain dain dáhpáhusain čilgehussan lei, ahte eatnigiellan álbmotregistarii lea merkejuvvon suomagiella. Dát bohtosat addet miellagiddevaš gova das, man ruossalas diehtu álbmotregistarii merkejuvvon eatnigiella addá sápmelaččaid eatnigielladilis.

2.3 Vástideddjiid giellamáhttu ja giellaid geavahus

Dán oasis sihttojuvvui vástideaddji iežas árvvoštallan su giellamáhtus ja das, gos son lea oahppan sámegiella ja beassan dasa sisa. Vástideddjiin jerrojuvvui iežaset árvvoštallan giellamáhtus buot golmma Suomas hállojuvvon sámegielas sihke suomagielas.

2.3.1 Giellamáhttu

Vástideaddjit bivdojuvvoje sierra árvvoštallat a) njálmmálaš máhtu, b) čálalaš máhtu ja c) ipmirdeami guđege gielas⁶. Ceahkkálas lei viđaceahkát ja giellamáhttu árvvoštallojuvvui ceahkkálasain ollásit – bures - duhtadahtti láhkái – veaháš – in ollenge. Dasa lassin skovis lei kommeantagieddi, man sáhtii lupmosit deavdit, giellamáhttogažaldagaid maŋgel.

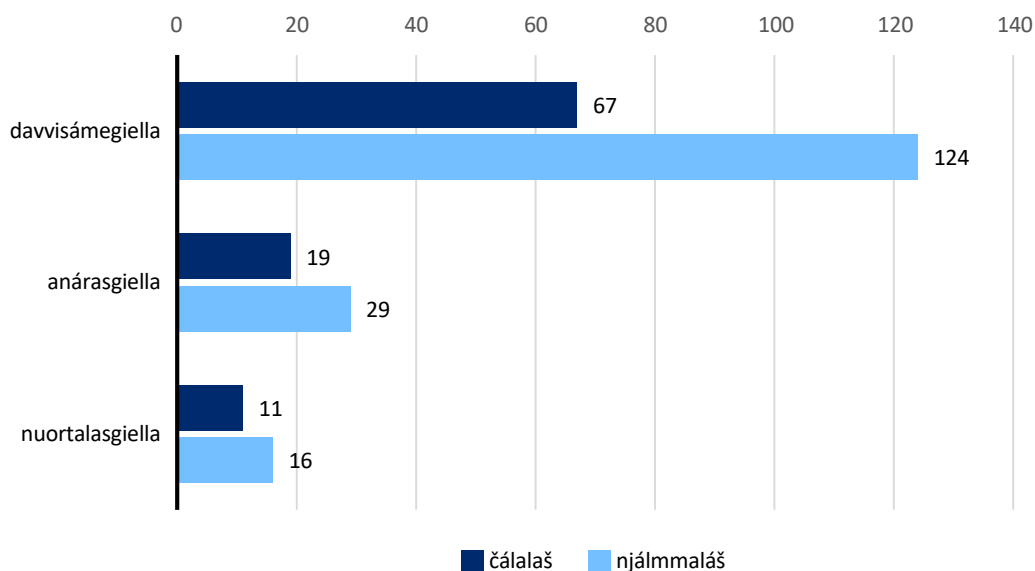
Giellamáhtu iešraporteren ii sáhte adnojuvvot objektiivvalaš govvádussan giellamáhtus, daningo dat ii sáhte mihtiduvvot mainnaga lágiin dákkár materiálačoaggimis. Gažaldat leage vástideaddji iežas muosáhusas giellamáhtustis. Iežas muosáhussii sáhttet váikkuhit mánaga dagaldaga earenoamáš dalle, go gažaldat lea áitojuvvon gielas, man sirdáseapmi buolvvas nubbái lea leamaš boatkaneame, giella lea leamaš skuvlaoahpahusgiellan easka oalle oanehaš, giella girjegiella lea nuorra ja giella oinnolašvuohta servodagas lea leamaš mearkkašmeahttun.

Giellamáhttu sámegielain

Skovádagas 7 leat ovdanbuktojuvvon dat vástideaddjit, geat leat raporteren iežaset máhttit unnimusat duhtadahtti láhkái. Dán raporttas giella ‘hálli’ rádjii lea biddjon *duhtadahtti* njálmmálaš giellamáhttui. Ráji livččii maid sáhttan bidjat dasa, ahte vástideaddji almmuha iežas máhttit giella unnimusat bures, muhto dákkár ráddjemiin oassi hálliin báhcá garvemeahttumit eret. Guhkes assimilašuvdnapolitiikka maŋgel sápmelaččain lea dávjá heajos gielalaš iešdovdu ja sii sáhttet árvvoštallat iežaset giellamáhtu heajubun go dat lea, ovdamearkka dihte go eai leat oahppan giella skuvllas. Dutki lea fuomášán maid sámegiella servošis mánaga anekdohtalaš vásáhusa, main sámegiella eatnigielat hálli árvvoštallá giellamáhtus “headjun”. Dávjá dáiinna čujuhuvvo dasa, ahte hálli ii leat fidnen oahpu iežas gielas ollenge dahje son ii dovdda hálddahušlaš ja akademalaš ođđasániid. Hálli ráddjen daidda, geat vásihit iežaset hállat unnimusat duhtadahtti láhkái, ráddje datnai garvemeahttumit muhtin giella hálliid eret, dego maid daid, geain lea passiivvalaš giellamáhttu dahje gievrras dovddaldatčanastat gillii, muhto ii aktiivvalaš giellamáhttu. Muhtin vástideaddjit (vuollái 10) raportereje, ahte eai máhte eaige ádde mange sámegiella ollenge.

6 Davvisámegiella fierbmekovis lei boasttosátni “bures” -sáni sajes, mii lea sáhttan váikkuhit oassái bohtosiin.

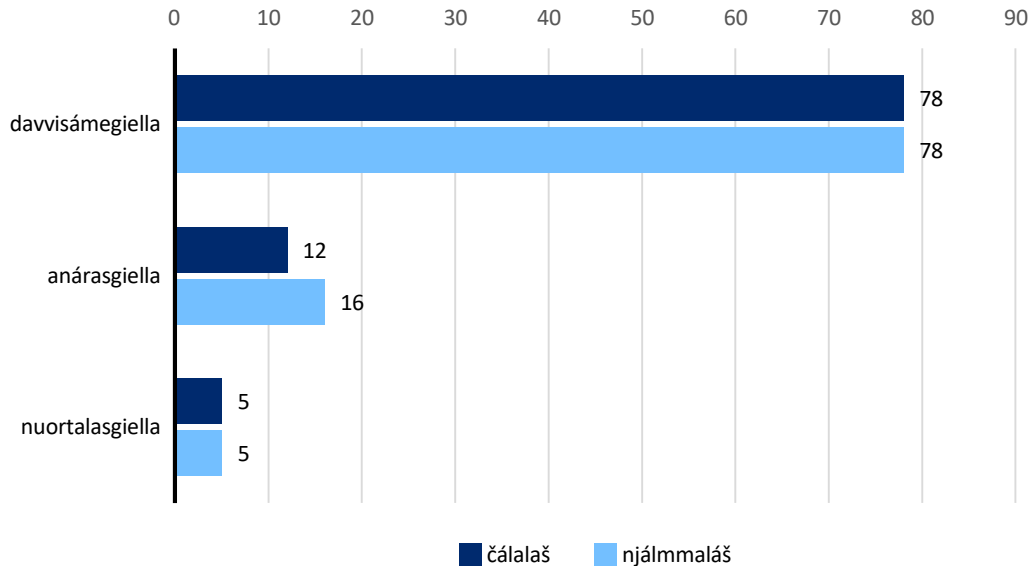
Skovádat 7. Ruovttuguovllu vástideaddjit, geat almmuhit iežaset máhttit sámegiela unnimusat duhtadahtti láhkái.

Eanaš vástideddjiin leat sámegiela hállit. Davvisámegiella lea eanemus máhttojuvvon giella. Buot sámegielain njálmmálaš máhttu lea čálalaš máhtu mihá gievrrat ruovttuguovllus. Badjel 90 % ruovttuguovllu vástideddjiin raportere iežaset máhttit muhtin sámegiella njálmmálaččat unnimusat duhtadahtti láhkái. Ruovttuguovllu vástideddjiin 124 dahjege guokte goalmádasa almmuhit iežaset máhttit

davvisámegiella njálmmálaččat unnimusat duhtadahtti láhkái, muhto dušše bealli dain, 67 dahjege buorrái goalmádas, čálalaččat. Vástideddjiin 29 dahjege sulaid 15 % almmuhit iežaset máhttit anárasgiella njálmmálaččat unnimusat duhtadahtti láhkái ja logádas čálalaččat. 16 vástideaddji dahjege vuollái 10 vástideddjiin raportere iežaset máhttit nuortalašgiella unnimusat duhtadahtti láhkái ja 11 vástideaddji čálalaččat.

Skovádat 8. Vástideaddjit, geat almmuhit iežaset máhttit sámegiela unnimusat duhtadahtti láhkái ruovttuguovllu olggobealde.

Eará Suoma materiálas vástideddjiin sulaid 90 % máhttet unnimusat ovtta sámegiela duhtadahtti láhkái njálmmálaččat. Vádjit 80 olbmo dahje golbma vástideaddji njealjis oidnet iežaset máhttit davvisámegiela unnimusat duhtadahtti láhkái sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Ferte fuomášit, ahte njálmmaláš ja čálalaš máhtus ii leat ruovttuguovllu olggobealde fuopmášahtti erohus. Eará sajies Suomas ássiid ahkejuohkašupmi, skuvlendássi ja vástideddjiid válljašuvvan váikkuha dán áššis fuopmášahtti láhkái, daningo boadus lea aivve nuppelágán go ruovttuguovllus. Dulkomis lea maid, ahte ruovttuguovllu olggobealde jearahallamii leat vástidan dat, geain lea nanu giellamáhttu. Dušše muhtin vástideaddji (5) oaidnet iežaset máhttit nuortalašgiela duhtadahtti láhkái. 16 vástideaddji hállet anárasgiela unnimusat duhtadahtti láhkái ja čállet 13.

Suomagiela máhttu

Vástideddjiid vásáhus iežaset suomagiela máhtus lea eanaš buorre. Ruovttuguovllu vástideddjiin sulaid 60 % oidnet iežaset máhttit suomagiela ollásit ja goalmmás njálmmálaččat. Vuollái 50 % oidnet iežaset máhttit suomagiela ollásit ja goalmmás bures. Vástideddjiin 86 % ádde suomagiela unnimusat bures, 61 % ollásit. Eará sajies Suomas 88 % oidnet iežaset máhttit suomagiela ollásit ja 99 % unnimusat bures. Eará sajies Suomas suomagiella raporterejuvvo máhttit čálalaččat ollásit 78 % ja bures 16 %.

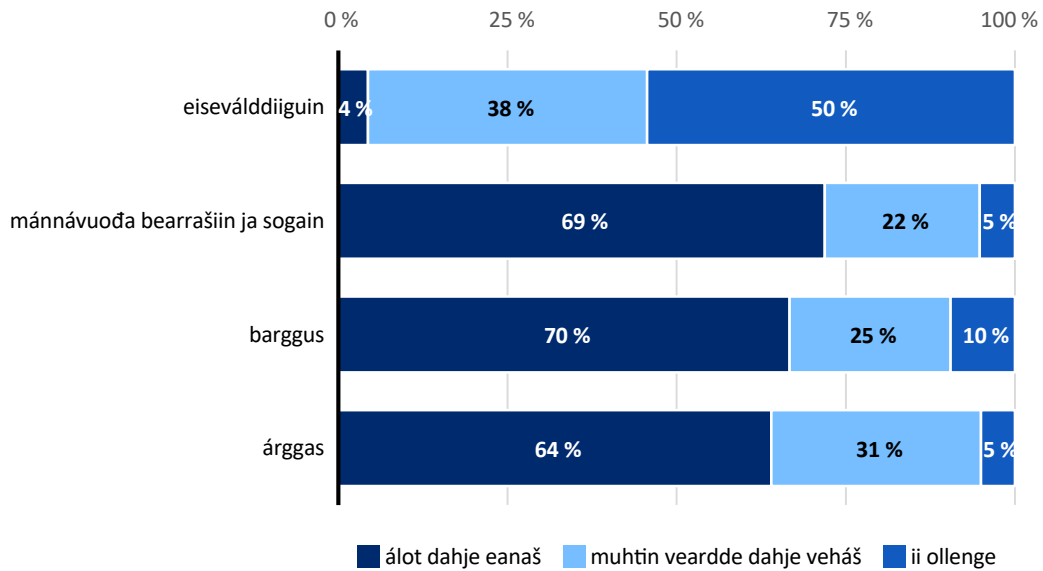
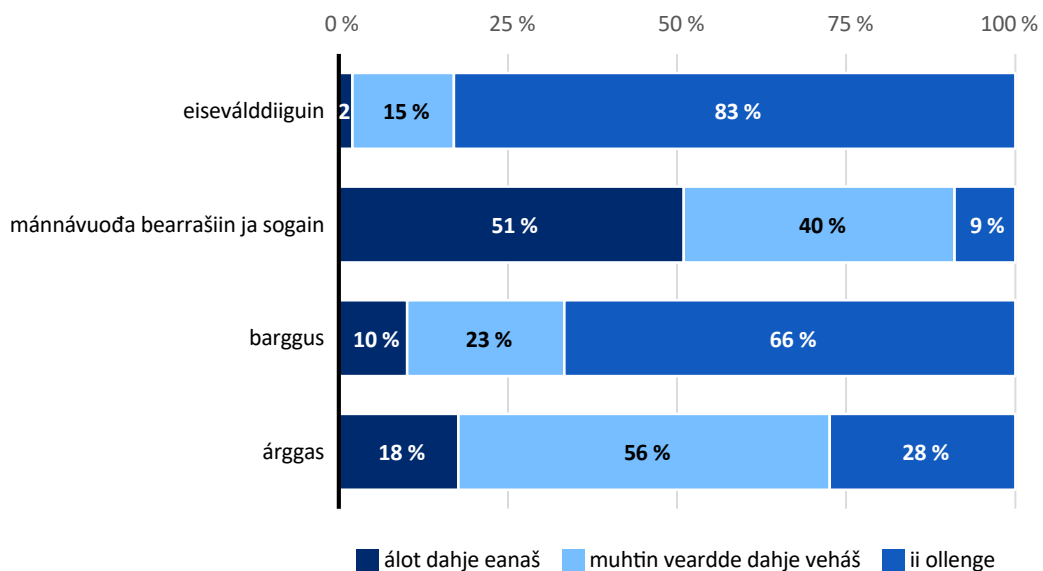
Go raporterejuvvon giellamáhttu veardiduvvo, de fuomášuvvo, ahte vástideddjiid buoremusat máhttin giella lea suomagiella. Galgá goitge fuomášuvvot, ahte dákkár

veardádallan ii dán materiálas leat jierpmálaš, daningo buot vástideaddjit leat vástidan buot sámegielaid giellamáhttoárvvoštallamii, eaige dušše dasa, mii guoská sin iežaset giela. Vástádusain lea mávssolaš, ahte ruovttuguovllus dušše sulaid 60 % vásihit iežaset áddet ja máhttit suomagiela njálmmálaččat ollásit. Juos geahččat ovdamearkka dihte Ohcejoga vástádusaid, 58 % geahččá iežaset áddet davvisámegiela ollislaččat ja 51 % suomagiela. Eanodagas 70 % vástideddjiin gehččet ipmirdit davvisámegiela ollásit ja 57 % suomagiela. Vaikko sámegielaga váldogiela máhttu ii váikkut vuoigatvuhtii oažžut sámegielat bálvalusaid, de lea čielggas, ahte buncaraggát sámegielagiid bálvalusaid ordnemis leat earenoamáš mávssolaččat dán diliin. Earenoamážit ahkeolbmuid sosiála- ja dearvvašvuhtabálvalusain sáhttet leat dilit, main suomagielat bálvalus ja sámegielat áššehas eai deaivvat ja dilli sáhtta bidjat vára vuollái juobe buohccedorvvolašvuoda. Eará sajies Suomas vástideddjiid muosáhan suomagiela máhttu lea mihá alit go ruovttuguovllus. Dát laktása diehttelas vástideddjiid ássanbirrasii, ahkeráhkadussii ja skuvlendássái.

2.3.2 Gielaide geavahus

Dán oasis geahčaduvvojit sámegiela geavahus ja giellaválljemat vástideddjiide ovdanbuktojuvvon gažaldagaid ja sin addin vástádusaid čuovggas.

Ruovttuguovllu vástideaddjit geavahit sámegiela olu iežaset árgaeallimis. Ruovttuguovllus 63 % vástideddjiin geavahit árggasteaset ja 50 % bargoeallimisttisett unnimusat eanaš sámegiela. Measta 70 % geavahit mánnávuoda bearrašiin ja fulkkiiguin eanaš sámegiela. Čalbmáičuohcci lea, ahte eiseválddiiguin divššodettiin áššiideaset 3 % geavahit eanaš sámegiela, 13 % muhtin veardde, 25 % veaháš ja bealli eai ollenget. Vástádusain boahtá čielgasit ovdan, ahte vástideaddjit eai geavat eiseválddiiguin giela, man muđuid geavahit eanaš iežaset eallimis.

Skovádat 9. Sámegiela geavahus ruovttuguovllus.**Skovádat 10.** Sámegiela geavahus ruovttuguovllu olggobealde.

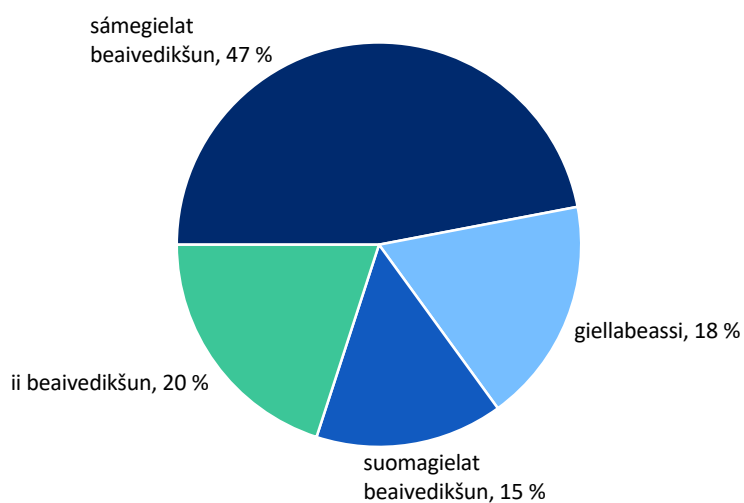
Ruovttuguovllu olggobealde sámegiela geavahus orru leame hui earálágán. Giella lea hárveolbmoss geavahas álo dahje eanaš barggus dahje eiseválddiiguin, muhto goitge vádjit viđadas árgabeaivvis. Viđadas eai geavat sámegiela árgabeaivvis ollenge. Deháleamos sámegiela geavahanarena sámi guovllu olggobealde lea mánnávuoda bearaš. Heahkastuhtti

mánnggas geavahit sámegiela maid barggustaset: goalmmásas vástideddjiin geavahit sámegiela bargguineaset anjke muhtimin.

Mánáid árrabajásgeassima ja skuvlaoahpahusa giella

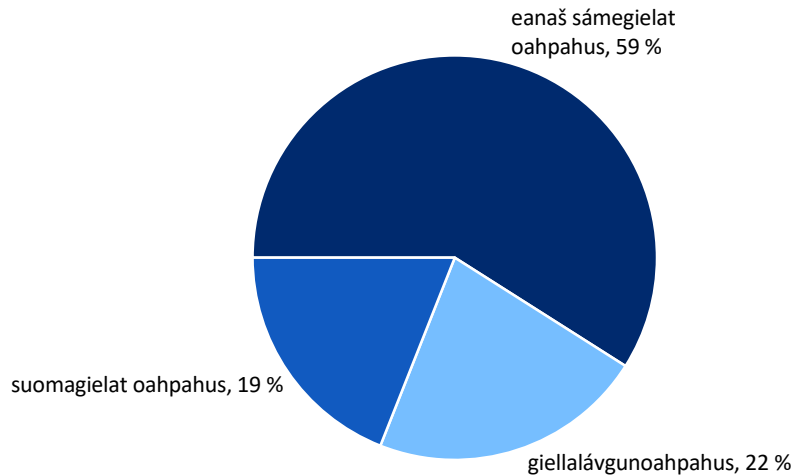
Vástideddjiin jerrojuvvui, mangielat beaivedivššus dahje skuvllas sin mánát leat. Dán gažaldahkii válljašuvve vástideaddjin dat, geain leat mánát. Sierra sámegielat leat dán vástádusain biddjon oktii vástideddjiid unna mearáža dihte. Vástideaddjimeari dihte dieđut addet sula.

Skovádat 11. Vástideddjiid mánáid beaivedikšungiella ruovttuguovllus.

Ruovttuguovllus bealli vástideddjiin almmuhe iežaset mánáid leat sámegielat beaivedivššus. Muhtimat almmuhe iežaset mánáid leat suomagielat beaivedivššus dahje giellabeasis.

Skovádat 12. Vástideddjiid mánáid skuvlagiella ruovttuguovllus.

Ruovttuguovllus measta 2/3 muitale iežaset mánáid leat sámegiella oahpahušas. Muhtin vástideaddji muitalii iežas máná leat giellalávgunoahpahušas ja muhtin suomagiella oahpahušas.

Muhtin vástideaddjit maid kommentereje skuvlaoahpahuša dili. Kommeanttain speadjalastá fuolla sámegiella oahpahuša ollašuvvamis ja das, mot skuvla doarju sámegiella. Vástádusain boahtá maid ovdan dat dihttojuvvon ášši, ahte sámegiella sierraoahpahuša dahje skuvlavázzima doarjja ii gávdno.

Davvisámegiella oahpahuš, mii ii ollašuva ja skuvlabeaivi lea eanaš suomagillii. Lohpiduvvon sámegillii muhto lohpadus ii ollašuva.

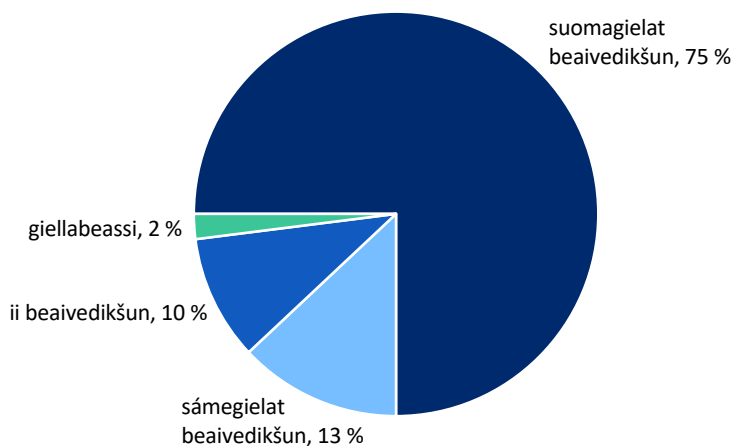
Skuvllas giellabiras lea headju. Mánát, geat leat ovdal hupman sámegiella gaska-neaset, hupmagohtet skuvllas suomagiella, vaikko leatge sámegiella oahpahušas.

Mu máná lea suomagiella luohkás, ággan leat oahppanválttisvuodát.

Lea leamaš sámegiella oahpahušas, muhto ii leat birgen, go ii ožžon doarjaga.

Ruovttuguovllu olggobealde vástideddjiid mánát leat eanaš suomagiella árrabajásgeassimis.

Skovádat 13. Vástideddjiid mánáid árrabajásgeassima giella ruovttuguovllu olggobealde.

Skovádagas 13 oidno, ahte vaikko riekti sámegielat beaivedikšui prinsihpas lea fámus ássanbáikkis fuolakeahtta, de sami guovllu olggobealde dat ollašuvvá hárve. Vástideddjiid mánáid oahpahusgiela sami guovllu olggobealde ii dárbbas giedahallat sierra, daningo lea dieđus, ahte oahpahus sámegillii lea dušše Helssegis.

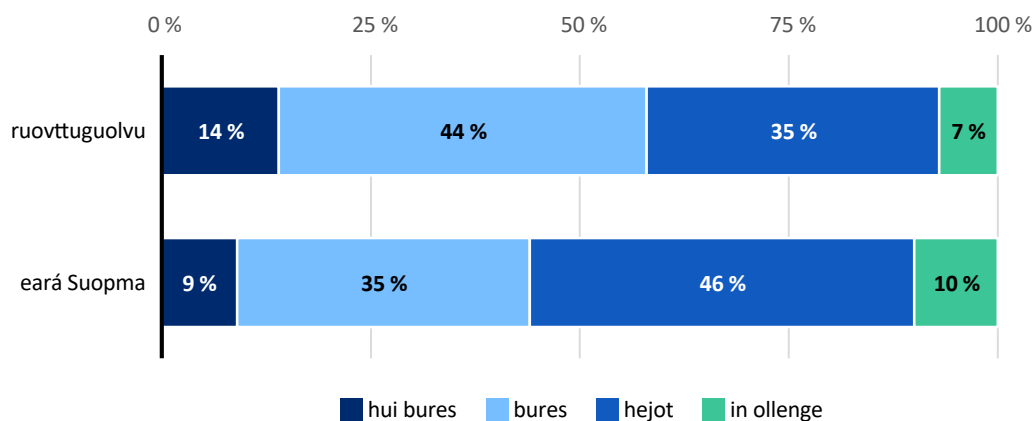
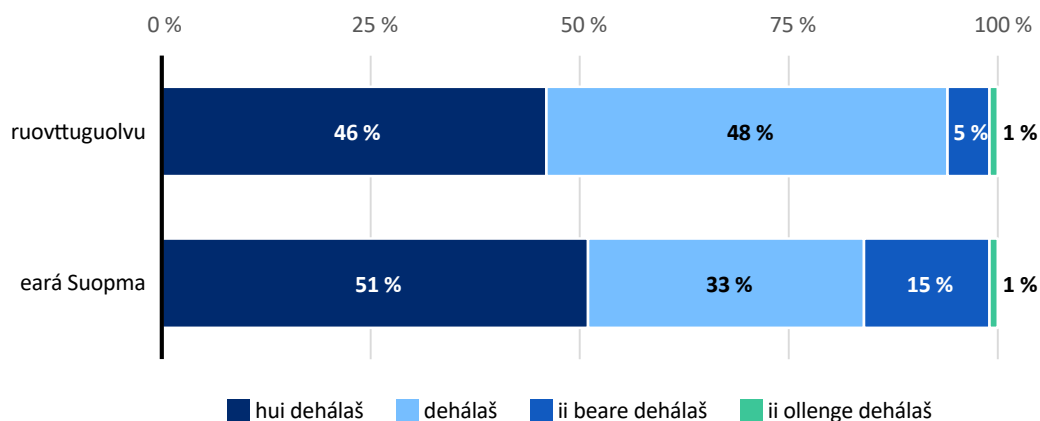
2.4 Gielalaš vuoigatvuođat

Dán oasis giedahallojuvvojit dat gažaldagat, mat vástideddjiin jerrojuvvoje gielalaš vuoigatvuođain. Skovis dán fáttás ledje golbma gažaldaga:

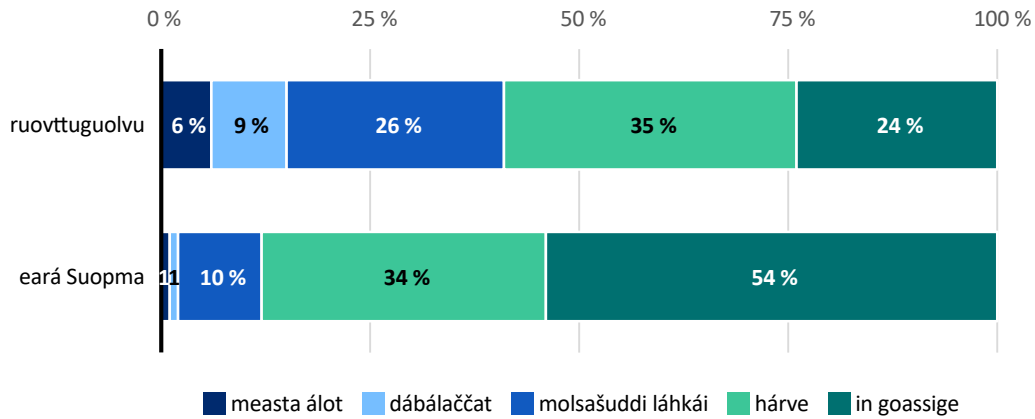
- Mun bures dovddat iežat gielalaš vuoigatvuođaid ja sami giellalága?
- Man dehálažžan anát gielalaš vuoigatvuođaid?
- Man dájvja oččodat almmolaš bálvalusaid sámegillii?

Gažaldagat leat seammát go jagi 2016 Sámebaromehteris.

Ruovttuguovllus buorrái bealli ja ruovttuguovllu olggobealde vadjit bealli leat vástidan iežaset dovdat gielalaš vuoigatvuođaideaset unnimusat oalle bures. Sulaid logádas vástideddjiin eai iežaset mielas dovdda gielalaš vuoigatvuođaid ollenge. Goalmmásas ruovttuguovllus ja vadjit bealli ruovttuguovllu olggobealde mitalit iežaset dovdat gielalaš vuoigatvuođaideaset hejot.

Skovádat 14. Vástideddjiid áddejupmi das, man bures sii dovdet sámii giellalága.**Skovádat 15.** Vástideddjiid oaidnu das, man dehálažžan sii atnet gielaláš vuoigatvuođaid.

Bealli vástideddjiin atnet gielaláš vuoigatvuođaid hui dehálažžan. Unnimusat dehálažžan gielaláš vuoigatvuođaid atnet badjel 90 % ruovttuguovllus ja badjel 80 % ruovttuguovllu olggobealde.

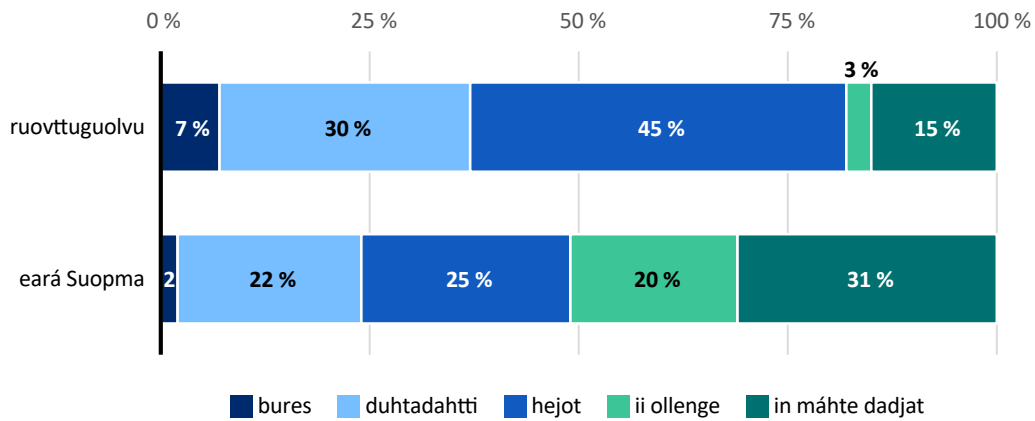
Skovádat 16. Vástideddjiid viggamuš fidnet almmolaš bálvalusaid sámegillii.

Ruovttuguovllus 15 % oččodit bálvalusaid sámegillii unnimusat dábálaččat, ruovttuguovllu olggobealde muhtin proseanta. Njealjádas ruovttuguovllu ja bealli eará Suoma vástideddjiin eai oččot sámegielat bálvalusaid goassige.

2.5 Bálvalusaid oažžašuvvan

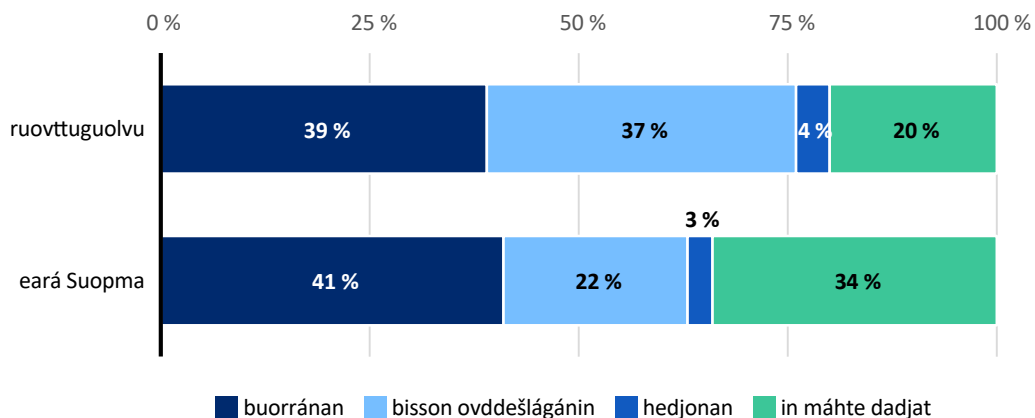
Dán oasis vástideddjiin jerrojuvvoje vásáhusaid bálvalusaid oažžašuvvamis ja bures doaibmamis sin hállan sámegillii. Bálvalusain jerrojuvvui oppalaččat sihke sierra stáhta bálvalusain ja gieldda bálvalusain.

Gažaldagain, mat guske bálvalusaid oažžašuvvama, ruovttuguovllu gielddaid ja eará Suoma skovit earráne olu nuppiineaset, go ii vásihuvvon jierpmálažžan jearrat eará gielddaid ássiin bálvalusain, mat vuodđuduvvet dušše ruovttuguovllu gustojeaddji gielalaš vuoigatvuođaide.

Skovádat 17. Vástideddjiid oaidnu bálvalusa oažžašuvvamis sin iežaset sámegillii.

Vástideddjiin jerrojuvvoje bálvalusaid oažžašuvvamis iežat hállan sámegillii. Oppalaččat bálvalusaid oažžun ii adnojuvvon buorrin: ruovttuguovllu gielddainnai dušše 7 % lea vástidan “bures”, ja measta bealli ii ane dili oppa duhtadahttinge. Eará sajés Suomas dušše juohke njealját atná dili juobe duhtadahttin.

Gažaldat lea identtalaš 2016 Sámebaromehteriin ja boadusge lea buore muddui seamma: 2016 boadus lei 5 % “bures” – 45 % “duhtadahtti láhkái” – 45 % “hejot” – 5 % “ii ollenge” (Pasanen 2016: 27). Muosáhus bálvalusdilis ii nappo oroše olus earáhuuvan seassanáigodagas.

Skovádat 18. Vástideddjiid oaidnu sámegielat bálvalusaid oažžašuvvama gárggiideamis mañemus áiggiid.

Vástideddjiin sulaid 40 % atnet sámegielaid bálvalusaid oažžašuvvama buorránan. Dánnai gažaldagas boadus lei seamma go 2016 baromehteris: dallenai bealli (49 %) gávnnahe dili buorránan, ja hárve (8 %) gehčče dan hedjonan. (Pasanen 2016: 29)

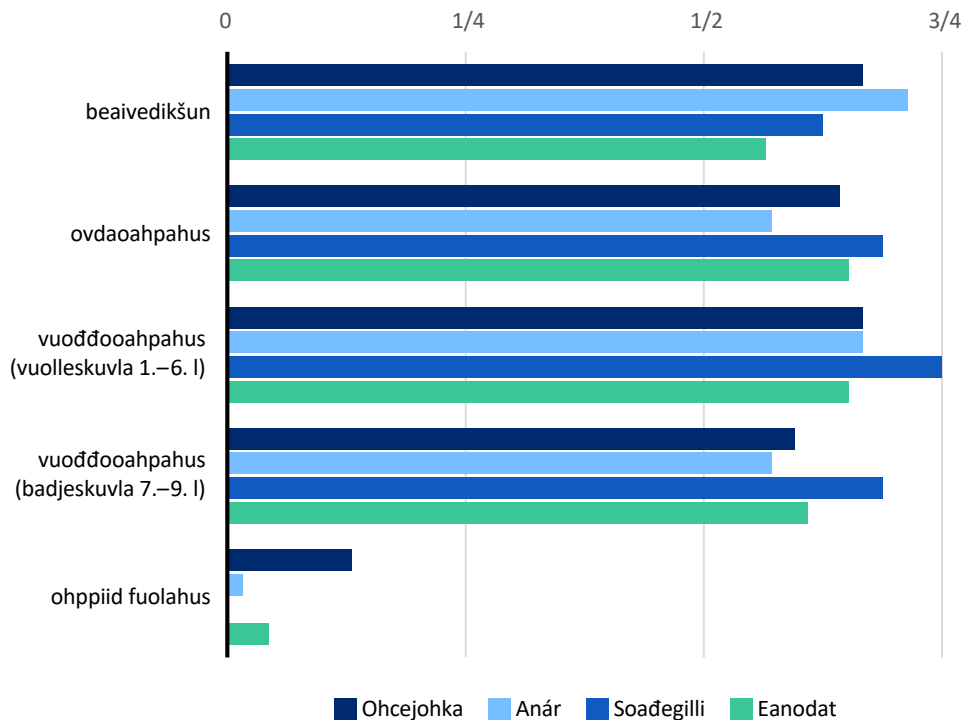
Vástádusain ii leat fuopmášahtti erohus ruovttuguovllu ja eará Suoma gaskkas. Lea goitge váttis dadjat, čujuhitgo ruovttuguovllu olggobeale vástideaddjit sámi guovllu bálvalusaide vai daidda bálvalusaide, maidda sis lea vuoigatvuohta. Gažaldat ii leat ollislaččatge beare informatiivvalaš: vástádusain ii sáhte árvvoštallojuvvot, man olu dili lea vástideddjiid oainnu mielde buorránan ja man láhkai. Mearkkašahttinveara lea maid dat, ahte eanebut árvvoštallet dili buorránan go geat atnet dálá dili oppa duhtadahttinge (áinnas eará sajies Suomas).

2.5.1 Gielddaid sámegielat bálvalusat

Dán oasis vástideddjiin jerrojuvvui bálvalusaid oažžumis ja mot bálvalusat doaibmet sin hupman sámegillii. Vuohččan dán oasis buktojuvvojit ovdan čuvgehusdoaimma bálvalusat, ja de muosáhusat gielddaid sámegielat dieđiheamis.

Gielddaid čuvgehusbálvalusat

Skovádat 19. Vástideddjiid muosáhus das, leatgo čuvgehusdoaimma bálvalusat oažžunsajes sin hállan sámegilli gielddaid mielde.

Ruovttuguovllus vástideaddjit leat eanaš duhtavaččat, go árrabajásgeassin- ja oahpahušbálvalusat doibmet bures (beaivedikšun, ovdaoahpahuš, vuolleskuvla, badjeskuvla), ja hejot doaibmin daid atne oalle hárvásat vástideddjiin. Badjeskuvlii lei goitge muhtin muddui eanet duhtameahttunvuohta go eará namuhuvvon bálvalusaide, ja oppalaččat Ohcejoga gielddas ledje eanet duhtavaččat vuodđooahpahussii go eará sajés. Erohusat gielddaid guovdu eai goitge leat beare stuorrát, ja dat sáhttet leat muhtin oassái deivvolaččatge, mii fas boahtá vástideddjiid unna mearázis (earenoamážit Soađegilis ja Eanodagas). Čielga spiehkastaga oppalaš duhtavašvuhtii ráhkadit ohppiid fuolahusa bálvalusat: hárvévástideaddji dovddahii muosáhusaid daid bures doaibmamis (daningo dat eai olus lean oažžunsajes, dego ovdalis bođii ovdan), ja golbma njealjádasa atne, ahte bálvalusat doibmet hejot.

Rabas vástidangiئتis kommenterejuvvoje sámegielat bálvalusat:

Gielda lea geatnegahtton ordnet ovda- ja vuodđooahpahusa nuortalašgillii, muhto dat lea vejolaš dušše eatnigielas ja vieris giela oahpahas. Ii giige oaččo dán lohkanbaji sámegielat ávnnasoahpahusa. Ádden ovda- ja vuodđooahpahusa nu, ahte das lea sihke giela ja ávdnasiid oahpahas. Danin bidjen, ahte dat bálvalus ii leat oážžumis sámegillii.

Bajábeale kommeanttas mearkkašanveara lea, ahte gažaldat lea ovttačilggolaččat lágas mearriduvvon bálvalusas: vuodđooahpahuslága mielde nuortalašgielat oahppi oahpahas galggašii leat eanaš sámegillii.

Dáppe gal lea vejolaš fidnet ohppiid fuolahusa bálvalusaid muhtin oassái sámegillige. Dalle dat bálvalusat juogo ostojuvvojit Norggas dehe mánát fidnet doppe omd. psykologa ságain. Dán vuoru eai leat bargit, geat háláše sámegiela. Šállošan gal dán dili.

Oahpahusa mearri sámegillii lea geahppánan vuodđoskuvllas ja logahagas. Orru leame nu ahte dilli badjeskuvllas lea lágaheapme.

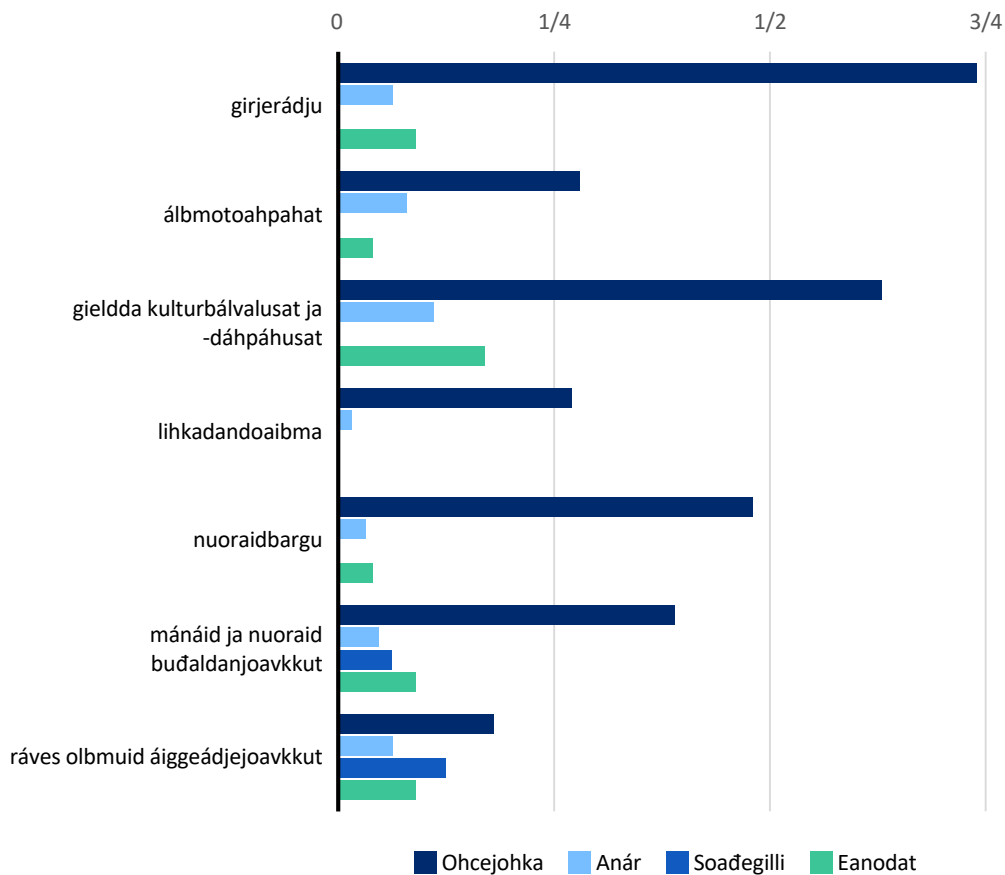
Mánáidrávvvehagas lea vejolašvuohta fidnet telefondulkka. In leat goitge áibbas sihkar, mot dat lihkestuvvá uhca mánážiin, go váhnemat eai oaččo leat fárus.

Eanodaga suohkan viiddis, nuppi giliin eai leat dat bálvalusat, mat earáin.

Friddjaáigge bálvalusat gielddain

Ruovttuguovllu vástideddjiin jerrojuvvui, leatgo friddjaáigge bálvalusat oažžumis sin hupman sámegillii sin ruovttugielddas.

Skovádat 20. Vástideddjiid muosáhus friddjaáigge bálvalusaid oažžašuvvamis gielddaid mielde.

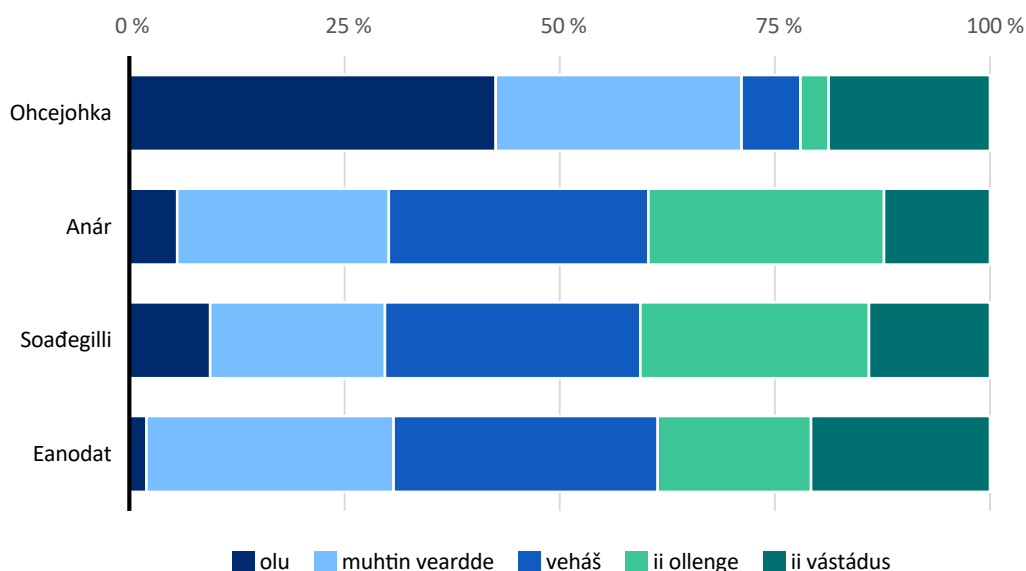

Friddjaáigge bálvalusaid doaibmivuhtii vástideaddjit ledje oalle duhtavaččat duššefal Ohcejogas. Doppe buot duhtavaččamusat ledje girjerádjjobálvalusaide, ja oalle duhtavaččat maid kulturbálvalusaide, nuoraidbargui sihke mánáid ja nuoraid áiggeádjedoaibmii. Anára ja Eanodaga gielddain dušše hárvásiin vástideddjiin ledje muosáhusat sámegielat friddjaáigge bálvalusain, ja oppalaččat dat adnojuvvoje hejot doaibmin. Anára gielddas earenoamážit nuortalašgielagat vásihe, ahte aiddo matge bálvalusaid eai lean oažžunsajis nuortalašgillii. Anára vástádusain vuhtto dat, ahte vaikko bálvalus livččii juoga sámegillii, dat ii vealttakeahtta leat vástideaddji sámegiella.

Soađegili gielddas vástádusat dáid bálvalusaid bures doaibmamis leat nu unnán, ahte dain ii sáhte dahkat jurddabohtosiid, navdimis danin go vástideaddjit raporterejit ahte dát bálvalusat eai leat oažžunsajis gielddas.

Eará doaibmasurggiid bálvalusat gielddain

Skovádat 21. Vástideddjiid muosáhus bálvalusaid oažžašuvvamis gieldda eará doaibmasurggiin.

Skovádagas 22 lea buktojuvvon ovdan dat oassi guđege gieldda vástideddjiin, geat almmuhit iežaset ožžon juoga namuhuvvon doaibmasuorggi bálvalusa sámegilli. Rehkenastimis leat guđđojuvvon eret dakkár deakstahápmásaš vástádusat, main boahtá ovdan, ahte olmmoš ii leat ožžon dahje bivdán bálvalusa (omd. “ii”, “ii diehtu”, “in leat jearran”), sihke vástádusaid, mat čielgasit eai gula namuhuvvon doaibmasuorgái (omd. vástádus “gávppis” ealáhus- ja fitnodatdoaimmas gearadettiin).

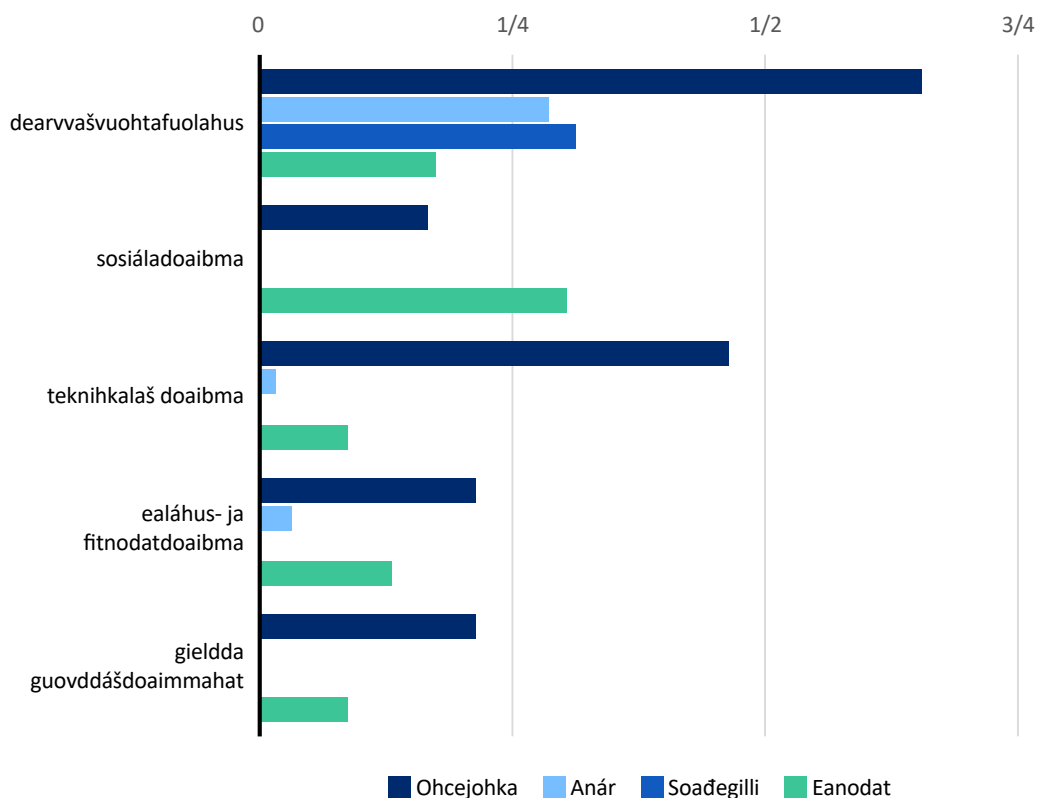
Sulaid 2/3 vástideddjiin lea nammadan muhtin bálvalusa deakstagieltis, ja dalle measta álot vástádusas lea namuhuvvon muhtin dihto ovttaskas bálvalus (ovdamearkka dihte “mánáidrávvehat”, “bátnedoavttir”, oktasaš bálvalančuokkis”, “huksenlobit”) dahje eará ovttaskas bargi (ovdamearkka dihte ruovttubuohccedivššar, doavttir, huksendárkkisteaddji, hoavda), nuppe vuoru nama mielde. Muhtimin lea máinnašuvvon juobe ovttaskas bálvalusdilli (ovdamearkka dihte go sámegielat doavttir nuppi gielddas lea fitnan).

Vástádusain sáhttá áicat, ahte sámegielat bálvalusat leat hui guhkás ovttaskas bargiid duohken. Muhtin dáhpáhusain anáraš- dahje nuortalašgielat lea namuhan iežas fidnen bálvalusa nuppi sámegillii. Sámegielat bálvalusat namuhuvvojit eanemusat Ohcejoga gieldda vástádusain. Badjel bealli lea namuhan dearvvašvuoda bálvalusaid ja vadjit bealli teknikalaš doaimma bálvalusaid. Váile njealjádas lea váldán ovdan guovddášhálddahusa, sosiáladoaimma ja ealáhusdoaimma bálvalusaid. Anára gieldda vástádusain namuhuvvojit eanemusat dearvvašvuoda bálvalusat ja Soađegilis dat lea áidna namuhuvvon doaibmasuorgi. Anára gieldda ealáhusdoaibma fidnii muhtin namuheami. Eanodagas eanemus namuhuvvon lea sosiáladoaibma, mii leanai ipmirdahtti, go suohkana fierbmesiidduin mitaluvvo, ahte namalassii sosiáladoaimmas lea vejolaš oažžut sámegielat bálvalusa. Eanodagas namuhemiid ožžo maid guovddášdoaimmahat, teknikalaš- ja ealáhusdoaibma.

Gielddaid sámegielat dieđiheapmi

Vástideddjiin jerrojuvvoje vásáhusat gieldda dieđiheamis vástideaddji sámegillii. Mielčuovvu skovádahkii leat čohkkejuvvon sierra dieđihankanálaid gaskaárvvut, daningo daid gaskkas ii lean fuopmášahtti erohus. Goalmádas Ohcejoga vástideddjiin vásiha, ahte gieldda dieđiha sámegillii olu ja oktiibuot golbma njealjádasa oaivvildit, ahte sámegillii dieđiheapmi unnimusat muhtin veardde. Anáris, Soađegilis ja Eanodagas dušše muhtin vástideaddji muosáha, ahte dieđiheapmi sámegillii lea olu ja njealjádas muosáha ahte dat lea unnimusat muhtin veardde. Anára gielddas duhtavaččamusat ledje davvisámegiela hállit.

Skovádat 22. Vástideddjiid vásáhus gielddaid dieđiheamis iežas sámegillii (sierra dieđihankanálaid gaskaárvu).

Rabas gieddái boahtán vástádusain kommenterejuvvui dat, ahte sámegielalaš kommunikašuvdna gávdno dálá áigge oppanassii ja dilli lea buorránan.

Fierbmesiiddut aiddo boahtán maid sámegillii. Ovdal eai leat leamaš.

Ohcejoga gielddas dát lea buorránan olu, mas lean hui ilus!

Lean oadjebas ođđa giellastrategiijabargi bidjosii nuortalašgiela oinnolašvuhtii somes.

Nuppe dáfus kommeanttat heajos kommunikašuvnnas maid leat:

Munnje čálalaš oktavuođaváldimat leat moatte háve boahtán maid engelasgillii.

Reivelonohallan, mii boahtá gieldda čuvgehusdoaimmas, lea measta álohii suomagillii, earret beaivedikšuma dieđáhusat.

Evttohusat dili buorideami várás ledje earret eará:

Sámi guovllu gielddaid neahttasiiddut galggaše boahitit sámegillii go rabat siidduid.

Sámegielat dieđáhusat eai galgga leat dušše jorgalusat! Dasa lassin sámegielat veršuvdna álggos, easka dan maŋŋel suomagielat...

Kommeanttain váldojuvvui ovdan maid dat, ahte dehálepmosat leat konkrehtalaš bálvalusat:

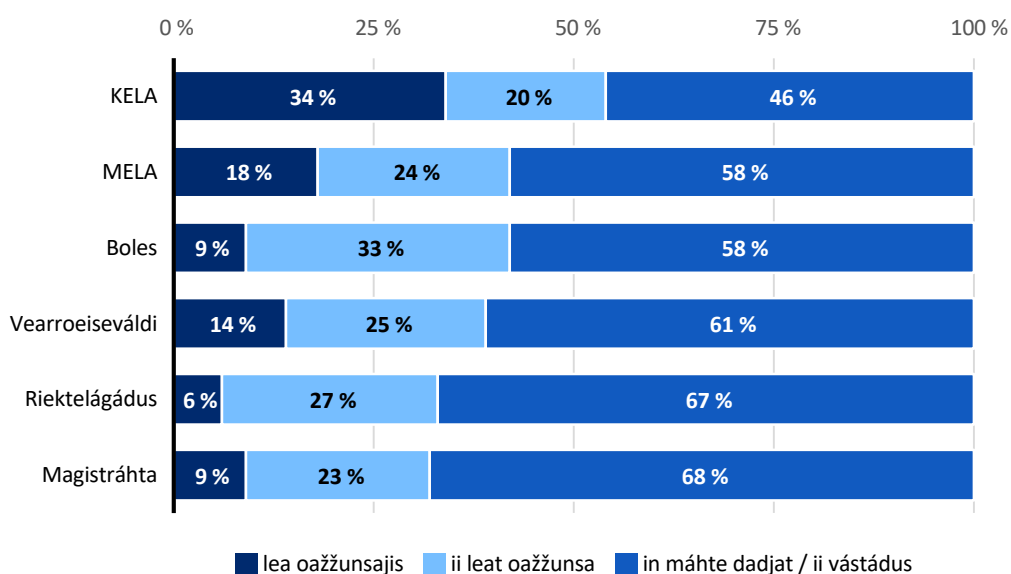
Duššefal dieđiheapmi ii leat doarvái go bálvalusaid ii oaččo sámegillii.

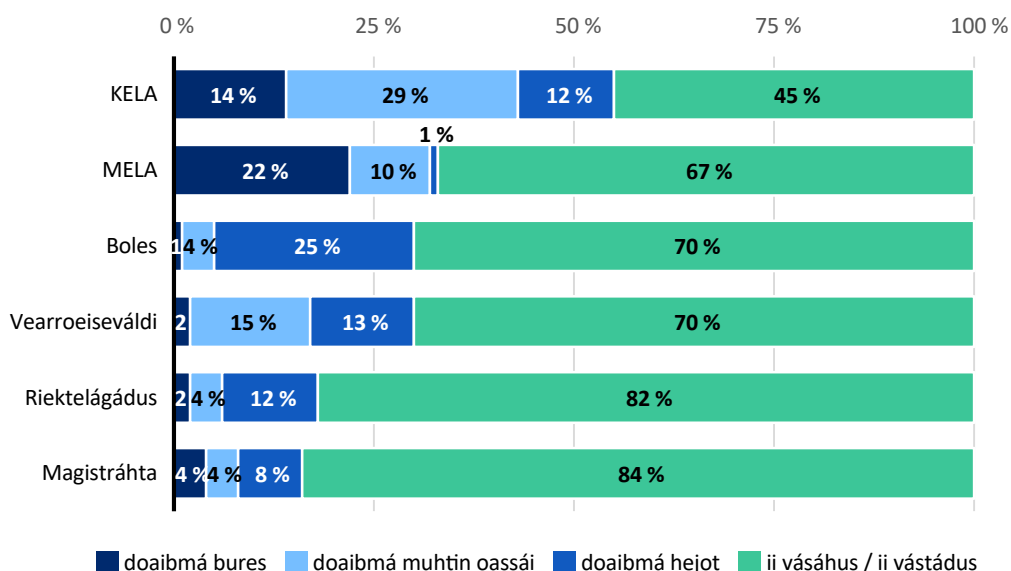
2.5.2 Stáhta sámegielat bálvalusat

Vástideddjiin jerrojuvvui sin vásáhusain stahtalaš bálvalusaid oažžašuvvamis ja mot dat doibmet sin hupman sámegillii.

Dáin gažaldagain ruovttuguovllu vástideaddjit ja ruovttuguovllu olggobealde ássi vástideaddjit leat gieđahallojuvvon ovttas. Dát bohtá das, ahte riekti dáidda bálvalusaide sámegillii lea seamma ja dat ii sorjá ássanguovllus. Sáhtii maid fuobmát, ahte dán guovtti joavkku vástádusain ii lean fuopmášahtti erohus.

Skovádat 23. Vástideddjiid vásáhus stáhta bálvalusaid oažžašuvvamis sin iežaset sámegillii.

Skovádat 24. Vástideddjiid vásáhus stáhta bálvalusaid doaibmamis sin iežaset sámegillii.

20–30 % vástideddjiin oaivvilde, ahte matge dás ovdanbuktojuvvon stáhta bálvalusain eai leat oažžunsajis sin hállan sámegillii. Goalmmás vástideddjiin oaivvilde, ahte Kela (Álbmotealáhtlágádusa) bálvalusat leat oažžunsajis sin hállan sámegillii. Measta bealli eai dieđe, leago bálvalus oažžumis. Sulaid 60 proseantta eai dieđe leatgo Mela (Eanandoallofitnodagaid ealáhtlágádus), Boles, Vearroeiseváldi, riektelágádusa dahje Magistráhta bálvalusat oažžunsajis sin hállan sámegillii. Viđadas vástideddjiin vástidit, ahte Mela bálvalusat leat oažžunsajis sámegillii. 6–14 % vástideddjiin vástidit, ahte Boles, Vearroeiseváldi, Riektelágádusa dahje Magistráhta bálvalusat leat oažžunsajis sin hállan sámegillii.

Eanaš vástideddjiin eai diehtán dahje eai vástidan gažaldahkii das, mot bálvalusat doibmet sin iežaset gillii. Eanemus vásáhusat ledje Kela bálvalusain. Bálvalusain doibme, juoga ládje Kela ja Mela. Vástideddjiin 14 % mielas Kela doaibmá bures sámegillii ja 22 % mielas Mela. Vearroeiseváldi vásihuvvui muhtin oassái doaibmin 15 % mielas. Boles, riektelágádus ja magistráhta doibmet bures dehe muhtin oassái sámegillii muhtin proseantta vástideddjiid mielas.

Vástádusain bohtá ovdan, ahte dieđut bálvalusa oažžašuvvamis leat biedgguid ja ruossalasat. Dat ii leat heahkastuhtti, daningo bálvalusaid oažžašuvvan sámegillii lea hejot dieđus ja bálvalusaid oažžu dušše muhtin oassái. Stuorit oassi vástida, ahte bálvalus lea leame, go ahte dat doaibmá. Muosáhus bálvalusa oažžumis sáhtá leat maid dan duohken, ahte ovttaskas áššemeannudeaddji virgeolmmoš soaitá máhttit sámegiela dahje siiddut

leat sámegillii (bálvalus lea), muhto šleađggalaš áššiid dikšun dáhpáhuvvá dušše suomagillii (bálvalus ii doaimma).

Sámebaromehter 2016:s vástádusat eai lean juogaduvvon eiseválddiid mielde, muhto stáhta hálldahusa sámegielat bálvalusat gieđahallojuvvoje ollisvuohtan. Ovttage vástideaddji mielas stáhta bálvalusat eai oppalohkáii leat ordnejuvvon sámegillii bures. Ovttaskas sámegiela máhtolaš eiseválddiin dahje sámegielat bálvalusain bohte oalle olu namuheamit. Namuheamit orro speadjalastime dalá dili, dahjege dasgo váikkobe Melas lei Anára doaibmačuoggás davvisámegielat bargi, de dat namuhuvvui (Pasanen 2016: 33–35).

Aiddo dán gažaldatoassái ledje čállojuvvon olu kommeanttat luomos kommeantagieddái. Measta buot luomos kommeantagieddái čállojuvvon kommeanttat ledje negatiivvalaččat. Dain kritihkka čuzii mángga áššái: bálvalusas dieđiheapmái, bálvalusa oažžumii ja njoahcivuhtii, bálvalusa gielladássái, dulkka geavahusa čuolbmáivuhtii sihke gielalaš dovdduide.

KELA sámegielat bálvalusat leat leamaš nu heittohat, ahte duođaid ii leat leamaš oppa vejolaš dikšut áššiid sámegillii. Leathan dat gal fállan muhtinlágán sámegielat “bálvalusa” go lean dan gáibidan, muhto bálvalus lea leamaš nu fuotni, ahte omd. ovtta ášši čoavdin ádjánii ollu badjel jagi.

KELA:s ja vearroeiseválddiin lean fidnen sámegielat bálvalusaid. Muhto vuos lea hirbmat ohcan, vai gávdná telefonnummára dahje šleađgaboastačujuhusa, ja de ii sáhte ringet go moadde diimmu vahkus. Dat fáallet sámegielat bálvalusaid, muhto leat dahkan dan nu váigadin go vejolaš geavahit daid bálvalusaid.

Kela lea álo bivdán mu ieš jorgalit áššebáhpiriid.

Maid dárkkuha “buresdoaibmi”? galhan dat sihkkarit “doibmet” dain eiseválddiid olis, geaid sámi giellaláhka geatnegahtta, muhto eanaš dat dárkkuha dulkka geavaheami. Ja dat ii leat mu mielas duhtadahtti dilli gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamii.

Duohtaáššis lea nu, ahte don it oppa vikka geavahit sámegiela, go diedát, ahte virgeolmmoš dahje eiseváldi ii máhte giela ja oaččut váigadis olbmo steampila.

Boles ii bargga sámegillii. Livččii dehálaš sámi guovllus, ahte hearkkes áššiid dihte boles máhtta sámegiela. Boles (Sápmi) maid gilvalahtta dulkka, jorgaleaddji, ja dalle jorgalanbargu ii mana riehta, juos eatnigielat olmmoš lea dutkkalmasain gullojuvvome.

Go vearroweiseváldi lea váldán oktavuodá – son lea sáhttán omd. telefovnnaid váldit oktavuodá suomagillii, ja de bargi ii leat dádjadan, ahte mus lea vuoigatvuohta sámegielaat bálvallusii. Ankkie oktii lea vearuheaddji suomagielaat bargi láhtten eahpe-ustitlaččat danin go lean gáibidan sámegielaat bálvallusa.

Jorgaluvvon skoviid lea lossat lohkat, buorebut bálvalla, juos lea vejolaš geavahit giela njálmmálaččat.

Mun in duostta hállat sámegiela, juos ringen gosa nu. Galggašii diehtit, ahte telefovdnii vástida sámegielaat olmmoš, mun eanemusat balan, ahte olbmot čaibmet, juos iskkan doaimmahit áššiid sámegillii.

Negatiivvalaš kommeanttaid lassin ledje mánja kommeantta, main vástideaddji muitala, ahte ii geavat dahje vikka geavahit stáhta bálvallusaid sámegillii (muitálkeahhtá dárkilut siva dasa). Ovttačilggolaš positiivvalaš vástádusat ii stáhta sámegielaat bálvallusain leat čállán oktage vástideaddji, muhto muhtin kommeanttat ledje neutrálalágánat.

Kela, Mela, Vearroweiseválddi ja Riektelágádusa neahttasiiddut leat sámegillii.

Lea somá, ahte stáhta bálvallusas leat sámegielaat, vai ii dárbbas dušše dulkka bokte dikšut áššiid.

2.6 Sámegielaat bálvallusaid gárgelandárbbut

Bálvallusaid šládja ja mearkkašupmi

Dán oasis buktojuvvot ovdan gažaldagaid bohtosat, mat gusket sápmelaččaid bálvallusaid gárgelandárbuid. Skovi oasis jerrojuvvui vástideddjiin, gos sámegielaat bálvallus lea doaimman buoremusat, man suorggis sámegielaat bálvallusat galggaše earenoamážit lasihuvvot, maid vástideaddji jurddaša sámegielaat elektrovnnalaš áššiid dikšumis, mot bálvallusat galggaše gárgeluvvot ja mot vástideaddji vásiha iežas vejolašvuođaide váikkuhit gielalaš vuoigatvuođaidasas.

Gažaldahkii *Man suorggis dahje man eiseváldioktavuođas don leat fidnen dávjjimusat dahje buoremusat sámegielaat bálvallusa* bohte viehka uhccán vástádusat ja dat juohkašuvve mánjga suorgái. Ruovttuguovllu suohkaniin vástitkeahhtá ledje guođđán 94/187 vástideaddji, eará sajés 44/104.

Ruovttuguovllus eanemus namuheamit sámegielaat bálvallusas fidneje dearvvašvuođa bálvallusat (17 namuheami), Kela ja skuvla (9–10 namuheami, beaivedikšun, boles,

girjerádjju ja Mela (s. 4–6 namuheami). Ovttaskas namuheamit (1–3) fidneje reasta molssaeavttuin. Fuomášanearea lea, ahte kommeanttain lea dávjá negatiivvalaš ivdni, vaikko gažaldatásaheamis jerrojuvvoje namalassii positiivvalaš bálvalusmuosáhusat. 10 vástideaddji namuhe, ahte eai leat fidnen oppanassiige sámegielat bálvalusa.

Vástádusat leat hui seammassullasaččat go 2016 Sámebaromehteris. Mánngas eai máhttán namuhit ovttaga positiivvalaš ovdamearkka. Vástideddjiin 34/80 nammade ovttá dahje mánnga bálvalusa. Eandalii dávjijimusat skuvla ja beaivedikšun. Dávjá vástádusat maid ledje hui dárkkit, omd. soames dihto bargi. (Pasanen 2016: 35.)

Sápmelaččat, geat ássat ruovttuguovllu olggobealde, namuhe sámegielat bálvalusaid hui unnán. Muhtin namuhemiid fidneje skuvla (sámegiela oahpahus dahje gáiddusoahpahus), beaivedikšun, sámediggi, dearvvašvuoda bálvalusat ja bálvalusat ruovttuguovllus.

Ruovttuguovllu vástideaddjit vástide eanet gažaldahkii: Man suorggis dahje man eiseváldektavuodain sámegielat bálvalusa lasiheapmi livččii du mielas deháleamos? Eandalii dábálaččamusat namuhuvvoje dearvvašvuoda bálvalusat (62 namuheami). Čuovvovaš dehálaččamusas vásihuvvoje sosiáladoaimma, čuvgehusdoaimma ja bolesa bálvalusat (15–17 namuheami). Unnimusat vihtta namuheami fidneje maid Kela, friddjaáigge bálvalusat ja riektelágádus).

Dearvvašvuotabálvalusaid dehálašvuoda govvida čuovvovaš kommeanta:

Dearvvašvuoda suorggis dilli lea katastrofalaš. Balan aivve duođas, ahte gii nu vel jápmá duohko Ohcejoga dearvvašvuodtaguovddáži, go bargoveahka ii máhte sámegiela.

Sámebaromehter 2016-čielggadeamis (Pasanen 2016: 35) vástádusat leat seammassullasaččat: eanemus namuhuvvoje boarrásiiddikšun ja dearvvašvuoda bálvalusat. 2016 baromehtera dáhpháhusas dat sáhtášii vel čilget jearahallama ráhkadusain – jearahallan vuojui sode-bálvalusaide, ja dain lei ovdal jearahallamis jerrojuvvon eanemus, muhto dálá dáhta nanne, ahte dat duođaid muosáhuvvojit deháleamos bálvalussan. Čuvgehusbálvalusaid unna oasáža sáhtta čilget dat, ahte vástideaddjit dihtet, ahte riekti sámegielat árrabajásgeassimii ja oahpahussii lea ja dat ollašuvvá váldooasis.

Vástideddjiid dárbbut, geat ássat sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde, leat earálágánat. Vaikko sisnai eanemus namuheamit ožžo dearvvašvuoda bálvalusat (23 namuheami), de čuovvovaččat deháleamosin loktanit čuvgehusbálvalusat (12 namuheami). Dát lea čilgemis dainna, ahte riekti sámegielat árrabajásgeassimii ii lahkage álot ollašuva sámi guovllu olggobealde ja riekti sámegielat oahpahussii ii oppa leat.

Vástideddjiin jerrojuvvoje *makkár doaimmaide gielda dahje stáhta galggašii du mielas riepmat, vai sámegielat bálvalusat sáhtáše boahtteáiggis ollašuhttojuvvot dáláža buorebut?* Ruovttuguovllu vástideddjiin 30 bukte ovdan, ahte galggašii bidjat návccaid bargoveaga skuvlemii. Čuovvovaččat eanemus namuhemiid (s. 10) ožžo sámegielat bálvalusaid oinnolašvuoda buorideapmi, rekryteren ja lasit sámegielat bargiide ja ruhtadeapmi. Vástádusain namuhuvvui eanet gerddiid maid dulkomiid ja jorgalusaid buorideapmi, bargu jurddašuvuogi ovddideapmái ja dat, ahte sámegielat bálvalusain galggašii leat čohkkejuvvon bálvalusstivren.

Sámebaromehter 2016 (Pasanen 2016: 37–38) čielggadeamis vástádusat ledje veaháš nuppelágánat. Bargiid rekryteren lei 2016 vástádusainnai njunušsaji evttohusain, muhto dasa lassin máinnašuvvoje konkrehtalaš áššit, dego sámegielat rávesolbmuidskuvlema lasiheapmi ja mánáid ja nuoraid buorin dahkkojuvvon doaimmat. Vástideddjiin mánggas namuhe, ahte juos giellaláhka doahttaluvvošii, eará doaimmat eai dárbbášuvvoše.

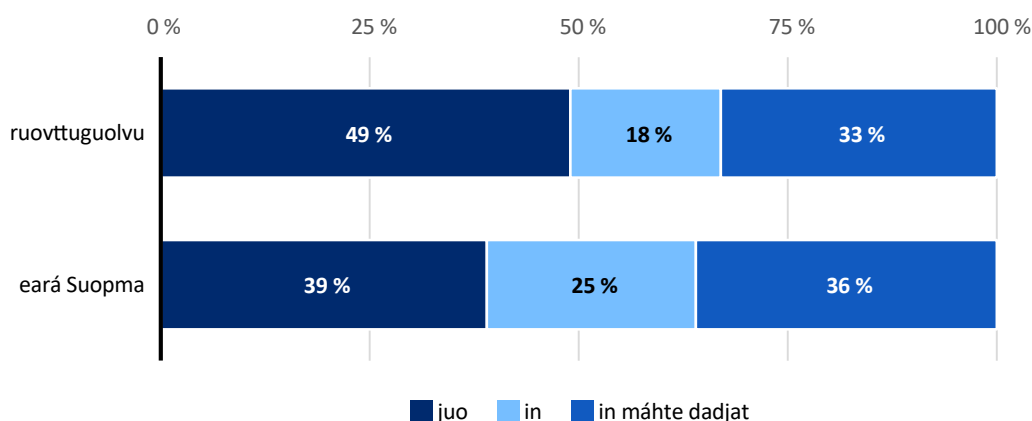
Sámi guovllu olggobeale vástideddjiid evttohusat earránit dán gažaldagas ruovttuguovllu vástádusain. Rekryteren, jurddašuvuohkebargu, skuvlen ja ruhtadeapmi fidneje muhtin máinnašumiid, muhto birgetmeahttumit eanemus namuhuvvoje sámegiela/sámegielat oahpahusa dahje beaivedikšuma ordnen mánáide.

Guktuin dán gažaldahkii vástidan vástideaddjiioavkkuin eanebuš evttohe giellalága čavgema. Okta vástideaddji juobe evttohii, ahte galggašii ásahuvvot “láhka”, man mielde lea bággu oažžut sámegielat bálvalusaid”.

Šleadgabálvalusat

Sámegiela šleadgabálvalusat leat vel hui unnán fállun. Vástideddjiin jerrojuvvui, livččiigo sis hállu geavahit eanet šleadgabálvalusaid sámegillii.

Skovádat 25. Sámegiela geavahus šleadgabálvalusain.

Bealli vástideddjiin ja sulaid 40 % ruovttuguovllu olggobealde geavahivččii šleadgabálvalusaid eanet, juos dat livččii vejolaš. Dán gažaldagas ii – beroštahtti gal – boahtán jur mihkkege korrelašuvnnaid agiin, go materiála sessojuvvui riegádanlogijagiid mielde: ovdan boahtán molsašuddan orui ollásit deivvolaš, ja bođeš sierraahkásaš vástideaddjiioavkkuid unnodagas. Duššefal 1930-l. riegádan olbmui hui hárvvis vástidii leat miedis geavahit šleadggalaš áššiid dikšuma sámegillii.

Dán gažaldagas lea dáhpáhuvván čielga earáhuvván Sámebaromehter 2016 čielggadeami materiála ektui: **miedisvuohta geavahit sámegiela šleadgabálvalusaid lea lassánan mearkkašahtti láhkái**. Dalle 51/80 vástideaddji almmuhe, ahte **eai** geavahivčče sámegiela šleadggalaš áššiid dikšumis. Dušše 24/80 almmuhe, ahte geavahivčče (Pasanen 2016: 36.) Ferte váldit vuhtii, ahte 2016 vástideddjiin ledje gorálaččat eanet agáiduvvan olbmot go dán materiálas. Maiddái buotlágán šleadgabálvalusaid geavahus lea lassánan njealji jagi áigge. Dattege gánnáha suokkardit, manin dännai materiálas dušše bealli livčče gárvásat atnit sámegiela bálvalusaid eanet. Mearkkašahttimus ágga leaš sámegiela čálalaš giela hálddašeami váili, mii bohtá ovdan logus 2.3.1. Eandalii agáiduvvan vástideaddjit eai leat beassan oahppat sámegiela čállima skuvlemis áigge. Maiddái negatiivlaš muosáhusat viggamušain atnit sámegiela ja sámi mearkaráju fierbmebálvalusain sáhttet váikkuhit áššái.

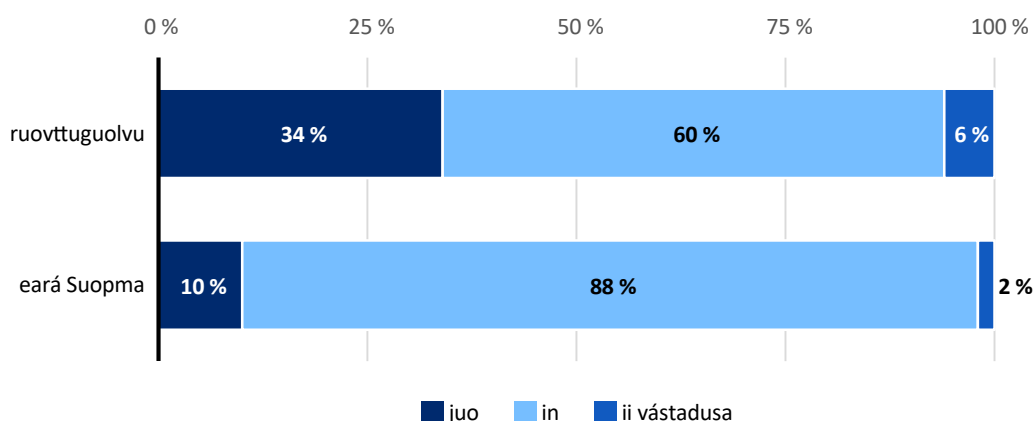
2.6.1 Gielalaš vuoigatvuođaide váikkuheapmi

Dán oasis vástideddjiin jerrojuvvoje čuovvovaš gažaldagat:

1. Leatgo don maŋemus jagiid váldán oktavuoda virgeolbmui dahje luohttámušolbmui gažaldagain, mat gusket sámegielat bálvalusaid dahje du gielalaš vuoigatvuođaid?
2. Dieđátgo, gean sáhtát lahkonit iežat gielddas, juos dus leat gažaldagat sámegielat bálvalusas?
3. Makkárin vásihat vejolašvuodaidat váikkuhit **riikkaviidosaš dási** mearrádusaide gažaldagain, mat laktásit gielalaš vuoigatvuođaide?
4. Makkárin vásihat vejolašvuodaidat váikkuhit **iežat ruovttugieldda** mearrádusaide gažaldagain, mat laktásit gielalaš vuoigatvuođaide?

Heahkastuhtti mánnga 37 (/291) vástideaddji dahjege 13 % vástideddjiin leat váldán oktavuoda maŋemus jagiid virgeolbmui dahje luohttámušolbmui gažaldagain, mat laktásit gielalaš vuoigatvuođaide. Mearri sáhtá adnojuvvot stuorisin dan ektui, man galle vástideaddji almmuhe, ahte sii eai olus geavat sámegielat bálvalusaid. Kommeantagieltis čielgasit eanemus namuhuvvoje sивvan rievttit/áššit (19 vástideaddji), mat laktásit máná árrabajásgeassimii dahje skuvlaoahpahussii. Dáid lassin namuhuvvoje dearvvašvuoda fuolahusa bálvalusat.

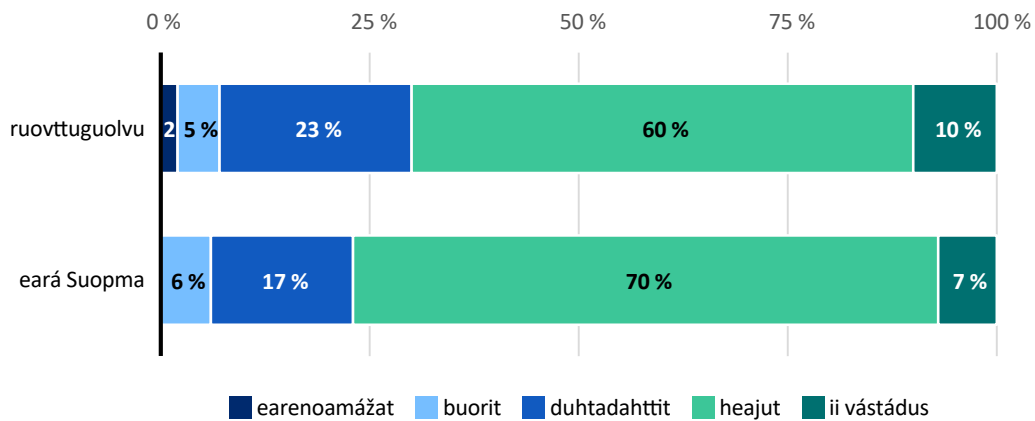
Skovádat 26. Oktavuodaváldin gažaldagain, mat gusket sámegielat bálvalusaid.

Hárvves vástideddjiin dihtet geasa sii sáhttet váldit oktavuoda gažaldagain, mat gusket sámegielat bálvalusaid. Sámi guovllus goalmmádas ja eará sajies Suomas logádas dihtet, geasa sáhtá leat oktavuodas dain áššiin. Eatnašat sámi guovllus (60 %) ja mearkkašahtti

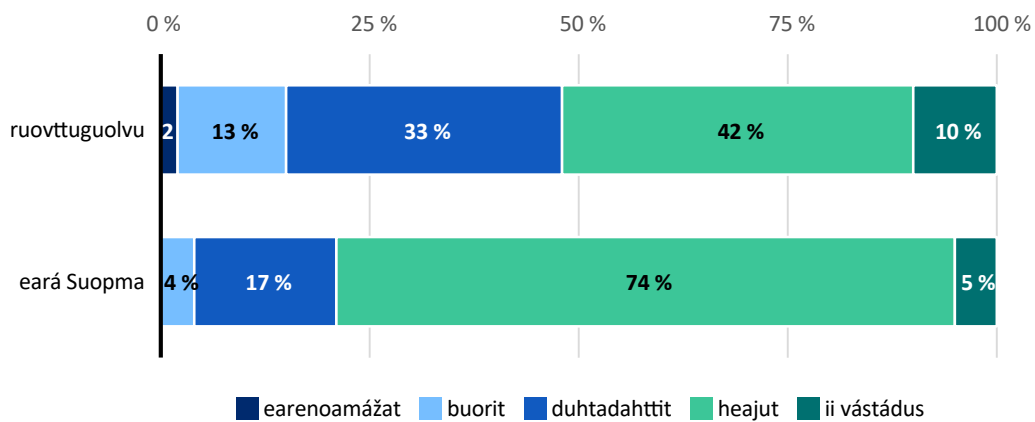
eanas oassi (measta 90 %) sámi guovllu olggobealde eai dieđe, geasa sii sáhtáše leat oktavuodas sámegielat bálvalusain.

Skovádat 27. Váikkuhanvejolašvuodát riikkaviidosaš dási mearrádusaide gažaldagain, mat laktásit gielalaš vuoigatvuođaide.

Váldooassi dahjege sulaid guokte golmma vástideaddjis muosáhit, ahte sis eai leat olus vejolašvuodát váikkuhit váldegotti dásis mearrádusaide, mat gusket gielalaš rivttiid. Vástádusain ii leat mearkkašahtti erohus ruovttuguovllu ja eará Suoma gaskkas.

Skovádat 28. Váikkuhanvejolašvuodát ruovttugieldda mearrádusaide gažaldagain, mat laktásit gielalaš vuoigatvuođaide.

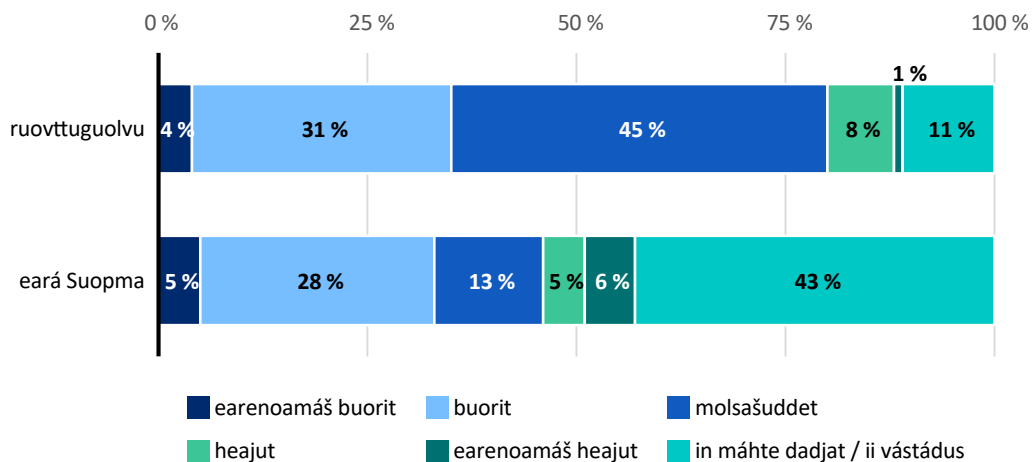

Ruovttuguovllus vástideaddjit vásihit vejolašvuodaset váikkuhit gielalaš vuoigatvuodaid mearrádusaide stuoribun gielladásis go váldegotti dásis. Vádjit bealli vásihe, ahte sii sáhttet váikkuhit gielladasteaset mearrádusaide unnimusat duhtadahtti láhkái. Dáin vástádusain lea čielga earru ruovttuguovllu ja eará Suoma gaskkas. Eará Suoma vástideddjiid gaskkas váikkuhanvejolašvuodát ruovttuguovllu áššiide ja riikkaviidosaš dási áššiide leat liikká heajut. Dáin vástádusain maiddái ruovttuguovllu gielladaid gaskkas ledje erohusat. Buoremus váikkuhanvejolašvuodát vásihuvvoje Ohcejogas, gos buorrái goalmmásas vásihe váikkuhanvejolašvuodaideaset unnimusat buorrin ja dasa lassin measta 50 % oalle buorrin. Heajumussan vejolašvuodát vásihuvvoje Soađegilis, gos muhtin vástideaddji vásihe vejolašvuodaideaset buorrin ja buorrái guokte goalmmásasa heittohin. Vástádusain leat hui seammassullasaččat Anáris ja dušše veháš buorebut Eanodagas.

2.6.2 Gielalaš dovddut

Dán vuollelogus gieđahallojuvvo, mot vástideaddjit vásihe gielalaš dovdduid ja jurddašuvuogi sámegillii ja sámegiellagiidda.

Skovádat 29. Suoma- ja sámegiellagiid gaskavuodát vástideaddji ruovttugielddas.

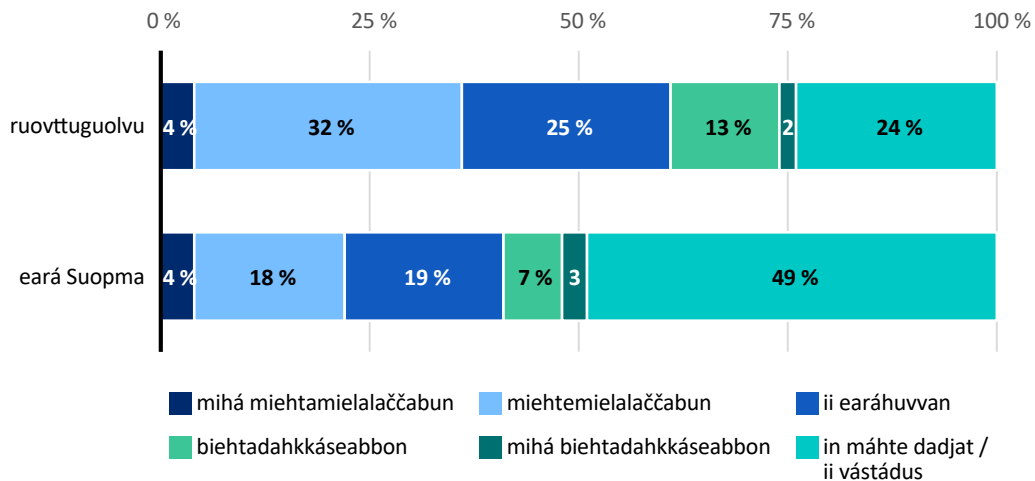

Ruovttuguovllus goalmmásas vásihit suoma- ja sámegiellagiid gaskavuodaid iežaset gielladas unnimusat buorrin. Fuopmášahtti oassi (45 %) vásihit daid molsašuddin ja logádas heittohin. Eará sajies Suomas measta bealli eai máhte dadjat, makkár gaskavuodát leat dahje eai leat vástidan gažaldahkii. Lea goitge mearkkašuvveara, ahte logenáre vástideaddji vásihit gaskavuodaid heittohin dahje hui heittohin maid sámi guovllu olggobealde.

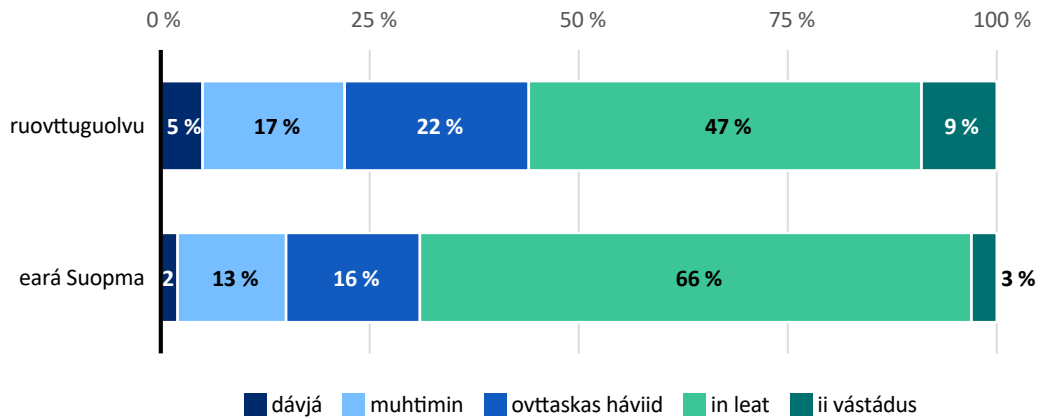
Ruovttuguovllu logut leat gaskaárvvut, ja eai vealttakeahtta iešalddes govvit dili mange ovttaskas gielddas. Gieldaguovdasaš veardádallan ii sáhte dahkkojuvvot beare dárkket, daningo vástideddjiid mearri ovttaskas gielddain lea oalle uhcci. Guvllolaš erohus materiálas goitge hápmašuvvá Ohcejoga ja eará ruovttuguovllu gielddaid gaskii: Ohcejogas bealli vástideddjiin (40/84) atnet gaskavuodaid “buorrin” dahje “earenoamáš buorrin”, muhto eará gielddain dušše njealjádas (25/103).

Vástideddjiin jerrojuvvui maid giellažoavkkuid gaskavuodaid earáhuvvamiin maŋemus jagiid. Goalmmádas ruovttuguovllus vásihit gaskavuodaid earáhuvvan miehtemielaččabun ja 15 % biehtadahkesin. Ruovttuguovllu olggobealde viđadas vásihit gaskavuodaid earáhuvvan miehtemielaččabun ja bealli eai máhte dadjat dahje eai vástidan gažaldahkii.

Skovádat 30. Earáhuvvan suoma- ja sámegielagiid gaskavuodain.

Vástideddjiin jerrojuvvui maid vásáhus maid giela vuodul muosáhuvvon vealaheamis, ovdagáttuin ja headušteamis.

Skovádat 31. Sámegielat vealaheami, ovdagáttuid ja headušteami vásáhusat

Bealli vástideddjiin ruovttuguovllus ja guokte goalmádasa eará sajies Suomas eai leat muosáhan vealaheami, ovdagáttuid dahje headušteami, daningo leat hupman sámegiela. Viđadas ruovttuguovllus ja guđadas eará sajies Suomas leat muosáhan ovdal namuhuvvon áššiid unnimusat muhtimin ja seamma veardde ovttaskas háviid.

Dán gažaldahkii addojuvvon rabas vástádusain boahtá ovdan, ahte muhtimat muosáhit, ahte vealaheapmi lea čuohcán giela sajies dahje lassin sápmelaš etnikkalašvuhtii.

“Ii dušše giela dihte, buorebutge dan dihte, ahte lean sápmelaš.”

*“Bargosajes lean doallan vuollegis profiilla sápmelašvuođas, daningo oasis hoavda-
dási olbmui leat leamaš negatiivvalaš jurdagat sápmelašvuođas ja dán lági mielde
in leat háliidan buktit dan ovdan, go lean ballan dan váikkuhit mu bargamii.”*

Vealaheapmi lea muosáhuvvon maid bargoeallimis. Sámi giellalága guovllus sámegiela máhttu gehččojuvvon earenoamáš ánsun bargoohciid árvvoštallamis.

*“Leathan dat boahtán váivves geažideamit bargosaji ozadettiin dahje go lea váll-
jejuvnon man nu bargui, ahte lea beassan sámegielagin. Vaikko válljen ii leat oppa
leamaš dan vuodul.”*

Ovdagáttut leat muosáhuvvon diliin, main leat fárus suomagielagat, geat leat gáibidan giela molsuma suomagillii.

“Dávjá gullo: manne hupmat sámegiela, go buohkat ipmirdit suomagiela? ligo sáhte hupmat suomagiela?”

“Suomagielagat (suopmelaččat) muosáhit ahte juos son humai sámegiela soapmásiin, nu dain hubmojuvvo bahuid, ja dadjet ahte “Lea olmmošmeahtun hupmat sámegiela, go báikki nalde leat suomagielagat”. Dát jurddašanvuohki lea eanemus báikkálaš suopmelaččain.”

Muhtin vástideaddji mitalii garvit sámegiela hupmama almmolaččat. Njuolgoheadušteamis eai lean ovdamearkkat.

“Mun in sámás Heahtás almmolaš báikkiin.”

Maiddá neutrála ja positiivalaš ja juobe čovdosiid ohcci muosáhusat ledje muhtin vástádusain.

“Dat lea álot leamaš, muhto in mun gille daid guldalit ja lohkat. Attán eambbo áiggi daidda olbmuid, geat háliidit diehtit eambbo sápmelaččain.”

“Mun lean riegádeami rájes hupman sihke suomagiela ja sámegiela inge leat goas-sige muosáhan vealaheami.”

“Mun lean dan sadjái vásihan, ahte olbmot liikojit dasa ja atnet dan árvvus, go gullet mu sámástit. Juos in sámás almmolaš báikkiin eará sámegielagiiguin, nu earát eai oppa dieđe, ahte gielddas leat ain sámegielagat.”

3 Čoahkkáigeassu

Dán raporttas dahkkojuvvui geahčastat sámegielat bálvalusaid dillái sihke sámegielat gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamii sápmelaččaid ruovttuguovllus ja dan olggobealde. Mávssolaš raportta oassi lea sámegielagiidda sáddejuvvon jearahallan bálvalusain ja gielalaš dovdduin. Sámebaromehter 2020 -jearahallamii vástide viđadas dain 1430 rávisagi olbmui, geaid álbmotregistardieđuide lea merkejuvvon eatnigiellan sámegiella.

Eanetlohku vástideddjiin vástide jearahallamii sámegillii, man sáhtá atnit fuopmášahtti áššin. Okta guovddášdiehtu lea, ahte sámegielat álbmotregistara eatnigielladieđut eai leat áiggi dásis ja vástideaddjit eai dieđe, mii gielaid sidjiide lea merkejuvvon álbmotregistarii. Earenoamážit juogadeapmi davvisáme-, anáraš- ja nuortalašgillii lea ollásit váilevaš, ja eatnašiin lohka dieđuin “sámegiella” – nuppe ládje go mánggas jáhkket.

90 % vástideddjiin máhttet sámegiella njálmmálaččat unnimusat duhtadahtti láhkái: davvisámegiella máhttet vástideddjiin golbma njealjis, anárašgiella 15 % ja nuortalašgiella vuollái 8 %. Ruovttuguovllu vástideaddjit geavahit eanemusat sámegiella árggasteaset. Ruovttuguovllu olggobealde vejolašvuođat geavahit sámegiella leat heajubut.

Sámegielaid bálvalusaid oažžumis leat ain čuolmmat. Oppalaččat bálvalusaid oažžašuvvan ii adnojuvvu buorrin ja ruovttuguovllu gielddainnai dušše 7 % atnet bálvalusaid oažžašuvvama buorrin. Measta bealli atnet dili heittohin. Eará sajes Suomas dušše sulaid juohke njealját atná dili oppa duhtadahttin. Njealjadas ruovttuguovllus ja beali ruovttuguovllu olggobealde eai vikka oppanassiige geavahit sámegiella áššiid doaimmahettiineaset eiseválddiid olis.

Fuopmášahtti buncarakkis sámegielat rivttiid ollašuvvamii lea váilevaš diehtu bálvalusa oažžašuvvamis. Vástádusain boahtá ovdan, ahte dieđut bálvalusa oažžašuvvamis leat hui biedgguid ja ruossalasat. Badjel bealli eai dieđe, leatgo stáhta bálvalusat oažžumis sin hupman sámegillii ja 20–30 % vástideddjiin oaivvilde, ahte matge stáhta bálvalusaid eai leat oažžunsajis sin hupman sámegillii – ja dál hupmat bálvalusain, mat sámi giellalága mielde galggaše leat oažžumis sámegillii. Sulaid logádas vástideddjiin vástidit, ahte Bolesa, Vearroeiseválddi, Riektelágádusa dahje Magistráhta bálvalusat leat oažžunsajis sin hupman sámegillii. Buoremusat dovdojuvvoje Kela sámegielat bálvalusat.

Gieldda sámegielat bálvalusain ja dieđiheamis Ohcejoga bálvalusat loktane fuopmášahtti láhkái eará dássái go eará sámi guovllu gielddaid bálvalusat. Lea váigat dadjat, mii čilge ná

stuora erohusa bálvalusaid oázžašuvvama vásiheamis. Gieldda viidodagas álbmotregistarii sámegielagin merkejuvvon olbmuid mearri ii Ohcejogas leat fuopmášahtti láhkái stuorit go Anáris ja Eanodagas fas sámegielagat leat sulaid 40 % Ohcejoga mearis. Sámegielat bálvalusat eai goitge raporterejuvvo leat gorálaččat oppanassiige seamma láhkai. Čilgejeaddji dagaldat Anára gieldda dáhpháhusas lea muhtin oassái dat, ahte gažaldagas jerrojuvvui vástideaddji hupman sámegielas ja gielat leat golbma. Soađegilis bálvalusat vásihuvvoje heajumussan. Anára gielddas earenoamážit nuortalašgielagat vásihe, ahte iežasgielat bálvalusat eai gávdno. Maiddái Ohcejoga gieldda sámegielat bálvalusat vásihuvvoje muhtin oassesurggiin bistteheapmin.

Bálvalusaid doaibmivuohta lei maid heittot. Dego jagi 2016, de maid dál vástideddjiin lei váttis nammadit bálvalusaid, main sámegielat áššiid dikšun manná njuovžilit. Eatnašat eai vástidan dán gažaldahkii. Eanemusat máinnašumiid fidneje dearvvašvuođa bálvalusat, Kela, skuvla ja beaivedikšun. Kommeantagiettis loktejuvvoje ovdan mánggalágán sivat heajos árvvoštallamii. Bálvalusaid lei váttis gávdnat dahje geavahit, virgeolbmot eai dovdan sámi giellalága ja jurddašuvuohki sámegiela bálvalusaid guovdu vásihuvvui eahpeoiddolažžan. Bálvalusat eai fidnejuvvo, vaikko daidda livččii vuoigatvuohta.

Hállu geavahit sámegielat šleađgabálvalusaid lea lassánan fuopmášahtti láhkai jagi 2016 baromehtera ektui. Sámegielat šleađgabálvalusaid gárgheheapmi lea hui dehálaš, daningo eanaš áššiid dikšumis váldogielaidenai dáhphuvvá dálá áigge elektrovnnalaččat.

Ferte fuopmášit, ahte seamma láhkai go 2016 baromehteris, vástideddjiin sulaid 40 % atnet sámegielat bálvalusaid oázžašuvvama buorránan. Mearkkašanveara lea maid dat, ahte eanebut árvvoštallet dili buorránan veardidettiin dasa, geat atnet dáláš dili oppa duhtadahttinge (áinnas eará sajés Suomas). Boađus ii galgga iige sáhte dulkojuvvot mearkan das, ahte dilli livččii “buorre” dahje oppa beare duhtadahtti, muhto dan sadjái sáhtta gehččojuvvot, ahte go bálvalusdilli lea leamaš hui heittot, de unna buorádusatge váikkuhit vástádusaide.

Vástideaddjit vásihit deháleamos sámegielat bálvalussan dearvvašvuođa bálvalusaid. Ruovttuguovllus čuoovvovažžan deháleamosin vásihuvvoje sosiáladoaimma, čuvgehusdoaimma ja bolesa bálvalusat. Čuvgehusdoaimma lágas mearriduvvon geatnegasvuođaide ledje eatnašat duhtavaččat. Ruovttuguovllus measta buot vástideaddjit ledje válljen mánáidasaset sámegielat árrabjásgeassima ja eanetlohku sámegielat vuodđoahpahusa. Fridnjaáigge bálvalusat eai fidnejuvvon sámegillii eará sajés go Ohcejogas, eaige doppege doarvái. Árrabjásgeassimii ledje oppalaččat earenoamáš duhtavaččat ja oahpahussiige duhtavaččat, muhto fuola bohciidahtii badjeskuvlla ávnasoahpahus ja dat, mot skuvla doarju mánáid sámegielatvuođa.

Sámi ruovttuguovllu olggobealde nubbin deháleamosin lohtane čuvgehusbálvalusat. Sámegielat árrabajásgeassin bođii ovdan mánnga sajes sámi guovllu olggobeale vástideddjiid vástádusain. Danin ferte árvvoštallojuvvot, ahte vástideddjiin lea duohta heahti giela sirdáseamis mánáide ja nuoraide sámi guovllu olggobealde. Dát heahti gánnáha válđojuvvot duođalaččat, daningo maiddái sámi guovllu olggobealde ássi sápmelaččaid dutkan SÁRA-dutkamušas (Heikkilä et al. 2019: 126) lohtanii oidnosii, ahte sámi guovllu olggobealde sámegiela máhtohisvuohta dagaha olggobealášvuođa ja heahpada dovddu. Go oktavuohta ealáhusaide váilu, de giela mearkkašupmi šaddá. Earenoamážit bođii ovdan fuolla das, mot mánna šaddá sápmelažžan sámi guovllu olggobealde, juos son ii oahpa sámegiela.

Sámebaromehter 2020 vástideaddjit buktet ovdan, ahte **sámegielat bálvalusaid dilli sáhtášii buoriduvvot vuosttažettiin nu ahte biddjojuvvot návccat sámegielat bargoveaga skuvlemii**. Vástideaddjit namuhe maid sámegielat bálvalusaid **oinnolašvuođa buorideami, návccaid bidjama rekryteremii ja bálvalusaid ruhtadeami**. Fuopmášahtti jurdda lea maid dat, ahte sámegielat bálvalusain galggašii leat **čohkkejuvvon bálvalusstivren**. Sámi guovllu olggobeale vástideddjiid evttohusain hui čielgasit eanemus namuhuvvui sámegiela dahje sámegielat oahpahusa dahje beaivedikšuma ordnen mánáide. Goappašiiin dán gažaldahkii vástidan vástideaddjiioavkkuin eanebut evttohe giellalága čavgema. Okta vástideaddji juobe evttohii, ahte galggašii ásahuvvot “láhka, man mielde lea bággu oažžut sámegielat bálvalusaid”. Daningo dákkár láchka lea juo leame ja aiddo dát láchka giedahallamis giedahallojuvvo, kommeanta muitala das, man hejot láchka muosáhuvvo doaibmat.

Mearkkašahtti boadus lea, ahte vástideaddjit eai muosát sáhttit váikkuhit mearrádusaide, mat gusket gielalaš vuoigatvuođaid. Válđooassi dahjege 2/3 vástideddjiin muosáhit, ahte sis eai leat olus vejolašvuođat váikkuhit váldegotti dási mearrádusaide, mat gusket gielalaš vuoigatvuođaid. Vástádusain ii leat fuopmášahtti erohus ruovttuguovllu ja eará Suoma gaskkas. Ruovttuguovllus vástideaddjit muosáhit iežaset vejolašvuođaid váikkuhit mearrádusaide, mat gusket gielalaš vuoigatvuođaid, stuoribun gieladásis go váldegotti dásis. Buoremussan váikkuhanvejolašvuođat vásihuvvoje Ohcejogas ja heajumussan Soađegilis.

Čoahkkáigeassun vástádusain, mat guske gielalaš vuoigatvuođaid, sáhtta gávnnavuvvot, ahte gielalaš vuoigatvuođat ja giellaláhka dovdojuvvo veaháš molsašuddi láchkái, muhto gielalaš vuoigatvuođat adnojuvvot earenoamáš dehálažžan. Dát vástádusat leat maid hui seammalágánat ruovttuguovllu gielddain ja daid olggobealde; vaikko ruovttuguovllu vástideaddjit atnet vuoigatvuođaid/giellalága deháleabbon go eará vástideaddjit gaskamearálaččat, erohus lea unni. Geavadis vástideaddjit vigget goitge oažžut oalle unnán almmolaš bálvalusaid sámegillii. Dás lea maid erohus ruovttuguovllu gielddaid ja eará Suoma gaskkas, dan áddehahtti sivas, ahte fuopmášahtti oassi gielalaš vuoigatvuođain gusket dušše ruovttuguovllu ja eará sajes sámegielat bálvalusat leat mihá gáržžibut oažžunsajis. Oppalašgovva lea maid guovddášosiin seamma go 2016 Sámebaromehteris.

Gielalaš vuoigatvuođaid oasi vástádusain orru leame ruossalasvuohta: juos gielalaš vuoigatvuođat ja giellaláhka leat vástideddjiid mielas dehálaččat, manin sii de unnánaš meari mielde vigget oažžut sámegielat bálvalusaid? Viggamuš oažžut nu uhccán sámegielat bálvalusaid dávista maid 2016 baromehtera bohtosiidda, main badjel bealli lei gávnahan, ahte ii vikka goassige daid fidnet (Pasanen 2016: 26). Okta čilgehus áššái lea dat, ahte sámegielat bálvalusat leat nu hejot oažžumis dahje daid geavaheapmi lea váttis. Maiddái mánggat dán jearahallama vástideaddjit muitale kommeantagittiin, mat guske bálvalusaid, vásáhusaineaset sámegielat bálvalusaid heajos oažžašuvvamis ja geavahanvásáhusain, mat eai olde sámegielat bálvalusaid geavaheapmái.

Gielladovddut lei ođđa ollisvuohtan mielde jearahallamis. Muosáhus gielladovdduin lei molsašuddi. Ruovttuguovllus goalmmásas muosáhit suoma- ja sámegielagiid gaskavuodaid iežaset gielddas unnimusat buorin ja logádas heittohin. Measta bealli vástideddjiin muosáhit gaskavuodaid molsašuddin. Eará sajes Suomas measta bealli eai máhte dadjat, makkár gaskavuodát leat dahje eai leat vástidan gažaldahkii. Dát lea diehttelas vuorddehahti, daningo sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde suomagielagiin ii vealttakeahtta leat dahkamuš sámegielagiiguin. Vástideddjiin jerrojuvvui maid giellajoavkkuid gaskavuodaid earáhuvvamiin manemus jagiid. Goalmmásas ruovttuguovllus vásihit gaskavuodaid earáhuvvan miehtemielalaččabun ja 15 % biehtadahkkáseabbon. Ruovttuguovllu olggobealde viđadas vásihit gaskavuodaid earáhuvvan miehtemielalaččabun ja bealli eai máhte dadjat dahje eai vástidan gažaldahkii. Bealli vástideddjiin ruovttuguovllus ja guokte goalmmásasa eará sajes Suomas eai leat vásihan vealaheami, ovdagáttuid dahje headušteami, daningo leat hállan sámegiela. Bealli ruovttuguovllus ja goalmmásas eará sajes Suomas leat vásihan ovddabealde namuhuvvon áššiid unnimusat ovttaskas háviid.

4 Loahpas

Sámebaromehter 2020 lea nubbi sámegielaigiidda čuozihuvvon baromehterjearahallan. Ovddit sámebaromehter dahkkojuvvui telefonjearahallamin 80 vástideaddjái. Sámebaromehter 2020 lei skovvejearahallan buohkaide daidda obmuide dievas agis, geaid eatnigiellan lei álbmotregistarii merkejuvvon sámegiella. Galgá fuobmát, ahte dát joavku gokčá dušše oasi Suoma sámegielaigiin ja vuoigatvuohta sámegielaat bálvalusaide lea buohkain sápmelaččain das fuolakeahtta, mii gielaidd sis lea merkejuvvon eatnigiellan álbmotregistarii. Dán lági mielde dutkamuša čoakkusjoavku govččai dušši oasi čuozáhatjoavkkus. Dutkamuššii vástide 291 vástideaddji, 19 % dain, geaidda jearahallan sáddejuvvui.

Sámebaromehter 2020 spiehkasa jagi 2016 baromehteris á: 2020 baromehteris leat mielde maid sápmelaččat, geat ássat olggobealde sápmelaččaid ruovttuguovllu ja fárus lea oassi, mas jerrojuvvo vástideaddji muosáhus ássanguovllus giellalaš dovdduin ja suoma- ja sámegielaigiid gaskavuodain.

Sámebaromehtera guovddášboađus lea dat, ahte sámi giellaláhka ii ollašuvva. Giellalaš vuoigatvuođat muosáhuvvojit mannan veaháš ovddos, muhto sámegielaat bálvalusaid oažžášuvvan ja dain diediheapmi sihke sámi giellalága dovdamuš leat ain heajos dásis. Sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddain lea dál jođus bargu sámegielaigiid bálvalusaid buorideami várás. Bargu lea goitge álggahuvvon gieskat, eaige dan bohtosat vel olus vuhtto dán raportta materiálas. Giellastrategiijas juohke gielda lea mearridan daid deaddočuoggáid, maid bokte sámegielaat bálvalusaid gárgeheapmi ovdána.

Bohtosiid vuođul sáhttet addojuvvot ávžžuhusat, mot sámegielaigiid bálvalusaid dilli ja sámegielaigiid vásihan gielladovddut sáhttet buoriduvvot. Ávžžuhusat leat hui seammassullasaččat, go dat leat leamaš Sámebaromehter 2016 -raporttas ja eatnatlohkosaš eará čielggademiin, dutkamušain ja almmustahttimiin jagiid mielde. Muitalus sámi giellalága ollašuvvamis 2004–2006-raporttas addojuvvojit gokčevaččat 41 ákkastallon doaibmabidjoávžžuhusa sámi giellalága ja sámegielaigiid giellalaš vuoigatvuođaid ollašuvvama buorideami várás (Näkkäljärvi 2007: 370–375). Eanaš ávžžuhusain leat ain ollásit áigeguovdilat. Sámebaromehter 2016 -čielggadeamis ávžžuhuvvui diediheami lasiheapmi sihke virgeolbmuid ja sámegielaigiidda, sámegielaat bargoveaga rekryterema beavttálmahttin ja giellalága geatnegahttivuođa lasiheapmi.

1) Čielggademiin daguide

Dát lea deháleamos ávžžuhus. Suomas lea dárbaheami diehtu sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamis, sámegielat bálvalusain ja áššiin, mat daidda váikkuhit. Riekteministeriija, Sámediggi ja sámegielat gieldda ja stáhta bálvalusaid fálli bealit galget ovttas ráhkadit áigedávvalastojuvvon doaibmaplána das, mot sámegielagiid gielalaš vuoigatvuođat ja sámi giellaláhka fidnejuvvo ollašuvvat. Sosiála media ságastallamiin, mat gusket Sámebaromehtera, ja oktavuodaváldimiin dutkiin buktuvvui mángga sajies ovdan dat, ahte lea duššástuhtti, ahte bálvalusdilli čielggaduvvo nu olu, muhto geavada dilis ii dáhpáhuva mihkkege. Čuovvovaš ávžžuhusat gullet oassin plánii das, mot geavada dillái sáhtášii buoremusat váikkuhit.

2) Dieđiheapmi

Dieđiheami ja sámi giellalága dovdamat dárba lea loktan ovdan buot raporttain ja muitalusain vuosttaš giellaláhkačielggadeami (Näkkäljärvi 2007) rájes. Dángo dutkamuša materiála goitge čájeha, ahte dieđiheapmi lea ain váilevaš, ja danin dan várás ferte dahkkojuvvot konkrehtalaš plána.

Livččii dárbašlaš gullat stáhta ja gieldda sámegielat bálvalusaid fálliid das, mot dát sihkkarastet, ahte

- a. bargit dovdet sámi giellalága ja máhttet bargat dan mielde. Dát guoská sihke bargiid, geat juo leat barggus ja ođđa bargiid. Bargoveahka ferte diehtit, ahte sámegielat bálvalus galgá fálojuvvot almmá dan haga, ahte dan galgá gáibidit ja ahte olbmo suomagiela máhttu ii váikkut riektái oažžut sámegielat bálvalusa.
- b. bargoveagas lea gárvves doaibmaplána sámegielat bálvalusa fállamis.
- c. sámegielat áššehas dovda vuoigatvuođas fidnet sámegielat bálvalusa.
- d. sámegielat áššehas gávdná dahje fidne jođánit, álkut ja *sámegillii* dieđu, mainna lágiin gažaldatvuloš eiseválddiid olis sáhtta dikšut áššiid sámegillii.

Áššáigulleaš beliiguin máhccujuvvo áššái eanemusat guovtti jagi geahčen gullamis ja sihkkarastujuvvo, ahte dilli lea čovdojuvvon.

3) Sámegielat bálvalusaid ollisvuođat

Galgaše smihttojuvvot kreatiivalaš ja holisttalaš čovdosat sámegielat

bálvalusaid dorvvasteami várás. Dálá dilli ii oro daid fállame, daningo dál

juohke bálvalusa fálli bealli dahje ovttat dat fuolaha iežas bálvalusain. Sámegielat

bálvalusat juohkásit guvllolaččat eahpedássedit. Mángga bálvalusa fálli ovttagas

sámegielaat bálvallusa dárbu lea hárvve ja dát unnida vejolašvuoda fállat bálvallusa. **Doppe gos bálvallusat leat, sámegielaat hárvvebargit geavahit fuopmášahtti oasi bargoaiggiasteaset suomagielaat bálvallusaid dikšumii, vaikko váili sámegielaat bálvallusain lea nuppe sajies.** Gánnáhivččii guorahallat, sáhtášii go sámegielaat bálvallusain ráhkadit muhtinlágán gielda- ja virgedoaimmahatrájiid rasttildeaddji ollisvuodaid, mat dáhkidiččie dan, ahte unnánaš sámegielaat bargoveaga resurssat adnojuvvot nu áhpsat go vejolaš aiddo sámi giellalága ollašuttimii ja sámegielaagiid buoret giellalaš ja guvllolaš ovtaveardásašvuoda dorrvastepmái. Sosiála- ja dearvvašvuhtabálvallusain eanangoddeodastus fállá dása vejolašvuoda, ja dat galggašii smihtttojuvvot earánai bálvallanollisvuodaid buohta. Galggašii maid guorahallojuvvot, mot ruovttuguovllu olggobealde ássi sámegielaagiid resurssat sáhtáše buorebut adnojuvvot ávkin sámegielaat bálvallusaid resursan olles riikkas.

4) Sámegeleat bargoveaga rekryteren- ja skuvlenstrategiija

Dás ja mánggain eará čilgehusain leat lohtanan ovdan, ahte stuorimus árru sámegielaat bálvallusaid fállamii lea sámegielaat skuvlejuvvon bargoveaga vátni. Dát lea buncarakkis, man bálvallusa fállit eai sáhte okto čoavdit, daningo gielddat ja stáhta hálddahuseiseválddit eai leat skuvlema fállit. Sámegeleat árrabajášgessiid, oahpaheddjiid ja sosiála- ja dearvvašvuhtasuorggi skuvlenstrategiija lea ráhkaduvvome Oahpahus- ja kulturministeriija bargoaavkkus (OKM 2019). Seamma láhkai skuvlenstrategiija ferte ráhkaduvvot eará guovddáš bálvallussurggiide. Go sámegielaat bargoveahka váilu, de ferte sihkkarastujuvvot, ahte earágeleat bargoveagas lea vejolašvuolta stuđeret sámegiela nu, ahte funktionála giellageavahandássi oazžašuvvá. Earenoamážit gielddain leat váttisvuodát ruhtadit guhkesáigge sámegiela oahpuid bargovehkii ja dát ruhtadančuolbma galggašii čovdojuvvot.

Muittuhuvvo Ruhtaministeriija, mii lea ovddasvástádusbeallin, sámegiela ealáskahttindoaimbaidjoprográmma doaimbábijus 15:

“Čielggaduvvojit ovtasbarggus sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddaiguin ja bargomárkanoassebeliiguin vejolašvuodát movttiidahttinuogádaga duddjoma várás skuvlejuvvon sámegielaat oahpahusdoaimma ja árrabajášgeassima bargovehkii dan sihkkarastima várás, ahte dohkálaš bargoveagas lea doarvái hálle bargat skuvlemis dávisteaddji bargguin sápmelaččaid ruovttuguovllus.”

Ávžžuhus gerdojuvvo maid sámegielaat bálvallusaid čielggadeamis (Sámegielaat bálvallusaid dálá dili gárten 2017: 22). Doaimbaidju ii čielggadanolbmo dieđuud mielde leat ollašuttujuvvon. Gánnáha goit namuhuvvot, ahte jagi 2016 raportta ávžžuhusain okta fuopmášahtti, dahjege sámegielaat bargoveaga fuopmášahtti

giellalasi bajádus gielddain, lea ollašuvvan Ohcejogas ja Eanodagas ja lea giedahallamis Anáris ja Soađegilis.

5) Anáraš- ja nuortalašgielagiid bálvalusat

Čielggadeamis nubbái lohká, ahte anáraš- ja nuortalašgielagiid gielalaš vuogiatvuodaid ollašuvvan lea earenoamáš heittot, eaige dáidda gielaide leat bálvalusat. Livččii ágga čoahkkanit guorahallat sierra anáraš- ja nuortalašgielagiid bálvalusaid dárbbuid ja vejolašvuodaid ovttrasáđiid bálvalusa fálliiguin, sámediktiin ja giellaservošiid ovddasteddjiiguin. Deháleamosin vásihuvvon bálvalusat leat sosiála- ja dearvvasvuhta- sihke čuvgehusbálvalusat. Galggašii bidjat návccaid earenoamážit dáid bálvalusaid gárgeheapmái anáraš- ja nuortalašgillii.

6) Sámegielagiid bálvalusat geat ellet ruovttuguovllu olggobealde

Sápmelaččaid ruovttuguovllu sámegielagat ja sápmelaččat dárbbasit iežaset strategiija, mii doarju sámegiela bajásdoallama ja gielalaš rivttiid, ja mas mánáid ja nuoraid bálvalusat leat guovddášis. Maiddái dán strategiija ráhkadeamis lea mávssolaš gullat giellaservoša osolaččaid. Sámegielagiid dillái ruovttuguovllu olggobealde lea gidden fuomášumi maid Eurohpa ráđi olis doaibmi áššedovdikomitea, mii bearráigeahččá guvllolaš (giellavuodđogirji) ollašuttima lahttoriikkain (Ministarkomitea 2018).

7) Álbmotregistara eatnigielladieđuid áigeguovdilastin

Okta raportta guovddášboađus lea, ahte sámegielagiid álbmotregistara eatnigielladieđut eai leat áigeguovdilis dásis ja vástideaddjit eai dieđe, mii gielaid sis lea merkejuvvon álbmotregistarii. Earenoamážit juogadeapmi davvisáme-, anáraš- ja nuortalašgillii lea ollásit váilevaš, ja eanaš oasis lohká dieđuin 'sámegiella' – nuppe ládje go mánggas jáhkket.

Galggašii ordnejuvvot diehtajuohkinkampánja, mas olbmot oldejuvvot dárkkistit dieđuideaset álbmotregistaris ja rievdadit boasttodieđuid. Ulbmilin livččii, ahte dieđut ožžojuvvot áigeguovdilin maiddái boahttevaš statistihkkema, giellapolitihka ja dutkamuša várás. Maiddái mángga eatnigiela merkema vejolašvuoda sáhtáše čielggasmahttit dili.

8) Sámi giellalága geatnegahttivuohta

Ávžžuhus lea ollásii seamma go jagi 2016 baromehteris:

”Sámi giellaláhka galgá nuppástáhttot dálážis eanet geatnegahttin ja dan ollašuhttima garvimis galget čuovvut gielddaide dahje lágádussii čielga sankšuvnnat.” (Pasanen 2016: 51)

GÁLDUT

- Arola, Laura 2014: *Selvitys kielipesätoiminnan laajentamisesta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*. Saamelaiskäräjät.
- Arola, Laura 2020: *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:30.
- EAO 18.12.2013, dnro 410/4/12. Veahkkeriektiekánslera cealkámuš *Väestörekisterin mukainen äidinkieli ei yksin ratkaise oikeutta saamenkieliseen päivähoitoon*. <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/410/2012>
- Feist 2015: *A Grammar of Skolt Saami*. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- HE 40/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle varhaiskasvatuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Heikkilä, Lydia - Laiti-Hedemäki, Elsa - Miettunen, Tuuli 2019: *Buorre eallin gávpogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointi kaupungissa* (toim. Lydia Heikkilä, Elsa Laiti - Hedemäki, Tuulia Miettunen). Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä.
- Niska, Leena 2017: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2012–2015: Raportti saamen kielilain toteutumisesta*. Saamen kielineuvosto/Saamen kielen toimisto. Inari.
- Näkkäläjärvi, Klemetti 2007: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Saamen kielineuvosto / saamen kielen toimisto. Saamelaiskäräjät. Inari.
- Miettunen, Tuuli 2020: *Saamelaisalueen kuntien yhteinen saamen kielten kielistrategia*. Fierpmis Anára gieldda siidduin Anára gieldda giellastrategiija oassin: <https://www.inari.fi/media/tiedostot-2020/hallinto-2020/saamen-kielistrategia-2020.pdf>
- Ministertarkomitea ávvžžuhus CM/RecChL(2018) 5 lahttoriikkaide guvllolaš gielaide dahje veahádatgielaide eurohpalaš vuodđogirjji guoskadeamis Suomas. https://um.fi/documents/35732/0/Recommendation%20CM_Sámi.pdf/ca0bc1aa-f309-1e45-1f72-6dd02993de7d?t=1545217024075
- OKM 2020: *Bargojoavku ovddidit sámi oahpahusa*. Oahpahu- ja kulturministeriija diedáhus 6.2.2020. <https://minedu.fi/-/tyoryhma-kehittamaan-saamelaisopetusta>. Lohkkojuvvon 15.6.2020
- Pasanen Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuovâ. 'Sarastus ja päivänvalo' : Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Uralica Helsingensia. Suomalais-ugrilainen seura ja Helsingin yliopisto.
- Pasanen, Annika 2016: *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella - Sámi giellabaromehter 2016. Čielggadus sámegielat bálvalusain sámeguovllus*. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>
- Oikeusministeriö 2020: *Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään -selvitys*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. Helsinki.
- Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä Suvi & Tove Skutnabb-Kangas 2013: *Revitalising Indigenous Languages. How to Recreate a Lost Generation*. Multilingual Matters. Series: Linguistic Diversity and Language Rights
- Olthuis, Marja-Liisa & Trosterud Trond 2015: *Inarinsaamen lingvistinen suunnittelu kieliteknologian valossa*. Agon 1-2/2015. Doaimm. Annika Pasanen ja Sanna Valkonen. <http://agon.fi/article/inarinsaamen-lingvistinen-suunnittelu-kieliteknologian-valossa/>
- Saamelaiskäräjät 2013: *Suomenkielisten lasten sijoittaminen saamenkieliseen päivähoitoon*. Cealkámuš 14.8.2013.

Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. (2017) Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Riitta Lehtola, Pia Ruotsala.

Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia 2017: Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus: Saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö. http://www.sosiaalikallega.fi/uutiset/hankkeet/lape/saam_nykytila_lanupe_110117. Lohkkojuvvon 26.8.2020.

Saamelaiskäräjät 2020: Kertomus saamen kielilain toteutumisesta 2016–2019. Saamen kielilain 29 §:n mukainen kertomus Saamelaiskäräjille.

Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Opetus- ja kulttuuriministeriö: Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto.

Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014. Liite 2.

LÁGAT

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=potilas%20>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Láhka sámegiela geavaheamis eisseváldiin 516/1991. <https://www.finlex.fi/data/saame/19910516.pdf>

Láhka sámedikkis 974/1995 <https://www.finlex.fi/data/saame/19950974.pdf>

Laki Yleisradio Oy:stä 1380/1993 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380>

Perusopetuslaki 628/1998 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusopetuslaki>

Sámi giellaláhka 1086/2003 <https://www.finlex.fi/data/saame/20031086a.pdf>

Suomen perustuslaki <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=varhaiskasvatuslaki>

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-259-873-8 (PDF)

VUOIGATVUODAMINISTERIIJA
RIEHTIMINISTERIÖ
VUÖIGGÄDVUÖTTMINISTERIA